GODIŠNJAK ZA KULTURU, GODINA I, BROJ 1, TUČEPI, 1999.

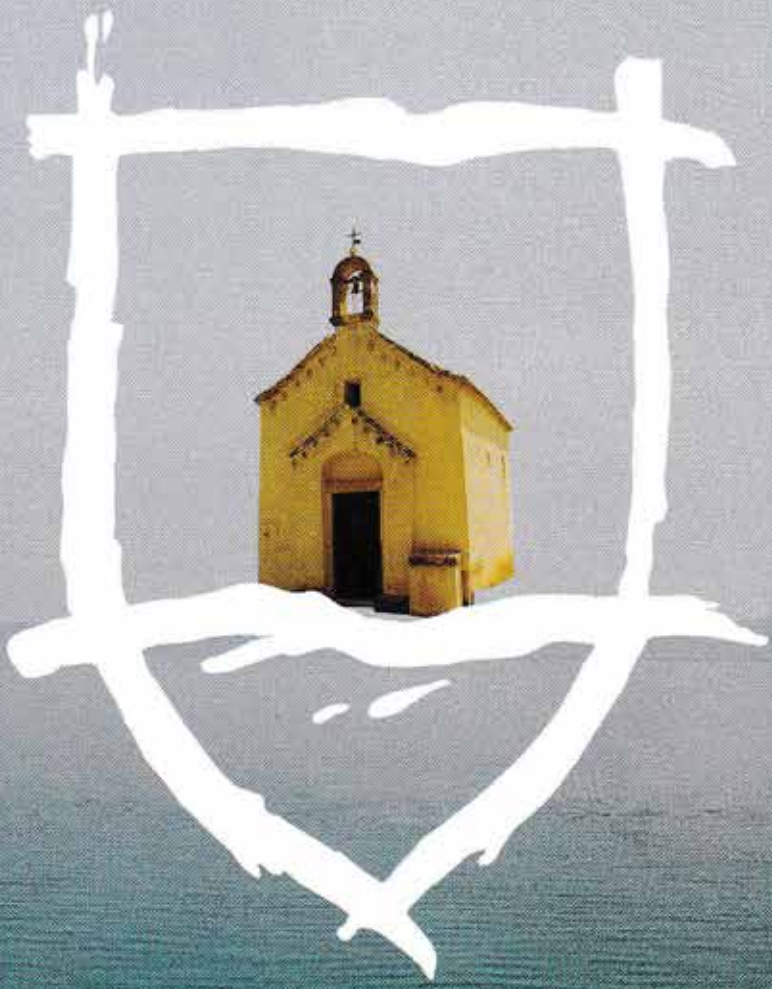

TUČEPSKI LIBAR

Izdavači
Općina Tučepi
Kraj 39 A
HR 21325 Tučepi
tel. 385-021/623568

Turistička zajednica Tučepi
Kraj 46
HR 21325 Tučepi
tel. 385-021/623100

Za izdavača
Vladimir Bušelić

Izdavački savjet
Ivo Mravičić (predsjednik), Vladimir Bušelić, Ante Brbić, Damir Čović, fra Jozo Matić, Vlado Ševelj, Andelko Šimić, Ante Šimić

Uredništvo
Ljubica Mihaljević - Falak (predsjednica), Tatijana Gareljić, Diana Mijačika, Želimir Pašalić, Vedrana Spajić Vrkaš

Lektura i korektura
Nada Šimić

Prijepis
Dragan Delić

Naslovna stranica
Goran Juričić

Ilustracije
Neda Šimić Božinović
Marina Šimić Obradović

Fotografije
Ante Franić
Tonči Seser
Ilija Stojadinović
Ante Verzotti
Obiteljski arhivi

Tisak
Tiskara *Poljica*, Dugi Rat

Naklada
700 komada

KAZALO

7 Riječ uredništva

9 POVIJEST I GOSPODARSTVO

11 **Karlo Jurišić:** EPIGRAFSKI SPOMENICI NA PODRUČJU TUČEPI (Prilog poznavanju tučepskih javnih natpisa)

15 **Ljubica Mihaljević - Falak:** OSOBNA KARTA TUČEPI

31 **Velimir Urlić:** TUČEPI PRIJE STO GODINA

37 **Vori Lalić:** TUČEPLJANI U AUSTRALIJI

53 **Želimir Pašalić:** RAZMIŠLJANJA O NEKIM RAZVOJNIM PROBLEMIMA TUČEPI

65 **Mirna Zwirn:** KAKVOĆA MORA NA TUČEPSKOJ PLAŽI

69 OSVRTI, PRIKAZI, OBLJETNICE

71 **Ante Šimić:** ULJARSKA ZADRUGA U TUČEPI

81 **Sveto Visković:** TUČEPLJANI - ISELJENICI: SYDNEY, NOVI JUŽNI WALES, AUSTRALIJA

89 **Branko Bušelić:** OSMIŠLJENOM SADAŠNJOŠĆU U SRETNIJU BUDUĆNOST

95 **Vlado Visković:** TUČEPSKA KLAPA

99 **Branko Pašalić:** KLAPA LUCIUS

103 **Danilo Čović:** DVIJE KNJIGE O TUČEPI

107 **Želimir Pašalić:** SLIKOVNICA TUČEPI

111 **Anđelko Šimić:** TUČEPI DOŽIVLJENI NA JAPANSKI NAČIN

123 **Frano Glavina:** UZ SMRT FRA JOSIPA VISKOVIĆA - posljednjeg svjedoka montiranog procesa u srpnju 1947. godine

127 **Marino Srzić:** TUČEPI U MAKARSKOM PRIMORJU tijekom 1997., 1998. i 1999. godine

135 CRTICE IZ ŽIVOTA

137 **Ljubica Mihaljević - Falak:** RODBINA I RODBINSKI NAZIVI
141 **Nevenka Bezić Božanić:** ARHIVSKE BILJEŠKE O SVADBENIM OBIČAJIMA U TUČEPIMA
149 **Lidija Bušelić Pehar:** GLAVAROV PEČAT
151 **Ljubica Mihaljević - Falak:** LIJEP PRIMJER NAŠIH TUČEPLJANA
153 **Marija Spajić:** CRTICE IZ ŽIVOTA JEDNE TUČEPSKE ŽENE
159 **Bogomir Čobrnić, Anka Milković:** JEDAN MOJ OKRŠAJ S MOREN ILI ISPOVIST RIBARA O DOŽIVJAJU KOJEGA ĆE SE UVIK SIĆAT
163 **Tatijana Gareljić:** ČOVJEK I KAMEN

169 PJESME, ŠALE

171 U ZAVIČAJNOM ZAGRLJAJU
172 **Branko Bušelić**
177 **Danilo Čović**
182 **Dragi Mravičić**
184 **Ljubica Mihaljević - Falak**
189 **Neda Šimić Božinović**
195 **Marija Spajić:** MALE ŠALE - ANEGDOTE

Prvi broj *TUČEPSKOG LIBRA* posvećujemo Vama, dragi Tučepljani i tučepski prijatelji, s osnovnom željom da zabilježimo neke trenutke iz života naših predaka i njihove i naše kulture življenja, da otmemo zaboravu ono što je još moguće oteti i zabilježimo ono što se još nalazi u našem sjećanju.

Mala grupa entuzijasta uz veliku ljubav prema rodnoj Tučepi pokrenula je *TUČEPSKI LIBAR*. Časopis bi izlazio jednom godišnje s prilozima u kojima bi se stručno i znanstveno obrađivale teme iz slijedećih područja:

- spomenička baština Tučepi,
- gospodarstvo Tučepi,
- kultura življenja u Tučepi,
- Tučepljani u svijetu,
- budućnost Tučepi i
- literarni prilozi.

Ovo je dio prvog napisa kojim smo se obratili javnosti u rujnu 1995. godine. Danas možemo kazati da smo uspjeli okupiti određeni broj suradnika koji pišu o našim Tučepima, njezinoj prošlosti i daju prijedloge za budućnost.

Donosimo i nekoliko literarnih zapisa o ljepoti, ljudima i običajima, kako su ih autori doživjeli.

Želimo da se mladi uključe i pišu o prošlosti, osmišljavaju razvoj i budućnost kako bi što spremnije ušli u dvadeset i prvo stoljeće.

Ovo je prvi broj, a vjerujemo da na ovom prelijepom tučepskom tlu ima dovoljno materijala za obradu u svakom od navedenih područja.

Zahvaljujemo na suradnji

UREDNIŠTVO

POVIJEST, GOSPODARSTVO

Karlo Jurišić

EPIGRAFSKI SPOMENICI NA PODRUČJU TUČEPI

(Prilog poznavanju tučepskih javnih natpisa)[1]

Naveli smo dvanaestak latinskih i hrvatskih natpisa u vremenskom rasponu od 2. do 20. stoljeća. U njima se zrcali dio povijesti starodrevnoga naselja Tučepi od ilirsko-rimskih do naših vremena s reminiscencijama na obiteljski, socijalni, vjerski i kulturni život. Natpisi su jedan od glavnih izvora povijesti. Tako, npr., jedino iz prva tri latinska natpisa znamo za imena osmorice stanovnika Tučepi, kojima je na čelu: Lucius Octavius Sabinus. Stoga natpise treba cijeniti, poznavati i čuvati ih za buduća pokoljenja. Jer, naši natpisi doduše šute, ali nam mnogo govore o iskricama ljudskog života kroz gotovo dvije tisuće godina od Sutvida do mora.

Povijesne znanosti nema bez povijesnih izvora. A među povijesnim izvorima prvorazrednu važnost imaju epigrafski spomenici ili natpisi, koji su urezani u tvrdu građu, kamen ili metal.

Među tučepskim epigrafskim spomenicima razlikujemo: starije latinske natpise i natpise pisane hrvatskim jezikom. Od latinskih natpisa na prvo mjesto, vremenskim redoslijedom, dolaze stari rimski natpisi, koji su nastali u doba Rimskog carstva, a onda latinski natpisi iz novoga vijeka, koje su pisali naobraženi ljudi, ponajviše svećenici. Donosimo nekoliko važnijih natpisa, koji su klesani ili pisani hrvatskim jezikom i latiničkim pismom.

[1] Poslije negoli je ovaj članak bio zaključen, autor je u Tučepima pronašao još nekoliko natpisa, koje bi bilo korisno objaviti. To ćemo, ako Bog dade, učiniti drugom prilikom.

I. LATINSKI ANTIČKI NATPISI

Od starih antičkih natpisa latinskim jezikom, s područja Tučepi, poznata su nam dosada tri, koja su slučajno nađena početkom 20. stoljeća, dakle, nešto prije sto godina. Donosim njihov puni tekst na latinskom jeziku, zatim hrvatski prijevod i onda komentar. Sva tri natpisa su nadgrobna i to tipa koji se zove *stela*, pa ćemo ih tako i zvati.

1. Stela Lucija Oktavija Sabina

DIIS MANIBUS LUCIUS OCTAVIUS SABINUS/ VETERANUS COHORTIS OCTAVAE VOLUNTARIORUM / ET AELIA TITIA/ VIVI SIBI FECE/RUNT ET HAEMI / - LIO RUFO FILIO ET LI / - BERTIS SUIS	U čast kućnih bogova! Lucije Oktavije Sabin, veteran osme kohorte dobrovoljaca, i Elija Ticija za života (ovaj spomenik) učiniše sebi, sinu Emiliju Rufu i svojim oslobođenicima.

Nadgrobna ploča Lucija Oktavija i njegove žene Elije Ticije (veličina 75x64x11cm), nađena je u travnju 1901. u zemlji Križana Lalića p. Mate, u Tučepima pod brdom Sutvidom. Tadašnji je župnik fra Ante Gilić (1892.-1903.) ploču predao arheologu don Frani Buliću, pa je tako ploča došla na pravo mjesto i do danas sačuvana u Arheološkom muzeju u Splitu. Bulić je iste godine natpis objavio na talijanskom jeziku u arheološkom časopisu *Bullettino* (Split, 1901., 136-137), pa je tako i strani učeni svijet za nju saznao.

Vlasnik je ploče bio isluženi rimski vojnik osme kohorte, tj. čete (deseti dio legije), koja je u 2. i 3. stoljeću bila stacionirana u Solinu i okolici. Lucije Oktavije Sabin vjerojatno je bio Dalmat, a njegova žena domaće čeljade, Ilirkinja Ticija, čiji je otac bio dobio rimsko građansko pravo za vrijeme cara Hadrijana (117.-138.).Car se punim imenom zvao Publius *Aelius* Hadrianus, pa se Ticijin otac u čast svoga cara prozvao Aelius, te je i njegova kći naslijedila očev gentilicij Aelia.

Natpis je važan, jer između svih rimskih spomenika u Makarskom primorju samo se na njemu spominje društveni sloj *liberti* (oslobođenici), tj. bivši robovi, koji su dobili slobodu. Je li Lucius već tada čuo za Kristovu nauku, ne znamo, ali moglo je biti. Međutim, spomenik je po svemu poganski.

2. Stela babe Klevate

DIIS MANIBUS CLEVATE CLEVATI / LICINIA VERA AVIAE / BENEMERENTI POSUIT	U čast kućnih bogova! Klevati (kćeri) Klevatinoj, (svojoj) dobroj babi postavi (unuka) Licinija Vera

Poslije navedene ploče pod br. 1 već su sljedeće godine u Tučepima na istome položaju nađene još dvije nadgrobne rimske ploče s natpisima. O nalazu je župnik Gilić odmah obavijestio don Franu Bulića, koji je 13. listopada 1902. došao na lice mjesta vidjeti nalaz i proučiti sve važnije okolnosti nađenih spomenika. To je također bilo ispod Sutvida na Stazi, gdje se Rodićeva cesta križa u pravcima: Vrgorac - Makarska - Podgora. Prema kazivanju starih ljudi ta se zemlja zove *Volar*, a nalazi se iza raskrižja prema Podgori, 50 metara ispod ceste, gdje je danas borovina. Tu je na manjoj dubini nađeno više grobova s kostima. Među razbijenim komadima nađene su i dvije naše stele, jedan mali zemljani žrtvenik i amfora visoka 18 cm.

Klevata je ilirsko ime, jer se ne susreće među rimskim imenima. Prema natpisu i načinu pokapanja natpis potječe iz 3. stoljeća. Stela je veličine 1,10x0,58 m.

3. Stela Oktavije Severine

DIIS MANIBUS OCTA/VIAE SE/VERINAE / OCTAVIA SECUNDINA / NEPOTIAE	U čast kućnih bogova! Oktavija Sekundina unuki Oktaviji Severini.

Treća stela (veličine 100x48x7 cm), koju je zajedno s drugom Bulić objavio u *Bullettino* (1902., 162-163), ima kratak, jednostavan, ali važan natpis. Važno je, naime, da se na prvoj i trećoj ploči triput spominje isti gentilicij *Octavius*. Znači da se radi o jednoj jakoj obitelji, koja je s drugim obiteljima živjela pod Sutvidom, gdje je u prvim stoljećima naše ere bilo ilirsko-rimsko naselje, dok je na moru kod Sv. Jure vjerojatno bila *villa rustica* nekoga bogataša.

Natpis Oktavije Severine mogao je nastati između 2. i 4. stoljeća.

U Tučepima se nalaze još dvije rimske stele, ali bez natpisa. Jedna je kraj crkve Sv. Jure na moru, a druga je (zapravo njezin gornji dio) ugrađen u pločnik Sv. Kate u Selu ispod Gradine.

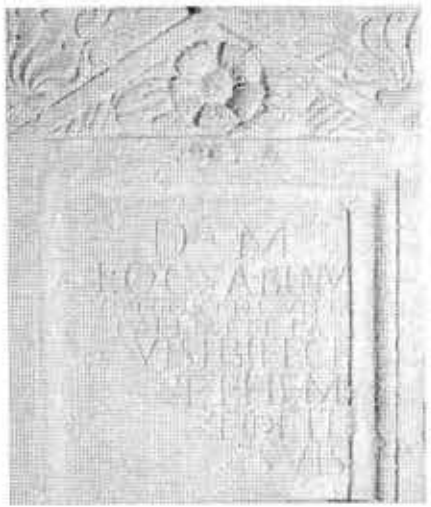

1. Stela Lucija Oktavija Sabina, AMS 2967, S. Božek, A. Kunac: DVA STOLJEĆA ARHEOLOGIJE NA MAKARSKOM PRIMORJU (katalog izložbe), Gradski muzej, Makarska, 1998., str. 107, kat.br. 96

2. Stela babe Klevate, AMS 3172, S. Božek, A. Kunac: DVA STOLJEĆA ARHEOLOGIJE NA MAKARSKOM PRIMORJU (katalog izložbe), Gradski muzej, Makarska, 1998., str. 111, kat.br. 103

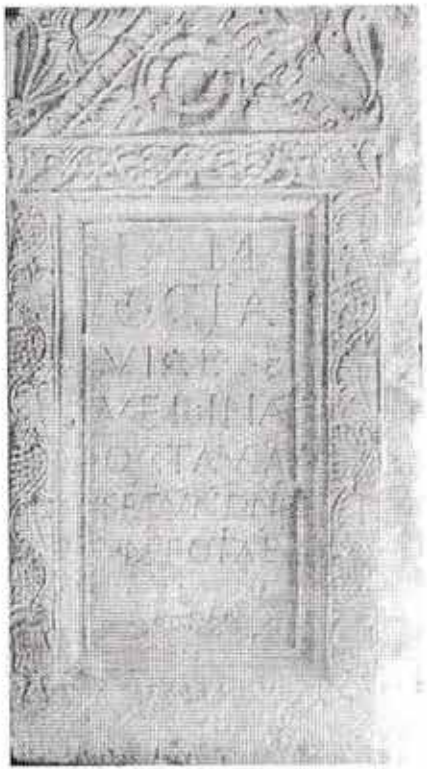

3. Stela Oktavije Severine, AMS 3173, S. Božek, A. Kunac: DVA STOLJEĆA ARHEOLOGIJE NA MAKARSKOM PRIMORJU (katalog izložbe), Gradski muzej, Makarska, 1998., str. 110, kat.br. 102

II. LATINSKI NATPISI NOVOGA VIJEKA

Na području Tučepi imamo sačuvana dva latinska javna natpisa novoga vijeka, od kojih je jedan na crkvi, a drugi na groblju.

4. Natpis na crkvi Sv. Mihovila

D(eo) O(ptimo) M(aximo) M(ichael) GRVBISICH/ AED(is) SAC(rae) PATRO/ - NVS	Dobrom i velikom Bogu. MIHOVIL GRUBIŠIĆ GOSPODAR (OVE) BOGOMOLJE

Ploča s grbom i latinskim natpisom (veličine 48x35,5 cm) nalazi se na pročelju crkve Sv. Mihovila u zaseoku Podpeć, župa Tučepi. Crkvicu je u prvoj polovici 18. stoljeća svome nebeskom zaštitniku podigao plemić Mihovil Grubišić, vjerojatno otac poznatog svećenika - glagoljaša i pisca don Klementa Grubišića (1725.-1773.). Obitelj Grubišić bila je prijateljska makarskim franjevcima, pa je u njihovoj staroj crkvi napravila i svoj grob br. XXXIX. s natpisom: MICHAEL DE GRUBISICH / SIBI ET SVIS AN.DO. MDCCLVIII (Mihovil pl. Grubišić sebi i svojima godine Gospodnje 1758.).

5. Nadgrobni natpis don Pavla Ivanišević a

IACENT IN HAC FOSSA IVANISSEVICH PAVLI OSSA PRESBYTeri SENIO CONFECTi DE ECCLesia OLim CONGRegationis ORatorii MAkarskensis PRAEPOSiti Optime Meriti PENSione DONati / ANIMAE DEVOTAE MEMENTOTAE.[2]	U OVOJ JAMI LEŽE KOSTI SVEĆENIKA PAVLA IVANIŠEVIĆA KOJI JE UMRO OD STAROSTI. BIO JE VEOMA ZASLUŽAN PREDSTOJNIK CRKVE NEKADAŠNJEG ORATORIJA MAKARSKOG ZBORA, A UŽIVAO JE I MIROVINU! SPOMENITE SE (NJEGOVE) POBOŽNE DUŠE.

Do danas je sačuvan grob s nadgrobnom pločom, na kojoj je reljefno uklesana elipsa u trostrukoj pačetvorini, a u elipsi latinski natpis u sedam redaka. Ploča se nalazi na Gospinom groblju na moru, sjeveroistočno od crkvene apside.

---

[2] Treba primjetiti, da je sastavljač natpisa zadnju latinsku riječ pogrešno napisao: umjesto MEMENTOTAE trebalo je pisati MEMENTOTE.

Zbor svećenika oratorija sv. Filipa Nerija u gradu Makarskoj osnovao je sredinom 18. stoljeća biskup Stjepan Blašković, ali ih je već u 19. nestalo. Posljednji je filipin u Makarskoj bio upravo don Pavao Ivanišević, koji je 22. siječnja 1782. postao prepozitom gore navedene crkve, a umro je 8. siječnja 1844. i pokopan kod Gospe u Tučepima. Ako je postao prepozit npr. u 30. godini, onda je u času smrti imao 92 godine, pa je doista umro od starosti, kako kaže natpis.

4. Natpis na crkvi Sv. Mihovila u Podpeći

5. Nadgrobni natpis don Pavla Ivaniševića

III. NATPISI HRVATSKIM JEZIKOM

U Tučepima se sačuvalo više natpisa na hrvatskom jeziku, ali iz novijega doba, i to najviše na grobljima i crkvama. Ovdje ćemo donijeti važnije natpise poredane vremenskim redom.

6. Natpis na staroj kući Mijačika u Podstupu

PASV 1763
EV MIEV

Natpis je uklesan na dva kamena, koja se nalaze u vrhu nadvratnika u obliku luka na staroj kući obitelji Mijačika u Podstupu. Na prvome kamenu je uklesano šest latiničkih slova, koja su ostala do danas nejasne kratice. Na drugome kamenu uklesana je godina gradnje 1763. i četiri slova MIE V, koja vjerojatno znače Mije V(uletića).

Kada sam 22. siječnja 1970., u društvu s tadašnjim bogoslovom fra Ivanom Akrapom, prvi puta vidio i zabilježio taj natpis, rekoše mi tu nazočni stariji ljudi da je to kuća pok. Mate Mijačike, a da je kuću sagradio *Mijo Vuletić*, rečeni *Mijoč*, po kome su Vuletići, što su došli iz Kozice, nazvani Mijačike, kojih i danas ima u Tučepima. Natpis je i danas na svome mjestu.

7. Natpis na kući pok. Stipana Šimića - *Glavara*

IMME ISSUSSO	(kriptogram:)	SUI SUIETI POM:	NA 1777
UO POMOZI NA	AVE MARIA	OZITE NAS BUDI	DOBAR I MOLI BO:

Natpis je uklesan u prag - nadvratnik (veličine 1,31 x 0,19 m) stare kuće (*kužine*) pok. Stipana Šimića, *Glavara*, u zaseoku Šimići u Tučepima, gdje stoji i danas na prizemnici *in situ* pod strehom od kamena.

Natpis ima tri, pa i četiri dijela, klesana u dva retka. Po sredini natpisa uklesan je zanimljiv kriptogram, koji se sastoji od dva ukrštena velika slova A i M, u koja su umetnuta tri manja slova V, R i A, te u sredini srce. Iznad kriptograma je ukras, a koji se sastoji od nekog stabalca u sredini, koji dolje završava s dvije uvijene spirale.

Kriptogram se čita AVE MARIA. Cijeli natpis glasi:
IME ISUSOVO POMOZI NAS. SVI SVETI POMOZITE NAS. BUDI DOBAR I MOLI BO(GA). NA 1777. (GODINE).

Natpis ima stanovitu jezičnu, kulturnu i umjetničku vrijednost. Pravopis je stari, koji se povodio za talijanskim pravopisom, npr. dvostruko slovo SS, da se ne bi čitalo kao Z. Natpis je objavljen 1966. u *Starinama Hrvatske akademije* zajedno s fotografijom, koja je snimljena po noći.

6. Natpis na staroj kući Mijačika u Podstupu

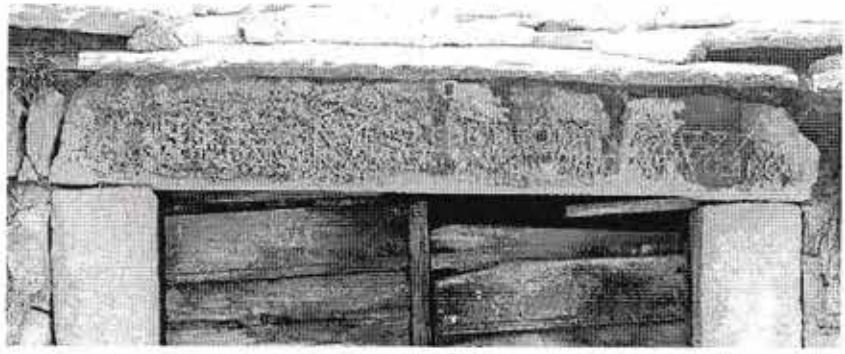

7. Natpis na kući pok. Stipana Šimića Glavara

8. Nadgrobni križ Tomaša u spomen kuge 1815.

KRIX (?)
IVANA TO-
MASA CINI
SVOIOI XE-
NI I
GNIOVE DICE KOI SU PRIMINULI
OD KUGHE GODINE 1816 ZA
U SPOMEN GNIOVI DUSA

Kuga, koja je 1815. harala Makarskim primorjem i Neretvom, od svibnja do kolovoza iste godine, pokosila je oko 1500 osoba. U Tučepima, od 17. svibnja do 24. srpnja, dakle, kroz samo sedamdesetak dana, prema crkvenome mrtvaru, kuga je umorila 262 osobe.

O tome *gorkome čemeru od kuge* mrtvaci su se pokapali na raznim mjestima. U Tučepima najviše na Ravnicama, nedaleko zaseoka Čovići, ali i po drugim predjelima. U zaseoku Tomaši (poviše ceste Makarska - Kozica, zapadno od crkve) 13. rujna 1967., u društvu tadašnjeg župnika pok. fra Milana Šetke (1961.-1976.), vidio sam jedan križ bez donjeg kraka, na kojemu je uklesan gore navedeni natpis, koji je dešifriran pomoću fotografije.

Dakle, kuću Ivana Tomaša zadesila je velika žalost: naglo su umrli i žena i djeca. Ne zna se koliko djece. Na križu je jasno uklesana godina 1816, vjerojatno godina kada je križ rađen, iako je sigurno utvrđeno da se kuga pojavila i nestala 1815. U natpisu su uz velika slova katkada upotrebljena i mala. Pravopis je stari, talijanski. Npr. X služi umjesto Ž, C umjesto Č.

9. Izbrisani natpis na crkvi Male Gospe

Grobbi choji se naode u ovomu
Sematoriu svi su comunschi pravo-
virne Brace i Sejliana Tucepschi

Na tučepskom groblju, poviše magistralne ceste na moru, od davnina se nalazi crkvica Rođenja Marijina ili Male Gospe (8. rujna). Prema pisanoj predaji sagrađena je 1703. godine, ali je bila rušena i ponovo građena 1907. i 1963., kada je poslije potresa 1962. bila do temelja demontirana i ponovo sagrađena u nešto većem obujmu.

Na nadvratniku iste crkve (1,46 x 0,20 m) oko 1960. vidio sam i zabilježio latinički natpis koji nije bio klesan, nego pisan kurzivom i tamnožutom bojom po sredini praga u tri reda, kako je gore navedeno.

Natpis je objavljen u *Starinama,* HAZU, 1966.

Poslije obnove crkve 1963. natpis je ponovo obojen novom crnom bojom, koja se, nažalost, nije dugo održala tako da danas nema nikakva traga nekadašnjim slovima.

Izbrisani natpis, nastao vjerojatno dvadesetih godina 19. stoljeća, jest veoma znakovit. Tučepljani su sagradili zajedničke grobove u duhu kršćanskoga gledišta na život i smrt, kada je naš priprosti čovjek veću važnost davao vjerskom negoli krvnom zajedništvu.

8. Nadgrobni križ Tomaša u spomen kugi 1815.

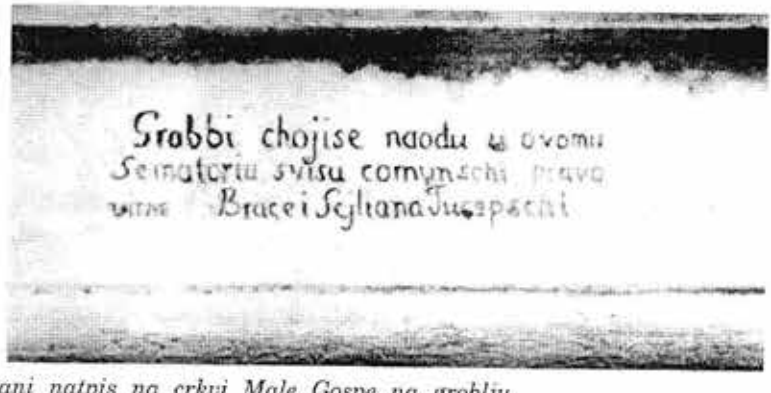

9. Izbrisani natpis na crkvi Male Gospe na groblju

10. Natpis na središnjem križu tučepskoga groblja

POKOJ VIČNJI
1893.

Tučepsko je groblje, kod Gospe na moru, dosta staro. Ako nije starije, onda je tu svakako postojalo već od 18. stoljeća. Inače, na tom su mjestu nađeni i sačuvani arhitektonski spomenici iz starokršćanske crkve, kao i stećci - ploče iz srednjeg vijeka.

Današnje je groblje više puta obnavljano i proširivano. Prigodom obnove groblja, za župnika fra Ante Gilića 1893., napravljene su nove zajedničke grobnice i na pročelju groblja s južne strane postavljen je veliki kameni križ, visok 2,50 m. Na podnožju križa uklesan je navedeni kratki natpis.

11. Natpis na župskoj crkvi Sv. Ante Padovanskoga

+
I H S
NA SLAVU SPASITELJU ISUKRSTU
POČETKOM XX. VIEKA
OVA CRKVA MATICA TUČEPSKE ŽUPE
IMENOM ODVITNIKA SV. ANTE PADUV(anskoga)
NOVČANOM PODPOROM C.K. VLADE
A ŽUPLJANA RABOTNOM IZRADNJOM
SI SAGRAGJENA
1898-1901.

Budući da je stara župna crkva Sv. Ante iz 17. stoljeća (koja se nalazila na mjestu današnje crkvice Sv. Roka, poviše stare župne kuće) bila toliko trošna da su i državne i crkvene vlasti zabranile njezinu upotrebu, crkva je 3. studenoga 1891. bila zatvorena za sve obrede. Novi župnik fra Ante Gilić, rođeni graditelj, odlučio je sagraditi novu veću župnu crkvu Sv. Ante na današnjem prikladnijem mjestu.

Temeljni je kamen bio blagoslovljen na Dan sv. Ante 13. lipnja 1898., a crkva nakon tri godine sagrađena, svečano posvećena i otvorena 13. lipnja 1901. uz veliko slavlje.

U spomen gradnje velebne crkve sa zvonikom župnik je Gilić na vanjskoj strani istočnoga zida dao postaviti veliku spomen-ploču s gore navedenim natpisom, u kojemu je duša svega rada i glavni graditelj fra Ante Gilić zatajio svoje ime.

Istom je prigodom Gilić dao skovati 1500 medalja od nikla i 12 komada od srebra. Na jednoj je strani bio prikazan reljef nove crkve s natpisom: USPOMENA POSVEĆENJA CRKVE TUČEPI 13.VI.1901, a na drugoj strani lik sv. Ante sa zazivom: SV. ANTUNE MOLI ZA NAS.

12. Natpis na obnovljenom groblju 1932

ŠTO STE SADA VI TO SMO BILI MI.
POPR. GRO. 1932.
SL. BR. (htonični reljef) TUČEPLJANA
ŠTO SMO SADA MI TO ĆETE BITI VI.

N. Marinović
Podgora

Kada je za župnikovanja fra Krste Radića (1929.-1936.) godine 1932. bilo obnavljano mjesno groblje i nadograđeno 16 novih grobova, tada je na južnom zidu groblja sjeverozapadno od crkvenoga pročelja postavljena kamena ploča (0,98 x 0, 62 m) s htoničnim simbolom u sredini (mrtvačka glava s dvije prekrižene kosti), godinom gradnje i misaonim natpisom u stihovima: "*Što ste sada vi, to smo bili mi. Što smo sada mi, to ćete biti vi. POPR(avljeno) GRO(blje) 1932. SL(ogom) BR(aće) TUČEPLJANA.*" U desnom uglu uklesano je ime majstora iz Podgore: N. Marinović.

Na našoj posljednjoj ploči iz 1932., koja nije klesana baš s mnogo umjetničkog ukusa, ipak je istaknuta snažna filozofska misao o prolaznosti ljudskoga života, koji je samo jedno kraće ili dulje putovanje u vječnost.

To je inače veoma stara misao, koju su na temelju Biblije, u svojim spisima često upotrebljavali stari crkveni pisci. Ta se ista misao često susreće i u natpisima, koji su klesani hrvatskim jezikom i pismom (bosanicom) na stećcima srednjega vijeka po Bosni i Hercegovini. Tako je, npr. neki Ivan iz Prečana ispod planine Treskavice u južnoj Bosni u dalekom 14. ili 15. stoljeću na stećak nad svojim grobom dao bosaničkim slovima uklesati ovaj natpis: "*Se (ovdje) leži Ivan na svojoj zemlji. Bratija i družino, žalite me! JA SAM BIL JAKO VI. VI ĆETE BITI KO I JA. Se pisa Radič.*"

Klesar ili, kako su stari zvali, *kovač* zvao se imenom Radič. A misao pokojnog Ivana bila je: "*Ja sam bio kao vi, a vi ćete biti kao ja!*". Dakle, stara, ali uvijek nova misao, koja ima trajnu vrijednost, dok bude ljudi na svijetu.

19. Natpis na središnjem križu tučepskoga groblja

22. Veći natpis o obnovi groblja 1932. godine

Literatura

FRANE BULIĆ, Iscrizioni inedite, **Bullettino di archeologia e storia dalmata**, XXIV, Split, 1901., 136-137.

ISTI, Iscrizioni inedite - Tučepi (di Makarska), **Bullettino**, XXV, 1902., 161-163.

JULIJAN MEDINI, Makarsko primorje u antici, **Makarski zbornik 1**, Makarska, 1970., 33-37.

KARLO JURIŠIĆ, Stariji hrvatski natpisi Makarskog primorja, **Starine HAZU**, 53, Zagreb, 1966.

MILAN ŠETKA, **Tučepska spomenica**, Split, 1966.

JOSIP ANTE SOLDO (priredio), Makarski ljetopisi 17. i 18. st., **Književni krug u Splitu**, Split, 1993.

TATIJANA GARELJIĆ, **Grbovi i rodoslovi Makarske i Makarskog primorja**, Makarska, 1996.

S. BOŽEK, A. KUNAC, **Dva stoljeća arheologije na Makarskom primorju**, Makarska, 1998.

Ljubica Mihaljević - Falak

OSOBNA KARTA TUČEPI

Donosimo osnovne zemljopisne i statističke podatke o stanovništvu Tučepi od 1857. do 1991. godine, tj. do zadnjeg popisa. Zemljopisni položaj naselja Tučepi, u topografskoj karti označen kao Srida sela (prilog 1), nalazi se na 17° 04 istočne zemljopisne dužine i 43° 18 sjeverne zemljopisne širine. Nadmorska visina je od 2 do 177 metara.

Granice naselja:

- sjeverozapadno se nalazi Makarska i Kotišina
- na sjeveru se uzdiže planinski masiv Biokovo
- na jugoistoku graniči s Podgorom
- jugozapadno je Jadransko more.

Zanimljiv je izvod iz Katastarskog lista od 1838. godine za Provinciju Dalmaciju gdje se na 205. stranici nalazi Comune Tučepi (prilog 2).

U zemljopisnoj karti Tučepi vidljivi su i pojedini zaseoci koji su danas naseljeni, kao i lokaliteti na Biokovu i ispod njega koji danas nisu naseljeni.

Prvi popis stanovništva nalazimo 1857. godine. U Tučepima je tada živio 871 stanovnik i iskazan je za selo, bez zaseoka, a popis iz 1868. godine nam potvrđuje da se u Tučepima tada mogao izbrojiti 1091 stanovnik. Od 1880. do 1910. godine iz *tablice 1* možemo pročitati broj stanovnika zaseoka Čovići, Kraj, Podpeć, Podstup, Srida sela, Šimići i Tučepi. Popisi 1981. i 1991. godine dali su nam podatke samo za naselje Tučepi.

Posebno je zanimljiva *tablica 2* koja navodi deset manjih naselja zaseoka: Lađane, Lemišni doci, Mali vrh, Ovča (lokacija na Biokovu), Podastine, Sutvid (pod Biokovom), Pakline (pri obali),

Tablica 1.

Naselja i broj stanovnika prema popisu stanovništva od 1857. do 1991. godine.

Dio naselja	Broj stanovnika prema popisu													
	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Čovići	--	--	101	105	133	174	--	--	163	166	147	47	--	--
Kraj	--	--	--	130	143	44	--	--	--	109	157	873	--	--
Podpeć	--	--	168	205	245	259	--	--	233	229	193	32	--	--
													--	--
Podstup	--	--	122	26	57	214	--	--	210	126	95	24	--	--
Srida sela	--	--	432	--	--	725	--	--	624	629	557	404	--	--
Šimići	--	--	127	164	186	211	--	--	349	334	300	120	--	--
Tučepi	871	1091	168	659	730	66	1693	1533	--	--	--	--	--	--
Tučepi Naselje	871	1091	1118	1289	1494	1693	1693	1533	1579	1593	1449	1500	1676	1760

Tablica 2.

Podaci uključeni u naselje Tučepi	Broj stanovnika prema popisu											
	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.
Ladana	--	--	--	18	--	--	--	--	--	--	--	--
Lemišni doci	--	--	--	22	--	--	--	--	--	--	--	--
Mali vrh	--	--	--	6	--	--	--	--	--	--	--	--
Mravičići	--	--	59	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Novaci	--	--	--	13	13	--	--	--	--	--	--	--
Ovča	--	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Pakline	--	--	32	8	8	--	--	--	--	--	--	--
Podastine	--	--	21	15	21	--	--	--	--	--	--	--
Sutvid	--	--	9	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Ševelji	--	--	43	50	72	66	--	--	--	--	--	--

Novaci, Mravičići i Ševelji. Danas su naseljeni Mravičići, Ševelji i, naravno, Pakline. Na Biokovskim lokalitetima živjeli su stočari i ratari, gdje su u vrtačama i docima sijali žito i sadili krumpir, a po proplancima i kamenjarima pasle su ovce i koze. Tako je zabilježeno 1910. godine da je u ljetnim mjesecima na ispaši bilo oko 3500 ovaca i oko 2500 koza. Od mlijeka se pravio poznati tučepski sir.

Osnovne poljoprivredne kulture su maslina, vinova loza, smokva i višnja.

Do Drugog svjetskog rata stanovnici su se bavili poljoprivredom, stočarstvom i ribarstvom.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća veliki broj naših mještana putuje u prekomorske zemlje. Prema nekim podacima do 1920. godine oko 450 mještana odselilo je u: Sjevernu i Južnu Ameriku, Australiju, Novi Zeland i Južno-afričku Uniju.

Uljarska zadruga u selu osnovana je 1911. godine. Izgrađena je uljarna, gdje su seljaci prerađivali maslinu u vrlo kvalitetno maslinovo ulje.

Matične knjige vode se od 1667. godine.

Poštanski ured otvoren je 1911. godine u kući Petra Brbića.

Osnovna škola je svoja vrata otvorila 1882. godine kao dvorazredna. Danas u mjestu radi osnovna škola s osam razreda, a broji 180 učenika. Po završetku osnovne škole učenici školovanje nastavljaju u srednjim školama u Makarskoj.

Turizam se razvija pedesetih godina otvaranjem prvog hotela, hotela *Jadran*. Potres 1962. godine i izgradnja Jadranske magistrale ubrzalo je razvoj turizma, kao i gradnja novih kuća pri obali. Mještani se uspješno bave turizmom. Danas u mjestu radi pet hotela, više turističkih agencija, pansiona, apartmana, restorana, kafića i trgovina.

Starinom su Tučepljani Hrvati - rimokatolici. Za vršenje službe božje u mjestu su sagrađene crkve:

- Sv. Jure, 1311. godine
- Sv. Mihovila, Podpeć, prva polovina 18. stoljeća
- Sv. Kate, iznad Šarića kuća, 1541. godine
- Gospina crkva na groblju, 1703. godine
- Sv. Roka, 1924. godine
- Sv. Ante, 1901. godine
- Sv. Nikole Tavelića, najnovija, na Kraju, 1989. godine.

U mjestu je 1988. godine izgrađena Lučica, koja otvara nove mogućnosti.

U svom dugom razdoblju Tučepi su bile u sastavu općine Makarska. Od 1997. godine samostalna su općina.

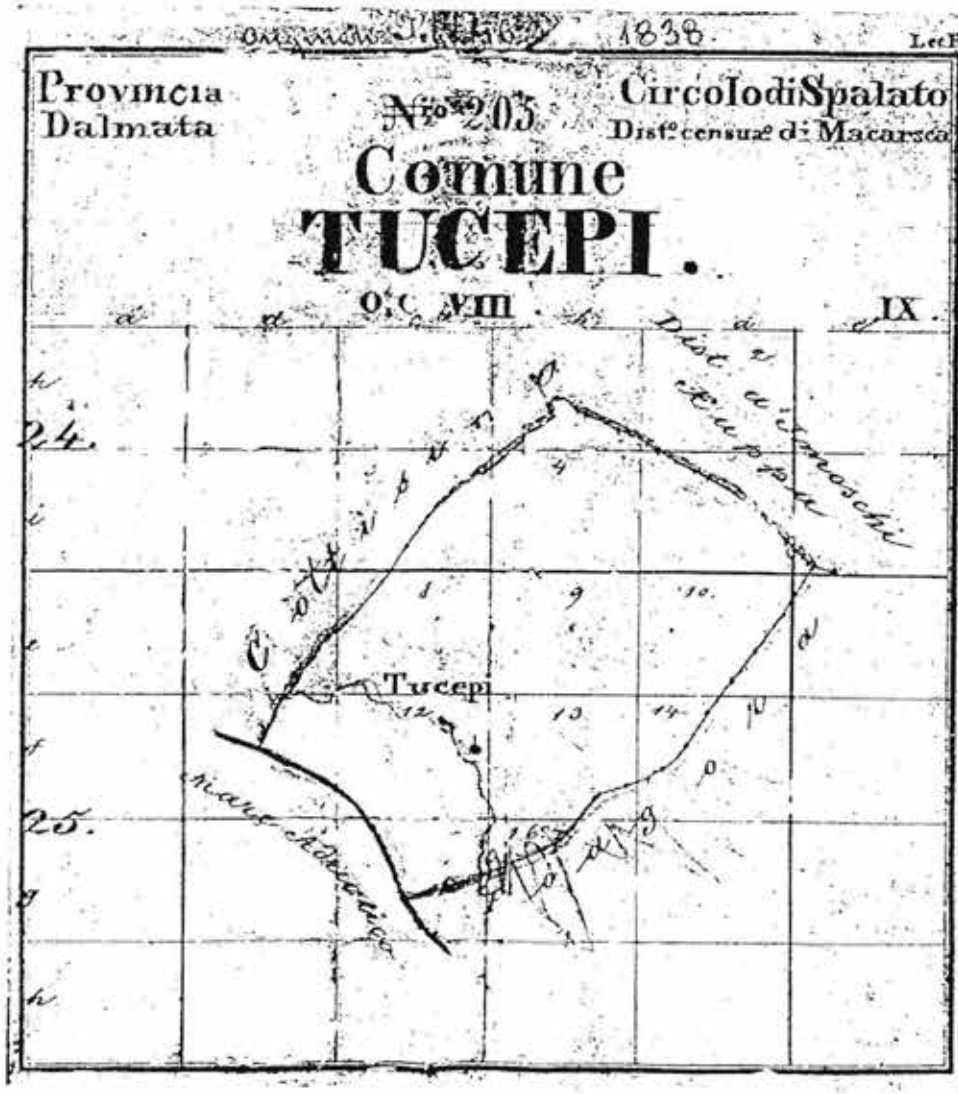
1838
Provincia
Dalmata
Nro 203
Circolo di Spalato
Distto censuale di Macarsca
Comune
TUCEPI.
O. C. VIII
IX.
24.
25.
Tucepi

Prilog 2

TUČEPI

Izvori:

Naselja i stanovništvo RH 1857. - 1971., Knjiga 54, JAZU, Zagreb, 1979.

Statistički ured Grada Makarske za godine 1981. i 1991.

Pomorska enciklopedija, svezak VI.

Arhiv Katastra u Splitu (Comune Tučepi)

M. Šetka, Tučepska spomenica, Tučepi, 1968.

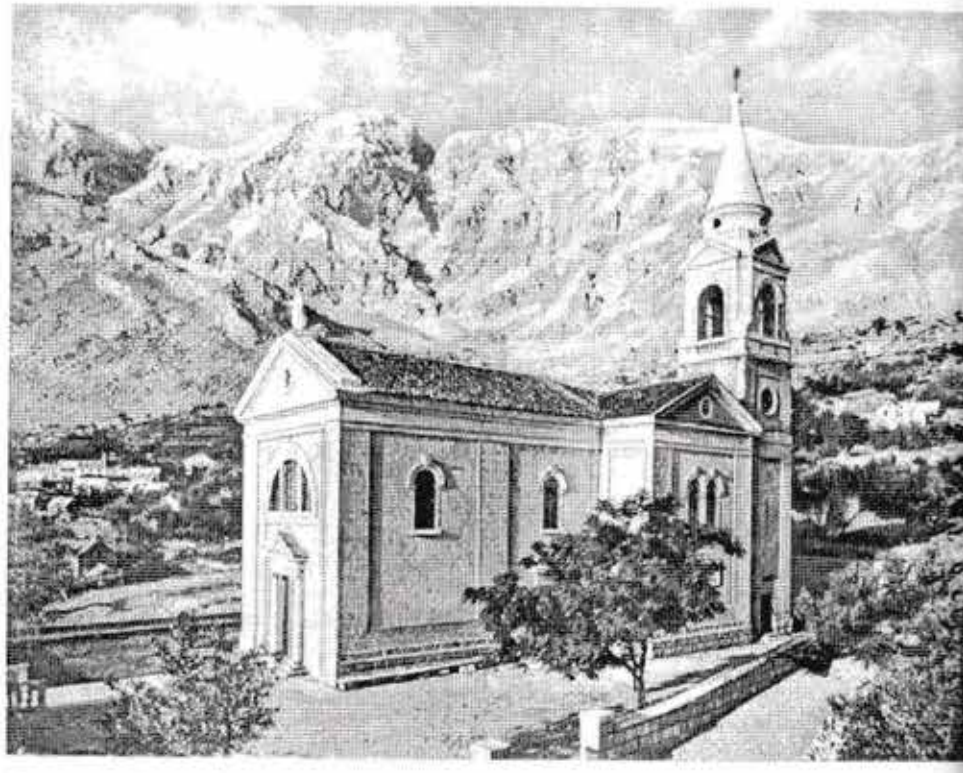

Panorama Gornjih Tučepi sa župnom crkvom Sv. Ante početkom 20. stoljeća

Velimir Urlić

TUČEPI PRIJE STO GODINA

Krajem prošlog stoljeća, odnosno 1898. godine, prema broju stanovnika Tučepi su bile treće mjesto po veličini na Makarskom primorju. Godine 1890.[1] u Tučepima je živjelo 1289 stanovnika, i to u Čovićima 105, na Kraju 130, Podpeć 205, Podstup 26, Šimići 164 i Tučepi 659.[2]

	1890.[3] st.	1898.[4] br.obit.-st.	1900.[5] st.	1905.[6] br.obit.-st.	1991.[7] st.
Srida sela	—	104 - 650	—	106 - 696	—
Podpeć	205	37 - 276	245	37 - 294	—
Murena mala	—	58 - 360	—	58 - 388	—
Podstup	26	23 - 134	57	23 - 152	—
Čovići	105	26 - 165	133	27 - 183	—
Kraj	130	5 - 26	143	5 - 28	—
Šimići	164	—	186	—	—
Tučepi	659	—	730	—	—
Tučepi	1.289	253 - 1.611	1.494	256 - 1.741	1.760

1. M. Korenčić, Naselja i stanovništvo SRH 1857. - 1971., Zagreb, 1979., 402
2. Pod Tučepi iskazana je Srida sela (527), Pakline (8), Podastine (15), Ševelji (50), Lađana (18), Lemišni doci (22), Mali vrh (6) i Novaci (13). U popisu 1890. i 1900. predjel Kraj, očito, obuhvaća šire područje od onog u popisu 1898. i 1905. godine.
3. M. Korenčić, Naselja i stanovništvo SRH 1857. - 1971., Zagreb, 1979., 402
4. Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Makarskensis..., Spalati 1898, 79.
5. M. Korenčić, Naselja i stanovništvo SRH 1857. - 1971., Zagreb, 1979., 402
6. Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Makarskensis..., Spalati, 1905., 81.
7. Republički zavod za statistiku - Popis stanovništva... 31. ožujak 1991., Stanovništvo prema narodnosti po naseljima, Zagreb, 1992., 130 - 131.

U matičnim knjigama vjenčanih i umrlih, za 1898. godinu bilježimo samo 5 vjenčanja, a 43 upisa smrti.[8] Osim za jednog posjednika, svima je zajedničko da su težaci i nepismeni. Za istu godinu, u matičnoj knjizi rođenih upisano je 63 djece.[9] Nažalost, od njih je čak 18 umrlo od jedne do desete godine.

Kao i u ostalim mjestima Makarskog primorja, izuzimajući Makarsku, gotovo su svi po zanatu - zanimanju težaci, odnosno poljodjelci (maslina, vinova loza ...) i stočari (ovca, koza ...).[10]

Zahvaljujući periodici i Ljetopisu župe Tučepi, od prije sto godina, donosimo nekoliko zanimljivih događanja.

Najznačajniji događaj bio je postavljanje kamena temeljca za novu crkvu. Od 9. - 11. siječnja 1898. godine u kotarskom poglavarstvu u Makarskoj održana je dražba za zakup gradnje nove župne crkve. Kako se nitko nije odazvao, zauzeo se župnik Gilić predlažući kao upravitelja gradnje građevinskog poduzetnika Vinka Barića iz Makarske.[11] Nakon svestranih priprema, radovi su počeli 17. travnja 1898. ravnanjem zemljišta i kopanjem kamena. Kamen se kopao na više mjesta, te nakon cijepanja, valjao se i prevozio u karima do gradilišta. Kamen za vanjski zid kopao se u Barbarovićima, a za unutrašnji u Sutvidu. Prve godine završeni su temelji, a crkva je posvećena i otvorena 13. lipnja 1901. godine.[12]

Dopisnik *Narodnog lista*, od 14. lipnja 1898. godine, piše o velikoj svečanosti u Tučepima: "*Jučer je bio blagoslov temeljnog kamena za novu župsku crkvu mjestnoga pokrovitelja Sv. Ante Paduanskoga. Uz gromovno pucanje mužara i slavljenje zvona, okupila se sila svieta iz okolnih sela i sa Tučepljanim navrvilo okolo novoga gradilišta, koje je bilo uprav krasno okićeno, kako znade sami fini ukus poštovanoga župnika Gilića. Okolo osam sati prispio je na gradilište presvietli biskup (Stipan Benedikt Pavlović - Lučić)*

---

[8] Matična knjiga vjenčanih Tučepi 1895. - 1936., 14, i Matična knjiga umrlih Tučepi, 1872.-1909., 125 - 132. Matični ured Makarska.

[9] Matična knjiga rođenih Tučepi, 1897. - 1906., Matični ured Makarska.

[10] A. Babić, Makarska - primorska općina i njezini ekonomični odnošaji, Statistički dio za 1887., Spljet, 1897.
III.a / stanje blaga - Tučepi: goveda —; konja 5; magarada 71; mazaka 31; svinja —; ovaca 1704; koza 552; ukupni broj blaga 2363.

[11] Ljetopis župe Sv. Ante - Tučepi (I. dio, 1891.- 1927.), 42.

[12] Ljetopis župe Sv. Ante - Tučepi (I. dio, 1891.- 1927.), 14, 17 - 18;
M. Šetka, Tučepska spomenica, Tučepi, 1968., 65 - 66.

u pratnji prečasnoga kanonika Pivčevića i častnoga Ribičića, da obavi blagoslov, na komu je bio i občinski upravitelj Ivanišević.

Pošt. Gilić je svojom rukom obavio obred polaganja prvog kamena. U naročitu izdubljenu rupu, na prvom kamenu položeno je spomen pismo i novac, pak mramornom pločicom zatvoreno i tvrdo zalipljeno. Školska djeca sa učiteljicom posula su kitom cvieća temelje crkve. Iza blagoslova presvietli biskup i upravitelj Ivanišević povratiše se, a zatim je misio prečasni Pivčević, koji izreče krasnu propovied, koja je svietu u velike omilila. Za misom sviet se razišao po priateljima, a i kod gostoljubljivog župnika okupila se liepa kita priatelja. Za objedom kod župnika zaredale zdravice domaćinu, prijateljim, a navlastito miloj majci Hrvatskoj. Don Nikina je zdravica domovini uprav zaniela. Evala ti , Don Niko!

Društvo se u slozi i veselju do kasnijega liepo zabavljala u kući dičnoga domaćina, koji je čovjek na svom mjestu, te svemu i svakomu znadu dati odvjeta. Razgledali smo i vode i puteve, što su u zadnje vrieme bili popravljeni i uređeni pod upravom i naputcima vriednoga župnika. Uz onako krasno uređene seoske puteve i vode, baš je trebalo, da Tučepe dobiju i krasnu novu crkvu. A nova će crkva biti na diku Tučepljanim. Istina, da je selu malo otežilo, al će brzo doći vrieme, da će svaki blagoslivljati uru i čas kada je rađa započela i onoga, koji je neumornim nastojanjem i trudom doveo rađu do početka, pak će i do sretna i čestita svršetka. Evala vam, dični tučepski Hrvati, koji uređenjem voda i puteva nosite barjak svim Primorcima, a sada ćete po gotovo sagrađenjem nove crkve. Živjeli vi i vaš dični župnik, koji neumorno, a pametno i mudro uviek se brine za vaše dobro i za dobro vaših mladih, koji će vas i njega blagoslivljati."[13]

Na ovaj članak reagirao je splitski list Narodne stranke *Jedinstvo*. Ali ubrzo, 25. srpnja, odgovario je pravaški dopisnik iz Makarskog primorja: "... *Naša viest o svetčanom blagosovu i polaganju prvoga temeljnoga kamena novoj župničkoj crkvi u Tučepima, podražila je živce dopisniku splitskog klapala iz Tučepi... Ova pohvala opekla zazdu, i on svoj vried izlio na pero pisarčeta kroz broj 56 "Jedinstva", te zaslugu o gradnji crkve, neporičuć Giliću, pripisuje omraženom vitezu Vukoviću, a onu o uređenju puteva i voda posvema poriče Giliću, a pripisuje občinskom upravitelju. Nije nam namjera bila*

Narodni list, Zadar, XXXVII/1898., 50.

Ljetopis župe Sv. Ante - Tučepi (I. dio, 1891.- 1927.), 17 -18, 42.

nabrajati sve one, koji su utjecali u brzo riešenje pitanja za gradnju nove crkve - o kojoj je prvi u saboru podigao glas zastupnik Biankini, dapače bili bi spomenuti u prvom redu c.k. vladu i njezine organe, Tučepljane, zastupnika Perića, a nebi zanikali ni vitezu Vukoviću ono što ga u dio pada.

Što se pak uređenja puteva i voda, župnik Gilić nije se znojio niti žuljeve napravio koliko ni občinski upravitelj; nu župnik Gilić svojski se je zauzimao, koji putevi i vode da se uredu kao korisniji i potrebitiji za njegove župljane, i ako, ukoliko nam je poznato, još nisu popravljeni oni putevi kao najpotrebitiji i najkorisniji od njega nagovarani. Gospodin upravitelj ima tu veliku zaslugu da je odbrojao tuđi novac za isplaćivanje radnika! Občinstvo neka sudi koliko je tu zasluge i tko je zaslužuje. Ako občinstvo bude zasluge odmjeravati po dnevnicam pri konačnom računu, i c.k. vlada, koja se je izvarednom pripomoći sirotinje u nevolji sjetila, malo se može nadati: sve će u dio pasti gospodinu upravitelju. Sva je zasluga upravitelja u tomu, što je znao baratanjem sirotinjskoga novca, kao svojinom, navratili vodu na svoj stranački mlin, i u vještini koju je pokazao pri izboru osoblja na upravu rade, pretpostavljajuć nevješte vještim i iskusnim, samo ako potonji ne zaudara po njegovom stranačkom parfumu. I tu se nepita da li će pod nevještim upravljačim, pedesetorica radnika, koji svagdano rabotuju, zaslužiti svoju nadnicu! Ta napokon vladin je novac od muktiša! Ovakovu zaslugu eto i mi gospodinu občinskomu upravitelju u javnosti priznajemo."[14]

Nekoliko mjeseci kasnije, dopisnik iz Makarske zabilježio je još jedno slavlje u Tučepima - 15. listopada 1898. godine. "*Otvorio se drugi razred učione bez kuće i kućišta. Kako to! Liepo, kad fakta neodgovaraju uredovnim spisim. Kuća bez najmovne pogodbe, a u kuću bez pokućstva, prazna i šuplja ko čija glava. Svetčanost otvora neznamo kako je izpala, svakako nije mogla biti stupe i čavala; moralo se je kako tako zaliepiti.*"[15]

O istom događaju u Ljetopisu župe Tučepi je zapisano: "*Jednorazredna pučka škola na dvorazrednu mješovitu. Danas je ovaj drugi razred bio svečano otvoren. Iza službe Božje i pivanja "Dođi Duše prisvieti" poštov. žup. Gilić blagosovio je školsku dvoranu i držao prigodno slovo, našto je gosp. učiteljica Marija Car odgovorila obričući da će djevojčicama biti druga majka i sve sile*

[14] Narodni list, Zadar, XXXVII/1898., 61.

[15] Narodni list, Zadar, XXXVII/1898., 85.

ložiti da u njima naknadi i popuni materinske dužnosti. Prisustvovali su majke djevojčica; članovi mjest. Vieća; seoske časti i mnogo naroda."[16]

I krajem studenoga 1898. godine slavilo se u Tučepima - 25. godišnjica misnikovanja župnika A. Gilića.

"Župnik Gilić se zahvalio na proslavi, koju su mu prijatelji i njegovi župljani mislili prirediti. Zadovoljio se je samo tim, da prisustvuje svetoj misi, koju je svečar Bogu prikazao na zahvalnost za dobročinstvo primljeno. Službi božjoj prisustvovali su i učenici mjesne učione, predvođeni od gospodina učitelja i učiteljice.

Svečar da dade izraza svome veselju, poklonio je kruna 10 na korist siromašnih učenika obijuh učiona. Također je darovao ženskoj učioni tri slike: jednu nabožnu sliku; sliku N. S. Pape Leona XIII i sliku N. V. našega vladara Frane Josipa I. Suviše poklonio je 32 komada "Spomen knjige" u slavu 50.te godine vladanja cara i kralja F. Josipa, a 43 komada nabožnoga i čudorednog sadržaja, namjerom, da se porazdiele među učenike dne 2. prosinca, na uspomenu 50 godišnjice vladanja našeg premilostivog cara i kralja.

Čestitamo našem svečaru. Bog ga još dugo poživio na korist vjere i naroda, stostruko mu nadoknadio za dobročinstva učinjena."[17]

Ljetopis bilježi još dvije svečanosti: 17. listopada *"zadušnice za izpokoj duše Nj. Vel. Cesarice i Kraljice Jelisave"* i 2. prosinca *"50. godina sretnoga vladanja Nj. Veličanstva Cesara i Kralja F. Josipa I."*[18]

Krajem godine, odnosno 21-23. prosinca bila je i jaka bura. *"Duhala je bura izvarednom žestinom te nanila golemu štetu. Malo koja kuća da nije bila razkrivena ili barem dielom oštećeno, masline, dubove i murve izlomilo i nike iz temelja izvadila. Oborila je završni kamen sa križom i munjevodom sa zvonika stare župne crkve."*[19]

Prikaz Tučepi od prije sto godina, osim iznesenih podataka i događaja, upotpunjuje nam i dopisnik *Narodnog lista* u svom članku iz lipnja 1898. godine. Kako se tada živjelo u Tučepima?

---

[16] Ljetopis župe Sv. Ante - Tučepi (I. dio, 1891.- 1927.), 17 - 18, 42 - 43; M. Šetka, Tučepska spomenica, Tučepi, 1968., 39.

[17] Narodni list, Zadar, XXXVII/1898., 97.; Ljetopis..., 43.

[18] Ljetopis..., 43.

[19] Ljetopis..., 43.

"Lanjska nerodica ovom narodu crno zakuhala, ali dragi Bog miloga ne zapušta. Uz hranu, kojom se težak izključivo hrani i malo zeleni, a više puta bez osoljaja i začine, komad kukuruzova kruha ili kašiku pure i napitak vodom, uzdrži mu Bog zdravlje, daje mu snage da, ako i krvavim trudom, zasluži čim će kukuruzovnicu namaknuti. Ovogodišnja izvanredna pripomoć, kojoj se popravljaju seoski puti i vode uređuju, jedini mu je izvor dobitka, bez kojeg narodu nebi preostalo dugo nego jasenova kora ili smrt. Ovogodišnja ljetina dosta dobro izgleda. Narod za rana počeo polievati. Drugo polievanje svak bez razlike obredio, a mnogi i po treći put. Na lozi neima traga bolesti, redovito cvate i liepo se triebi. Maslina se cvietom obitala, a u narodu oživljuje vjera u bolju budućnost i počeo zaboravljati na pretrpljene jade. Bog dragi neka nas čuva od crnih oblačina."[20]

[20] Narodni list, Zadar, XXXVII/1898., 47.

Vori Lalić

TUČEPLJANI U AUSTRALIJI

U složenim prilikama dvadesetog stoljeća jedan dio Tučepljana potražio je sreću i bolje uvjete življenja, kako za sebe tako i za svoju djecu, u dalekoj Australiji. Seoba Tučepljana dio je povijesti ne samo Tučepi, već i Hrvatske, ali i integralni dio razvoja same doseljeničke Australije. Povijest suvremene Australije daleko je mlada od tučepske, međutim protkana je i mnogim *našim* snovima. S druge strane povijest izvornih australskih stanovnika (aboregins) seže u prapočetke razvoja ljudske civilizacije.

Pokušaj izrade osvrta na naseljavanje Tučepljana u Australiju protkan je nizom složenih problema. Može se reći da se nalazimo tek na samom početku izučavanja ovog stoljetnog fenomena. Ovakav jedan osvrt mora uključiti i razmatranje kretanja Hrvata prema najmanjem kontinentu kao i nekih osnovnih australskih iskustava. Od 1900. do 1940. godine Tučepljani sa svojim biokovskim susjedima čine jednu trećinu svih ovdje doseljenih Hrvata muškaraca. Tih godina je na ovaj kontinent došlo oko 690 osoba iz Makarskog primorja te 425 iz Vrgorca. Uvid u registrirana prezimena u jednom od tada najvažnijih australskih naselja, u rudarskom Broken Hillu, pokazuje niz poznatih dalmatinskih prezimena, uz tek poneko iz drugih krajeva Hrvatske.[1]

Proces iseljavanja kao istodobni proces naseljavanja u novu sredinu vrlo je složen. S aspekta ljudskih sudbina daleko je više od pukog putovanja, potrage za poslom i stjecanja imetka. To je vrlo

Mary Stenning, *Croatian and Slav Pioneers 1800 s-1940 s*, Glebe, Fast Books, 1996., 71-78.

složen i u suštini nedovoljno istražen ljudski, psihološki i sociološki fenomen. Neovisno od krajnjeg ishoda predstavlja ljudsku dramu, ne samo pojedinaca koji su promijenili svoju izvorišnu sredinu već i samih tih krajeva, napuštenih polja i praznih kuća bez novog naraštaja. Ni zemlje dobitnice nisu u takvom procesu prošle bez problema. U međuvremenu izgubljene su sve iluzije o pretapanju doseljeničkih generacija u novu jedinstvenu maticu. Nada i gorčina ostale su sastavni dio migracijskog doživljaja.

Okvir istraživanja

Vjerojatno je najveći problem u pokušaju izrade jednog specifičnog osvrta na doseljavanje iz jednog malog mjesta u nedostatku odgovarajuće izvorne dokumentacije i literature, zapisa i usmenog kazivanja. Ostaje stalno prisutan problem pomirivanja vremenskih i prostornih razlika. Posljedica je to nedostatka organiziranog stručnog rada u samim novostvorenim etničkim zajednicama, ali i relativno kašnjenje razvoja interesa stručne javnosti za temeljitije istraživanje etničkog fenomena. U australskom kontekstu pod *etničkim* se podrazumijeva sve što ne dolazi s Britanskog otočja kao i izvorno australsko stanovništvo. Krajem Drugog svjetskog rata pripadnici *ostalih* etničkih zajednica sačinjavali su jedva desetak postotaka sveukupnog australskog življa. Od polovice sedamdesetih Australija napušta svoju politiku *Bijele Australije* (primati samo bijele doseljenike) i može se uočiti dominacija useljavanja. Od 1981. iz Europe i drugih krajeva svijeta u Australiju dolazi preko 1,6 milijuna doseljenika. Time se situacija počinje radikalno mijenjati.

Nadalje, tu je vrlo specifičan problem ogromnih australskih prostranstava, nedostatka kontinuiteta naselja, s velikim problemima kontaktiranja i međusobne povezanosti. Dva najpopularnija ovdašnja odredišta među doseljenim Tučepljanima, i ne samo njima, Sydney i Perth udaljeni su 3284 kilometra, avionskim letom isto koliko i London od Teherana. Dva izuzetno važna naselja za istraživanje povijesti doseljavanja Tučepljana i ostalih Hrvata u Australiju, rudarski centri Broken Hill i Boulder-Kalgoorlie, su blizu, ali to je tek privid poradi velikih bezvodnih pustinjskih područja među njima.

Zbog tih razloga je i sam život Australije organiziran oko izoliranih većih naselja na rubnim dijelovima kontinenta, stvarajući pri tom odvojene političke, ekonomske, znanstvene i etničke zajednice.

Mogućnosti suvremenog komuniciranja i prijevoza tek dijelom ublažuju utjecaje prostranstva. Ispočetka je daleko najveći dio doseljenika odlazio u unutrašnjost kontinenta, krčio šumu, otvarao rudnike, osnivao farme.[2] Prvih destljeća svog dolaska uglavnom slabo obrazovani hrvatski doseljenici nisu imali mnogo izbora, već su slijedili puteve u surovu unutrašnjost. Takva je praksa trajala sve do pred početak Drugog svjetskog rata kada većim dijelom odlaze u gradove, u njihova prigradska naselja.

Urbanizacijom, posebno izgradnjom prostranih prigradskih naselja, potaknuto australskim mitom o posjedovanju vlastite kuće, te početno razvojem prigradske željeznice, a zadnjih pola stoljeća i automobilom, australski gradovi su pokrili ogromne površine. U Sydneyju sada živi 64% stanovništva Novog Južnog Walesa. Samo zapadni dio tog najvećeg australskog grada, gdje su se naselili mnogi Hrvati, pokriva 5000 kvadratnih kilometara. Upravo tako velike prostorne udaljenosti dodatno kompliciraju način i organizaciju života. Grade svoja mjesta okupljanja u raznim dijelovima grada ovisnim o raspoloživim prostornim mogućnostima. Zbog velikih udaljenosti otežan je zajednički rad. Također, kod Hrvata, poradi poznatih povijesnih prilika nikada nije izrasla neka objedinjavajuća organizacijska jedinica koja bi ih povezivala, podsticala i razvijala njihov znanstveni rad. U takvoj situaciji Hrvati Australije su prošli lošije od Hrvata Amerike, gdje je tijekom stoljeća Hrvatska Bratska Zajednica imala izuzetno značajnu ulogu.[3] U prošlom desetljeću (1983.) osnovana Znanstvena zaklada kao i Centar za studij hrvatskog jezika pri Fakultetu modernih jezika na Sveučilištu Macquarie u Sydneyju ipak imaju ograničene kadrovske i financijske mogućnosti, a najviše što mogu učiniti je rad na unapređenju učenja hrvatskog jezika.

Problemi izvora

Na ovogodišnjem simpoziju o položaju Hrvata u australskoj zajednici o budućnosti Hrvata na ovom kontinentu održanom u organizaciji Centra za studij hrvatskog jezika na sveučilištu Macquarie, ipak je bilo daleko više govora o prošlosti nego o budućnosti i to iz razumljivih razloga.

---

[2] Robbert Bennett, *Australian Society and Government*, Sydney, MM&B.Books, 1992., 137.

[3] Ivan Čizmić, *Povijest Hrvatske Bratske Zajednice*, Zagreb, Golden Marketing, 1994.

Istaknuto je tada, ne od jednog govornika, kako je slabo poznavanje povijesti Hrvata na ovom kontinentu bolna točka sadašnjeg hrvatskog iskustva, a to se odnosi i na sam proces doseljavanja tijekom zadnjih pet desetljeća. Premda se nekoliko autora tijekom zadnjih desetak godina pozabavilo tim pitanjem, to je naprosto tek početak istraživanja i pokušaj da se pred vremenom sačuvaju iskazi osobnih doživljaja, te razni dokumenti kao svjedoci proteklog vremena. To se ne može rješavati samo u Australiji. U samoj Hrvatskoj postoje mnoge mogućnosti za rad na ovom vrlo zanimljivom problemu.

Australska stručna javnost počela se baviti pitanjem složene problematike doseljavanja izvan anglosaksonskog područja, tek početkom 70-tih godina. To je slijedilo postupno odbacivanje razmišljanja o potrebi asimiliranja novih, tada ipak isključivo europskih doseljenika i početak promišljanja o stvaranju jednog multikulturnog društva u kojem pripadnici etničkih zajednica mogu zadržati svoj nacionalni identitet i pravo na jezik, a time i mogućnost korištenja raspoloživih socijalnih usluga.[4] Ove promjene su proizašle iz toga što značajniji dio doseljenika, i to posebno južnoeuropskih, nije prihvatio bezuvjetno asimiliranje u njemu ipak strano društvo. Može se slobodno govoriti o zamahu proučavnja i pokušaju razumijevanja složenosti procesa doseljavanja poslije ovakvih promjena službenog stava australskih vlasti. Međutim, iskustvo ukazuje na postojanja daljnjih mogućnosti rada na ovom nepreglednom području ljudskih interesa.

Za područje jednog ovakvog osvrta vrlo je važno podvući da je jedno od prvih značajnijih djela o doseljavanju u Australiju navedeno djelo Charles A. Price, *Južnoeuropski doseljenici 1900-1940,* objavljeno još 1963. godine. Ovo djelo je neiscrpni izvor kvalitetnih podataka, nezaobilazno je i za proučavanje suvremene povijesti Makarskog primorja, a koje je uz srednjo-dalmatinsko otočje i Međimurje istaknuto u njoj među značajnijim regionalnim južnoeuropskim izvorima australskih doseljenika. Djelo je i izvor podataka da je 1921. godine ovdje bilo oko 720 Hrvata.[5]

---

[4] *The Cambridge Encyclopedia of Australia,* Melbourne, Cambridge University Press, 1994., 237.

[5] Charles A. Price, *Southern Europeans,* 11.

Doseljavanje

Prije nego su otkrili Australiju, Tučepljani su kao i mnogi drugi Hrvati odlazili u Ameriku, koja je mnogo godina ostala sinonimom za iseljenička odredišta. Po nekim procjenama samo u Sjedinjene Američke Države do kraja prošlog stoljeća otišlo je do 400 000 Hrvata. Industrijalizacija i izgradnja željeznica stalno su tražili nove radnike. Uoči početka Prvog svjetskog rata Hrvati su u toj zemlji osnovali već oko 1500 različitih organizacija.[6]

Australija je po svemu sudeći bila izvan puteva hrvatskih migracijskih kretanja, iako se prva imena hrvatskih doseljenika registriraju već 1819. i 1821. godine.[7] Tadašnja kolonija Novi Južni Wales, koja je prvih nekoliko desetljeća prošlog stoljeća obuhvaćala veće ili manje dijelove istočne strane kontinenta, bila je glavno odredište ne samo kažnjenika već i slobodnih doseljenika. Među angliciziranim, germaniziranim i talijaniziranim imenima nalaze se i hrvatski korjeni. Ne jedan doseljenik je mijenjao i ime i prezime. Kao zemlja podrijetla uglavnom je navođena Austrija. Mary Stenning, marljiva istraživačica podrijetlom iz Kotišine, uspjela je istraživanjem lokalnih arhiva utvrditi imena oko 230 doseljenih Hrvata u ovu koloniju kroz razdoblje od 1829. do 1906. godine.[8] Ovaj broj sama smatra tek djelomično vjerodostojnim poradi niza očevidnih problema. Međutim, očito je ipak da Hrvati nisu u značajnijem broju slijedili ovdašnje zlatne groznice 50-ih i 80-ih godina.

Ch. Price navodi da je 1891. godine u Australiji bilo tek 250 hrvatskih doseljenika.[9] Otkriće zlata na različitim stranama kontinenta doslovce je 1850-ih godina privuklo veliki broj doseljenika. U desetak godina došlo ih je preko 700.000[10]. Australija je time konačno prerasla okvir najvećeg prirodnog zatvora, počela se razvijati kao urbana sredina i industrijalizirati se, istina, *na leđima* ovce i bogatim nalazištima zlata oko Kalgoorlie, odnosno srebra u Broken Hillu. Na početku Prvog svjetskog rata na kontinentu je bilo oko

---

George J. Prpic, *The Croatian Immigrants in the USA*, u F. M. Eterovich, Ch. Spalatin (prir.), *Croatia: Land, People, Culture*, Toronto, Univbersity of Toronto Press, Vol. 2., 1964., 411.

Mary Stanning, *Croatian and Slav Pionirs*, 1.

Mary Stanning, *Croatian and Slav Pionirs*, 24-35.

Charles A. Price, *Southern Europeans*, 11.

DILGEA, *Australia and Immigration 1788-1988*, Canberra, AGPS, 1988., 13.

4.5 milijuna osoba. Hrvati, a koje su tada ponajviše identificirali kao Austrijance, ovdje su tada bili tek jedna manja skupina.

Raspoloživi podaci i saznanja ukazuju na to da su se prvih desetljeća ovog stoljeća doseljenici iz hrvatskih krajeva najviše smjestili u Kalgoorlie-Boulder susjednim rudarskim mjestima (Leonora-Gwalia, Leverton), te u Broken Hillu. Rudnici i šume u susjedstvu su pružali mogućnost zapošljavanja, predstavljali su krajnju točku lančanog procesa iseljavanja. Grupiranje skupina doseljenika s istog govornog područja na određenoj lokaciji pomagali su stvaranje osjećaja minimalne sigurnosti u novom ambijentu i teškim radnim uvjetima, kao i priliku za komuniciranje. Slijedili su tada uobičajeni put velike većine doseljenika, ne samo da su dolazili iz istih regija, dovlačeći jedan drugoga, već su i odlazili u ista mjesta u potrazi za radom.[11]

Prva hrvatska društva osnovana su upravo u tim mjestima. Kao prvo je osnovano Hrvatsko-Slavjansko društvo u Boulderu 1912. godine.[12] Bilo je to prvo hrvatsko društvo na ovom kontinentu. Društvo ima značaj jer je utjecalo da Australija, za razliku od do tada prihvatljivije Amerike, postaje odredišno mjesto hrvatskog iseljeništva. Hrvatsko-Slavjansko društvo imalo je svoje prostorije, knjižnicu sa 150 knjiga, tamburaški orkestar *Velebit*, gimnastičku skupinu *Zrinski-Frankopan* sa 60 vježbača. Međutim, osnovna svrha društva trebala je biti u pripomoći članovima u nevolji. Po ovom uzoru će se kasnije razvijati mnoga druga doseljenička društva.[13] Među 131 članom društva 1916. godine nalaze se najvjerojatnije i Tučepljani Čedomir Bušelić, Jure i Petar Pašalić, Mate Šarić.[14]

Društvene prostorije su bile zapaljene 1934. godine, za vrijeme dvodnevnih izgreda dijela anglosaksonskih rudara usmjerenih protiv njihovih talijanskih, grčkih i hrvatskih kolega. Uništeno je tada i

---

[11] Charles A. Price, *Southern Europeans*, 108-110, 168-169.

[12] Mato Tkalčević, *Hrvati u Australiji*, Zagreb, Nakladni Zavod Matice Hrvatske, 1992., 32.

[13] Neven Smoje, *Early Croatian Settlement in Western Australia*, u Jarres- Jup (prir.)
The Australian People, Sydney, Angus and Robertson, 1988., 339;
Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps in World War I.*, Glebe, Fast Books, 1995., 106.

[14] Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps in World War I.*, Glebe, Fast Books, 1995., 102.

edesetak doseljeničkih kuća, te niz javnih objekata. Vlasti su spjele zaustaviti divljanje i kazniti izgrednike tek nakon pogibije osobe, između kojih je bio i jedan Hrvat.[15]

Na određeni način taj nemili događaj slijed je napetosti koje se počele razvijati na Goldfieldsu još od doba Prvog svjetskog rata. Temeljito je poremetio tamošnje međuljudske odnose, pa i dnose među samim Hrvatima. Hrvati na Goldfieldsu nisu imali dinstven stav po pitanju političke budućnosti svoje domovine. Mnogi članovi društva, pa i orkestar, sudjelovali su u akcijama rikupljanja pomoći za australsku vojsku i za Crveni križ, a što rugi članovi nisu podržavali. Lokalne novine *Kalgoorlie Miner* su rajem prosinca 1915. tako registrirale fizički sukob među samim Hrvatima, a što se odrazilo i na članstvo.[16]

Kao građani zaraćene strane mnogi Hrvati su tada ostali bez posla, nekima je poslije policijskog uviđaja bilo dozvoljeno raditi, među njima i Juri Pašaliću, međutim najveći dio je ipak bio nterniran. Tada je čak 258 Hrvata bilo registrirano na Goldfieldsu kao građani *neprijateljske države*. Zapanjuje koliko je velik broj Hrvata bio interniran za vrijeme Prvog svjetskog rata. Nisu uspjele intervencije predstavnika Jugoslavenskog odbora, ni Ruske države, ni to što se 150 Hrvata dobrovoljno javilo u australsku vojsku.[17]

Internacija

Australske vlasti internirale su 6890 osoba, a daljnjih se 260 moralo javljati policiji.[18] Najvećim dijelom su to bili Njemci, njih 5688, oni su tada bili daleko najveća etnička zajednica i na početku rata ih je u Australiji bilo oko 130.000.[19]

Među tim interniranima našlo se 1919. godine 950 Hrvata, od toga 108 s Novog Zelanda. Jedan manji broj među njima je bio

---

Charles A. Price, *Southern Europeans*, 209-210.

Mate Tkalčević, *Hrvati u Australiji*, 48.

Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps*, 81-88.

Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps*, 72-74.

Marin M. Alagich, *Early Croatian Settlement in Eastern Australia*, u James Jupp (prir.), The Australian People, 335.

Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps*, 8.

Jurgen Tampke, Colin Doxford, Australia, Willkomen, *A History of the Germans in Australia*, Sydney, NSW University Press, 1990., 189.

prikupljen po svim tadašnjim britanskim pacifičkim kolonijama. Po puštanju iz logora Liverpool-Holsworthy, u predgrađu Sydneja, od 665 zatočenih Hrvata iz Zapadne Australije četrdesetšestorici je dozvoljeno da se tamo vrate na rad, a svi ostali su brodovima *Frankfurt* i *Valencia* deportirani u domovinu.[20] Velik broj zatočenih Hrvata iz Zapadne Australije ponajbolje svjedoči o tadašnjoj privlačnosti tog dijela kontinenta za naše ljude.

Zanimljivo je da se tek deset interniranih Hrvata javilo 1917. godine u australsku, a trideset i četiri u srpsku vojsku (tridest i šest je umrlo, te jedan bio ubijen).[21] Ovaj podatak je značajan indikator političkog razmišljanja ranih hrvatskih doseljenika na ovaj kontinent. Ujedno je i pokazatelj kako je tih godina politički mislio hrvatski čovjek, ekonomski emigrant.

Među interniranim Hrvatima nalazimo i najvjerojatnije Tučepljane Ivana i Jozu Čovića, Ivana i Šimu Marasa, Marijana Pašalića.[22] Dvojica među njima, Ivan Čović i Šime Maras su se dobrovoljno javili u vojsku.[23] Identificiranje pojedinca je moguće jedino kroz temeljitije poznavanje obiteljske povijesti, životopisa pojedinca.

Iz uzorka policijskog ispitivanja grupice od 26 Hrvata na Goldfieldsu, moguće je utvrditi dob kod njihova doseljavanja. Neki su već sa sedam godina otišli od kuće navigavati, a sa četrnaest godina iskrcali se u Australiji. Prosječna njihova dob kod dolaska je bila tek sedamnaest godina.[24] Ovi podaci ukazuju na mnogo toga: na teške prilike koje su vladale kod kuće, na slobodu kretanja po svijetu u potrazi za poslom., ali i na privremenost tadašnjegmigracijskog procesa. Bilo je to vrijeme flukturirajuće migracije, *wandering migration* - potrage za poslom, s velikim stupnjem povratka. Čak se 45% doseljenika vraćalo kući, što ne znači da se mnogi nisu ponovo odlučivali na iseljavanje.[25]

Vlasti su imale daleko više razumijevanje za ove ljude nego ratom i unutrašnjim australskim diobama frustrirane kolege.[26] Već

---

[20] Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps*, 8, 35, 100.

[21] Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps*, 20, 22, 27.

[22] Problem identifikacije pojedinih osoba je česta pojava istovjetnih imena i prezimena u različitim hrvatskim mjestima i regijama.

[23] Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps*, 35-70.

[24] Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps*, 89.

[25] Charles A. Price, *Southern Europeans*, 102.

[26] Mary Stenning, *Austrian Slavs, Internemnt Camps*, 72, 92.

1918. došlo na Golfieldsu do sukoba između vojnika-povratnika i anih radnika, koji su do tada vjerovali da ipak pripadaju toj oj pionirskoj zajednici bez obzira na jezične razlike.[27] Nažalost, e je nego očito da je osjećaj zajedništva tih godina u doseljeničkoj mlji iščezao iz svakodnevice. Stoga ne čudi što i Hrvati napuštaju dnike i odlaze u gradove, počinju se sve više baviti povrtlarstvom, ogradarstvom, ribarstvom i peradarstvom. Mnogima taj način ota daje više slobode, sigurnosti, približuju se aktivnostima koje poznavali kod kuće.[28] Na taj način i oni sami sudjeluju u utarnjoj australskoj migracijskoj mobilnosti, a to je sada uglavnom ačilo odlazak u veće gradove. Ovaj proces traje cijelo vrijeme, ali sebno dolazi do izražaja pred početak Drugog svjetskog rata. U padnoj Australiji se tako javljaju značajnije skupine Hrvata u van Valley, Osburne Park, Spearwood i Fremantle.[29] Na istočnoj ali odlaze u zapadna predgrađa Sydneyja, Blacktown, Cabramatta, ppington, te u Warriewood na sjevernoj strani grada.[30]

Veliko doseljavanje 1920-ih

Svojim mjerama kontrole useljavanja donijetim početkom 20-godina SAD su velikim dijelom preusmjerile potencijalne doseljenike ema Australiji. Slične mjere, donijete od strane Australije, nisu je toliko rigorozne, što je omogućilo velikom broju Hrvata, a sebno njihovim grčkim i talijanskim susjedima, da se tamo u ćem broju nasele.[31] Australija je tako 1947. imala nešto više od 7 lijuna stanovnika, a među njima i preko 5020 Hrvata, tj. 8.3% dašnje južnoeuropke populacije.[32]

Broken Hill, na zapadnim rubnim, praktično polupustinjskim elovima Novog Južnog Walesa, važna je komponenta procesa eljavanja Hrvata Makarskog primorja u Australiju. Kroz njega je u ndoblju od 1920. do 1940. prošlo oko 420 Hrvata, uključujući i 50 žena. Jedno vrijeme je u tom vrlo važnom rudarskom i

Charles A. Price, *Southern Europeans*, 209.

Charles A. Price, *Southern Europeans*, 142-144.

Neven Smoje, *Early Croatian Settlement in Western Australia*, 338.

Marin M. Alagich, *Early Croatian Settlement in Eastern Australia*, 336.

Charles A. Price, *Southern Europeans*, 86-92.

Charles A. Price, *Southern Europeans*, 11.

sindikalnom radu živjelo njih oko tri stotine. Među njima se naš i desetak tučepskih obitelji: Čović, Grubišić, Mijačika, Maras, Pašal i Visković; ukupno 32 osobe, uključujući i desetak djece.[33]

Broken Hill je vrlo važna okosnica u procesu lančane migracij praktično uporišna točka procesa koji je imao ciklus od sedamdeseta godina, a što potvrđuje i iskustvo načina doseljavanja kroz dul vremenski razmak. Od osnivanja rudnika u Broken Hillu 188 godine, nije prošlo mnogo godina te su se već 1888. i 189 zabilježili prvi Hrvati, a 1894. godine i prva Hrvatica s Visa.[34] Broken Hill dolazi i prvi svećenik koji je znao hrvatski. Poljak Paul Efrem Zundulović. Sljedeći dolazi tek poslije šezdeset godina.

Na teške uvjete života i rada u tom tada vjerojatno najveće rudniku srebra u svijetu, gdje je do 50% djece umiralo prije dese godina života, sindikalno oganizirani rudari su reagirali nizo štrajkova. Broken Hill je okosnica razvoja i sada najvažnije australsk tvrtke BHP, ali i mjesto gdje su rudari poslije velikog 18-mjesečn štrajka 1919. godine osigurali uz 35-satni radni tjedan vjerojatno za sadašnje prilike najbolje radne i socijalne uvjete. Život u takv izrazito borbenoj sindikalnoj sredini je u velikoj mjeri utjecao i r rad i usmjerenje niza hrvatskih organizacija koje vuku svoje početk iz Broken Hilla.

Vrlo brojni Hrvati osnivaju tu ponajprije ogranak HSS-a, 1928. godine političko-sindikalnu organizaciju *Borbeni radnički pokr* BRP je kroz nekoliko desetljeća imao veliki politički utjecaj meć doseljenim Hrvatima, prihvaćajući Jugoslaviju, ne i režim. Uskoro promijenio ime u Savez jugoslavenskih iseljenika, koji je postojao 1949. godine. Među istaknutijim članovima su Tučepljani M. Čovi M. Grubišić, F. i M. Lalić, K. i M. Maras, J. i V. Visković. Takođ je 1936. u Broken Hillu osnovan i društveni klub *Napredak* s nizo sekcija, a početni ulog je došao od strane prva 33 financijska član U isto vrijeme, u zapadnim dijelovima Sydneyja osnivaju se i razn hrvatska društva: *Zora, Naprijed, Jadran, Danica*.[36] Važno

---

[33] Mary Stenning, *Croatian and Slav Pioneers*, 71-78.

[34] Mary Stenning, *Croatian and Slav Pioneers*, 61.

[35] Mary Stenning, *Croatian and Slav Pioneers*, 59;
Marin M. Alagich, *Early Croatian Settlement*, 335.

[36] Mato Tkalčević, *Hrvati u Australiji*, 42,52-59.;
Mato Tkalčević, *Croats in Australia*, Burwood, Victoria College Press, 198 23-7.

napomenuti da su ta udrženja bila isključivo hrvatska, međutim, otvorena svim tada malobrojnim doseljenicima iz bivše Jugoslvije. Po postojećoj evidenciji Hrvati su bili skoro jedini doseljenici iz Jugoslavije u tom rudarskom mjestu.[37]

Po završetku Drugog svjetskog rata u Australiji je bilo oko trideset hrvatskih organizacija. Mnoge među njima nisu preživjele raskol između Beograda i Moskve, i zbog drugih udruženja koja osnivaju doseljeni Hrvati, politički emigranti.[38]

Hrvati također postupno napuštaju Broken Hilll, odlaze prvenstveno u 1000 kilometara udaljeniji Sydney. Među 139 Hrvata u Warriewoodu nalaze se Kleme, Marin i Mary Maras, u Blacktownu Ivan i Marica Grubišić. U Cabramattu među prvih 18 Hrvata 1930. i 1932. godine nalazimo Franu i Jozu Lalića.[39]

Početkom Drugog svjetskog rata u Sydneyju je registrirano i 420 Hrvata, uključujući četiri Tučepke Danicu Čović, Mary Maras, Mariju Šarić-Grubišić i Katu Visković. Među muškarcima vojne dobi su Mate Čović, Marin Grubišić, Frane Lalić, Kleme i Marin Maras, Grga Mijačika, Jure Mravičić, Mate Šimun i Vjekoslav Visković.[40] Jedan drugi izvor navodi da je 1947 u Sydneyju bilo 425 osoba rođenih na području bivše Jugoslavije.[41] Sve ovo ukazuje na razne probleme utvrđivanja činjeničnog stanja u ne tako davno vrijeme.

Rat i poratne prilike su prekinule dugogodišnji proces lančanog doseljavanja s Mediterana. Sada ponajprije dolaze mnogobrojne raseljene osobe i političke izbjeglice, međutim uskoro se pojavljuju i drugi Europljani u strahu pred potencijalnim ratom i željni mira na australskim prostranstvima. Tek se tijekom 50-ih obnavljaju stari seljenički kanali s mediteranskog područja, tako da je 1984. godine u Australiji bilo oko 1.4 milijuna osoba podrijetlom iz tog dijela Europe, uključujući i oko 170.000 Hrvata.[42]

---

[37] Mary Stenning, *Croatian and Slav Pioneers*, 91-98.

[38] Marin M. Alagich, *Early Croatian Settlement*, 337.; Mato Tkalčević, *Hrvati u Australiji*, 46.

[39] Mato Tkalčević, *Croats in Australia*, 50.; Mary Stenning, *Croatian and Slav Pioneers*, 82-85.

[40] Mary Stenning, *Croatian and Slav Pioneers*, 93-101.

[41] Peter Spearritt, *Sydney since the Twenties*, Sydney, Hale and Iremonger, 1978., 93.

[42] Andrew Jakubowicz, "*Normalising Aliens*": The australian Welfare State and Control of Immigrant Settlement, u Richard Kennedy (prir.), *Australian Welfare-Historical Sociology*, Melbourne, The MacMillan, 1989., 276.; Mato Tkalčević, *Hrvati u Australiji*, 40.;

Poslijeratno doseljavanje

Većina poslijeratnih doseljenika zadržava se u velikim priobalnim gradovima, u novim industrijskim centrima. Tako se sada oko 1000 Hrvata nalazi u Newcastleu, gdje ih prije rata nije bilo.[43] Velik dio odlazi na rad, na tada vjerojatno najveće svjetsko gradilište, izgradnju velikog hidroenergetskog sustava Snowy Mountains u blizini glavnog grada Camberrau. Tu mnogi ostaju i živjeti. Novi priliv stanovnika nalazi i mnogim Hrvatima posao u građevinarstvu, pored već tradicionalne proizvodnje hrane u predgrađima.

Međutim, poslijeratno doseljavanje znatno mijenja i strukturu ovdašnjih hrvatskih doseljenika. Većim dijelom su to obrazovaniji ljudi i s izučenim zanatom, tako da se njihov udio od ukupnog dijela doseljenika penje na preko 20% u odnosu na manje od 10% u predratnom razdoblju.[44]

Političke izbjeglice se ne druže s prijeratnim doseljenicima. Osnivaju vlastite organizacije, domove, uspostavljajući aktivni vjerski život. Otvaraju škole hrvatskog jezika, još intenzivnije organiziraju folklorne grupe i klubove kao značajan način razvijanja i iskazivanja nacionalnog identiteta. Kasnijim dolaskom, prvenstveno ekonomskih iseljenika, dolazi do stvaranja još složenijih međuljudskih odnosa kod doseljenih Hrvata. Sva složenost organiziranog oblika rada i veliki potencijal na području Sydneyja iskazuje se kroz postojanje preko 80 različitih organizacija na ovom velikom urbanom području, premda je značajan dio doseljenih iz različitih pobuda ostao izvan bilo kakvog oblika organiziranog rada.[45] Neovisno o načinu i stupnju organiziranosti, u prijelomnim godinama po samobitnost Hrvatske, ovdašnji Hrvati pokazali su svoju jednodušnost i zajedništvo sa svojom domovinom na nedvosmislen način.

Tučepljani u Sydneyju

Autor ovog teksta sjeća se tvrdnje Marinka Luketine, sada iz već davne 1964. godine, da će novi doseljenici temeljito izmjeniti izgled Australije. Sada je to već očito. S druge strane sva teškoba iseljeničkog života i prilagođavanja uvjetima života u poslijeratnim

[43] Mato Tkalčević, *Croats in Australia,* 156.

[44] Mato Tkalčević, *Croats in Australia,* 75.

[45] Mato Tkalčević, *Croats in Australia,* 76.

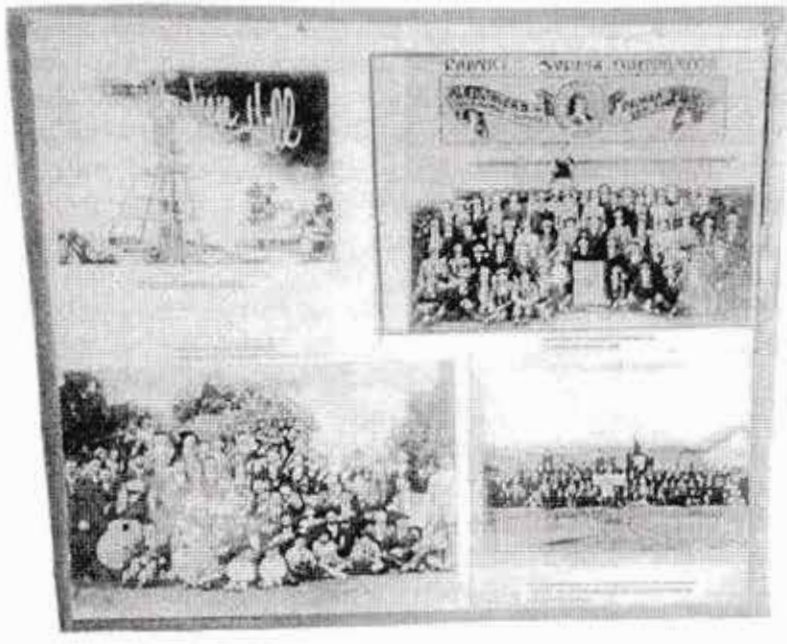

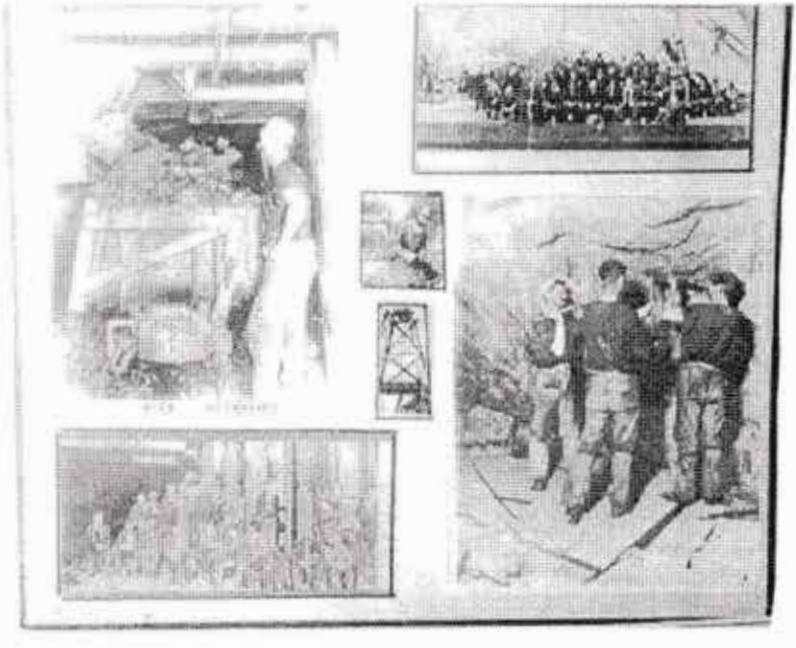

Broken Hill, Novi Južni Wales

australskim okvirima ocrtana je kroz životne sudbine njegova sina Andrije i jednog drugog Tučepljanina, Stipe Brbića. Oni su odabrali dva različita puta kroz australsko društvo.

Stipe Brbić je tipično za tadašnju generaciju doseljenika dao cijelog sebe u promicanju i razvijanju hrvatskog nacionalnog identiteta u Zapadnoj Australiji, ne doživivši svoj san.[46] S druge strane Andrija Luketina je, pošto se školovao u teškim uvjetima poslijeratne migracije, prihvaćajući Australiju kao novu domovinu, kao jedan od prvih liječnika Hrvata u ovim krajevima svoj kratki životni vijek zaokružio pred četvrt stoljeća kao gradonačelnik Stirlinga, jednog dijela Pertha. Gledano iz današnje perspektive, to je bio veliki uspjeh za jednog mladog doseljenika, jedva zamisliv. Mnogo toga je trebalo učiniti da bi se ostvario takav društveni položaj. Nažalost, cijena za to je bila prevelika. Na određeni načina njegova sudbina pokazatelj je puta koji je birala većina mlađeg naraštaja, prihvativši Australiju kao svoju stvarnu domovinu.

Odavno nema iseljavanja iz Makarskog primorja u Australiju. Ekonomsko iseljavanje više nije privlačna alternativa, posebno ne u ove udaljene krajeve. Sada doseljenici iz Makarskog primorja predstavljaju tek manjinu među doseljenim Hrvatima. Procjenjeno je da u Sydneyju postoji 47 obitelji, u kojoj je bar po jedna osoba rođena u Tučepi. Ponajčešće su to i oba bračna para. Zajedno oni imaju oko 113 potomaka, 44 kćeri i 69 sinova.[47]

Tučepska zajednica na određeni način preslikava seoski život, ali sada već u dinamičnim australskim urbanim uvjetima. Danas je sačinjavaju obitelji s prezimenima: Čović, Grubišić, Lalić, Luketina, Maras, Mravičić, Ostojić, Pašalić, Šarić, Šestić, Ševelj, Šimić, Tomas, Visković, Vitlić.

Procjenjuje se da još desetak obitelji živi u drugim mjestima, na istočnoj strani kontinenta, vjerojatno najviše u Queenslandu. Moguće je očekivati sličan broj obitelji u Zapadnoj Australiji. Bilo kakvo istraživanje i pokušaj utvrđivanja dodatnih točnijih pokazatelja zahtijevao bi više vremena i organiziranog rada. Za potpunije podatke mora se vratiti na same početke doseljavanja. Za sada ovo

---

[46] Ivo Brajdić, *O Australiji i Australskim Hrvatima*, Zagreb, Colorprint, 1994., 72-75.

[47] Za utvrđivanje identiteta i broja doseljenika iz Tučepi u Sydney zahvaljujemo na informacijama: Ivanu Grubišiću, Rozariji Rastović, Marinu Šariću, Mati Tomašu, Lukrici i Milanu Viskoviću.

može poslužiti kao naznaka mogućeg budućeg rada, koji bi mogao točnije odrediti prostornu rasprostranjenost Tučepljana na ovom kontinentu, ali i kao smjernica za jedno detaljnije istraživanje o različitim aspektima života ovdje doseljenih Tučepljana kao važnog dijela iseljene Hrvatske.

Umjesto zaključka

Ovaj osvrt na proces doseljavanja Tučepljana u Australiju može se završiti i pitanjem: *"Tko je bio A. Lalić koji se u Australiju doselio još 1854. godine brodom Nina Ti Olga?"* [48]

Sada je zrelo vrijeme za početak jednog temeljitog sustavnog rada koji bi trebao mnogo toga oteti zaboravu vremena.

Prostora za rad na ovom interesantnom području ima u Australiji, ali i u Hrvatskoj, što je i osnova za čvršću međukontinentalnu povezanost, a tako i povezanost brojnih iseljenih Tučepljana sa svojom prvom domovinom.

Sydney, 29. 07. 1997.

Vori Lalić
33 Alber Street
Petersham NSW 2049
Australia

[48] Mary Stenning, *Croatian and Slav Pioneers*, 25.

Želimir Pašalić

RAZMIŠLJANJA O NEKIM RAZVOJNIM PROBLEMIMA TUČEPI

Znatno je kasnije nego što mislite![1]

1. UVOD

Svijet oko nas ubrzano se kreće stazama novog razvoja. Polazi se sa sve viših razina. Postavljaju se sve veći, ali i ostvarljiviji, ciljevi. Mi smo dio tih procesa. Agresija i rat 1991. - 1995. dobrano su sputale naše razvojne mogućnosti, ali to mora biti poticaj da se nadoknadi razvojno zaostajanje i smanji razlika za onima čije dosege želimo sustizati i sustići. Moramo se upitati: dokle imamo i imamo li uopće pravo na kašnjenje u inicijativama; u organizairanom i učinkovitom djelovanju u promicanju našeg razvoja? Potomcima moramo pružiti više od onog što smo mi naslijedili. Moramo im otvarati prostore njihova kreativnog djelovanja, kako bi nas nadmašili, kako bi se u lokalnom djelovanju uključili u globalni život. To je presudno za cijelu Hrvatsku, za svaki njezin dio pa i za Tučepi.

Ovim se prilogom žele potaknuti učinkovite inicijative o razvojnim vizijama Tučepi, i što je najvažnije da se te vizije u budućnosti ostvare. Naravno, moramo uvažavati potencijale i mogućnosti u vremenu i prostoru Tučepi i okruženja (Makarskog primorja, Županije, Hrvatske). Ali, Tučepi moraju znati što imaju, što hoće i što mogu, da bismo se odgovornije ponašali u ostvarenju zacrtane vizije vlastite budućnosti.

[1] Natpis na crkvi u Suracuzi, Italija.

Prilog nema pretenzije cjelovitog pristupa, a niti prava na apsolutnu istinu. Ako potakne traženje odgovora na pitanje: Dokle smo stigli i kako dalje u razvitku Tučepi?, ispunio je svrhu. U tom se smislu i raspravlja o nekim razvojnim pitanjima Tučepi.

2. O NEKIM RAZVOJNIM PROBLEMIMA

2.1. Litoralizacija i turizam

Šezdesetih godina, stoljeća na izmaku, hrvatski mediteranski prostori uključuju se u globalni život litoralizacije - bujanje gospodarstvenog i društvenog života u primorskim područjima. Prednosti mora i primorskih krajeva postaju perspektivne.

Primorski prostori imaju posebno značenje za odmor i rekreaciju. Turizam obilato utječe na razvoj i priljev deviza. Koristi za one koji dolaze, a osobito za one koji ih primaju. Turistički procesi djeluju prekretnički.

Tučepi postaju jedan od bisera turističke niske Makarskog primorja. Dostižu visoku razinu razvitka i urbanizacijskih standarda. Razvojni tučepski *sokovi* sele se s biokovlja i podbiokovskog fliša na usku zonu žala - Tučepi Kraj. Turističke *žetve* zamjenjuju one ekstenzivnog mediteranskog poljodjelstva. Ratarsko-stočarsko i ribarsko selo prenamjenilo je iskorištavanje prirodne osnove. Marljivost težaka i ribara usmjerena je na turizam. Hrane sve više treba za turiste, ali i za vlastite potrebe, a Tučepi je sve manje proizvode. Ovisnost o hrani iz bližeg i šireg okruženja sve je očitija i sve više raste do današnjih dana. Stari poljodjelski fondovi i sokovi presušuju. Pitomine tučepskih maslinika, vinograda i voćaka *guta* borova šuma - osnova turističkog dokoličarskog zelenila i hladovine, ali i izvor prijetećih požara. Dosezi i ushićenje za novim životom gotovo su previdjeli dosege tradicionalnih tučepskih neimara. Potraga za zdravom mediteranskom hranom sve je očitija. Tučepske ograničene ratarsko-stočarske površine i ribarstvene mogućnosti nisu izgubile iskonske *kodove*. U novim tehnologijskim uvjetima i znanju možemo preispitati nove mogućnosti obiteljskog gospodarstva na duži rok.[2] I to može biti dio turističke ponude na tučepski način i unosan izvor zarade. Bilo bi neoprostivo da ove mogućnosti zaboravimo u promišljanju

[2] Vidjeti detaljnije o tome u: Josip Defilippis, Obiteljska gospodarstva Hrvatske, Zagreb, AGM, 1993., 89 - 159.

tučepske budućnosti. Spontani kratkotrajni povratak na iskonska ognjišta u podbiokovlje i zabiokovlje već je očit. Radi se o tome da ga treba dugoročno usmjeravati - upravljati s budućnošću. Kako se sada manifestiraju?

Uočimo! Litoralizacijski procesi i ubrzani razvitak turizma, nakon izgradnje Jadranske turističke ceste (Jadranske magistrale), utjecali su na zamiranje brojnih priobalnih naselja smještenih više i visoko iznad obale (podbiokovska naselja), kao i na zamiranje ratarsko-stočarskog gospodarenja u podbiokovlju, na biokovlju i zabiokovlju. Ekonomski napredak uz obalu, pritisak negativnih učinaka urbanog načina življenja, nostalgična želja za kratkotrajnim komplementarnim *bijegom* u stara rodna naselja, sitno dopunsko poljodjelstvo, pa i pružanje dijela turističkih usluga *svojim* turistima (piknik i lov u podbiokovlju, na biokovlju i u zabiokovlju) izazvali su spontani proces popravaka i adaptacije starih (mnogih već i propalih) i izgradnju posve novih stambenih objekata. Domaćim, bivšim stanovnicima i njihovim potomcima pridružuju se i sve brojniji vikendaši, koji kupuju i adaptiraju stare ili grade nove vikend kuće na otkupljenom zemljištu sadašnjih i bivših starosjedilaca ili njihovih nasljednika-potomaka. Ovi procesi još nisu predaleko odmakli. Dobro su došli i odgovornim nositeljima upravljanja razvojem. Ukazuju na ponovnu važnost i vrijednost napuštenih prostora. Njihova je vrijednost porasla upravo izgradnjom prometnica i uslijed toga lake pristupačnosti motornim vozilima. Procesi pomalo izazivaju, a u budućnosti će još više izazivati, sve brojnije prostorno-ekološke i prometno-komunalne probleme. Ne bi bilo dobro da budemo nespremni, inertni, *kratkovidni*, nesposobni, *gluhi*, *slijepi* i *nijemi* i da znalački ne usmjerimo novonastali proces vraćanja u napuštene i zapuštene prostore. Nije li već vrijeme da procesima znalački upravljamo?

2.2. Turistička strategija za 21. stoljeće - od jeftinog, niskoprofitabilnog i neprofitabilnog prema visokoprofitabilnom turizmu

Dominantnost masovnog turizma Tučepi i Makarskog primorja, s turistima plitkoga džepa i malih platežnih mogućnosti, orijentiranih na odmor u kratkom vremenskom razdoblju u srpnju i kolovozu, ne može posve osigurati nove razvojne mogućnosti. Za takve su turiste

građeni hoteli, auto-kampovi i privatni smještajni kapaciteti, prometna i komunalna infrastruktura koja je u najpovoljnijim sezonama u dva ljetna mjeseca bila iskorištena, a u ostalom dijelu godine ostajala *poluživi* ili *mrtvi kapital*. Ekonomija nas uči da se ljudski i materijalni resursi moraju koristiti umješno cijelu godinu da bi bili profitabilni.

Moramo se okrenuti strategiji visokoprofitabilnog turizma, koristeći postojeće i gradeći nove turističke kapacitete i odgovarajuću infrastrukturu, i što je najvažnije, ljudsko znanje i umjeće - kadrovsku osnovu. Tome mora služiti sav tučepski prostor - uska obalna zona, more i podmorje, zračni prostor, flišna zona strmca, padine i vrleti Biokova, Biokovo i zabiokovsko područje.

Turističke potrebe Europe i svijeta su sve veće i raznovrsnije. Turisti velikih platežnih mogućnosti, koji nisu spremni dolaziti samo u srpnju i kolovozu već u različito doba godine, sve su brojniji. Oni su spremni platiti visoku cijenu za vrhunske turističke i ne samo turističke usluge. Tradicionalna turistička ponuda Tučepi i naših drugih turističkih središta njih ne može zadovoljiti. Ako to brzo ne shvatimo i djelatno ne reagiramo, postat ćemo i ostati na rubu turističkih odredišta Mediterana.

U strukturi turističkih potrošača sve manje je onih kojima su dovoljni samo plivanje u moru, sunčanje i jeftin smještaj. Turisti se dijele sve određenije prema platežnoj mogućnosti i potrebama na one niže, srednje i visoke kategorije, a svaka se od njih dalje dijeli na podkategorije s uočljivim razlikama u potražnji i platežnim mogućnostima. Moramo se osposobiti, boriti i izboriti za što profitabilnije kategorije europskih i svjetskih turista. To nisu samo nama već uočljivi: skijaši i surfing-turisti po moru; dokoličarski moreplovci s jahtama koji trebaju naše marine ljeti, za zimovanje i servis; turisti profesionalni sportaši i sportski rekreativci za koje se grade sportski objekti (tenis tereni, nogometna, košarkaška, odbojkaška i rukometna igrališta, golf igrališta i igrališta za cricket), vjerski ili pak kongresni i znanstveni turizam koji se odvija cijelu godinu ili veći dio godine. Postoje barem još dvije vrste turista koji mogu biti značajni za novu turističku strategiju.[3]

To su oni koji imaju mnogo novca i potrebe za užicima koje nemaju u kontinentalnim dijelovima Europe. Oni *hodočaste* s putovnicom i debelim novčanikom. Sve ostalo unajmljuju i dobro

[3] Zvonimir Jelinović, *Dugoročna turistička politika*, Slobodno poduzetništvo, 14-15, 1994., 212-225.

plaćaju: automobil s vozačem; jahtu s posadom; vilu s poslugom; mali zrakoplov ili helikopter s posadom za panoramske letove; ribarske brodove s posadom s kojom bi ribarili; panoramske podmornice s posadom da bi razgledali podmorje; zakupljuju kuće, vile ili apartmane na pet, deset, dvadeset i više godina da bi došli u različita doba godine.

Postoje i *turisti za duži život* ili *turizam za produženje života*.[4] To su potencijalni dobrostojeći turisti *treće dobi* (umirovljenici) s visokim mirovinama i velikim ušteđevinama. Oni žive u kontinentalnim europskim gradovima, u surovoj klimi, u magli i snijegu, u niskim temperaturama, imaju kronične reumatske i respiratorne smetnje. Oni bi rado veći dio godine, a mnogi i trajno, živjeli na sunčanom Mediteranu. Naravno, oni su naučili u svojim zemljama da se zdravstvena njega, odabrana prehana, rekreacija i zabava mora dobro platiti. Može li i to biti uključeno u turističku strategiju Tučepi?

U svakom slučaju novi trendovi streme da od manjeg broja turista s većim platežnim mogućnostima ostvare daleko veće prihode nego što je to moguće masovnim turizmom s niskim platežnim mogućnostima.

2.3. Neki prometni problemi

Za Tučepi je cestovni promet gotovo jedini nositelj prijevoza ljudi i tereta. Pomorski se promet svodi na ribarska i turistička plovila.

Glavna tučepska prometnica je dionica Jadranske turističke ceste. Druga po važnosti je cesta Makarska - Gornje Tučepi - Vrgorac - granica BiH. Ostale ceste su od mjesnog (lokalnog), ali nezaobilaznog značenja.

Neosporno je da je Jadranska turistička cesta - Magistrala - valorizirala prirodne i gospodarstvene potencijale jadranskog područja Hrvatske, posebno njegovog obalnog dijela, pa tako i Tučepi, odnosno Makarskog primorja. Turizam, osnovna i prekretnička djelatnost, upravo je dobio zamah izgradnjom Magistrale. Međutim, nedostaci ove prometnice pokazali su se odmah nakon njezina otvaranja za promet i sve su veće razvojno ograničenje do danas, a bit će sve veće i u budućnosti. Magistrala je izgrađena preblizu obali. *Presjekla*

[4] Z. Jelinović, nav. dj., 213.

je postojeća i novo formirana naselja s obje strane trase. To je dovelo do sukobljavanja prometnih tokova - kretanja vozila Magistralom te pješaka i vozila u pravcu odnosno iz pravca obale (naselja, turističkih objekata, plaža). To ostaje trajni problem, koji je posebno izražen u vrijeme turističke sezone. Motorni promet Magistralom ugrožava mir turista i ograničava opuštenost, odmor i užitak zbog čega i dolaze na našu obalu (buka motornih vozila, zagađivanje zraka, narušavanje pitomosti prirode za vrijeme kupanja i noćnog odmora). Valorizirajući samo usku obalnu zonu pridonijela je razvitku i utjecala na teritorijalizaciju aktivnosti uz more, stvarajući složene prostorne i prometne probleme u naseljima. Istovremeno su zamrla naselja i tradicionalne aktivnosti više i visoko iznad Magistrale. Svemu tomu je pridonijelo i nepoštivanje ekonomskih, prostornih, urbanističkih i ekoloških načela razvitka primorskih naselja. Uz ove probleme moramo istaknuti i: loše tehničko-eksploatacijske elemente Magistrale (oštre i nepregledne krivine, usku trasu za promet koji se njome odvija); problematična rješenja ili nerješenost autobusnih stajališta; loša rješenja odvodnje oborinskih voda; neispravno izvedeni usjeci, zasjeci i nasipi; nerješeni u toku izgradnje, a naknadno nepropisno i loše izvedeni pristupni putevi do naselja i od naselja s priključcima na Magistralu; križanja u istoj razini i bez trake za razvrstavanje vozila. Upozorimo i na brojne objekte izgrađene u zaštitnoj zoni ceste - ne samo stambeni objekti već i mehaničarske i ostale radionice (servisi), gostionice, prodavaonice i drugi objekti s priključcima na Magistralu, što također uzrokuje prometno-infrastrukturne probleme. Sve navedeno uzrokuje prometne nesreće, zastoje i nesigurnost prometa u svim obalnim naseljima pa i u Tučepi. To je ozbiljno upozorenje za budućnost. Nova će se autocesta morati graditi visoko iznad postojećih i budućih naselja, a Jadranska magistrala će imati dugorazredno značenje. Do tada ona ostaje nezamjenjiva prometna arterija obalnih naselja pa i Tučepi, usprkos njezinim ograničenjima i nedostacima.

Cesta Makarska - Gornje Tučepi - Vrgorac - granica BiH postala je dobrim dijelom alternativna tranzitna veza Bosne i Hercegovine odnosno jugozapadne Hercegovine s Makarskim primorjem i hrvatskom obalom. Preko Tučepi je uglavnom vođena trasom stare zemljane ceste s dosta izraženim prometno-eksploatacijskim nedostacima (oštre i nepregledne krivine, npr.). Može se očekivati da će njeno značenje i dalje biti veliko ili će čak i rasti s porastom prometa

između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. To će u budućnosti iziskivati njezino pojačano održavanje i prometno-tehničke zahvate u poboljšanju trase i opreme ceste. Priključci lokalnih putova na ovu cestu su prometno-tehnički dosta manjkavi pa iziskuju prilagodbu višim prometno-sigurnosnim standardima.

Cesta preko Staze s odvojcima za Saranač i preko Biokova do Svetog Jure ima mali i povremeni promet. No, njihovo intenzivnije korištenje u izletničke i turističke svrhe će od odgovornih kreatora i nositelja razvojne politike Tučepi i makarsko-biokovskog područja iziskivati ozbiljne zahvate u podizanju prometne sigurnosti na daleko veću razinu od sadašnje.

Mora se upozoriti na još neke nedostatke prometno-pješačkih površina u Tučepi. Dio naseljskih putova nije građen za dvosmjerni promet koji se njima odvija (posebno u vrijeme turističke sezone), a nisu u stanju podnijeti ni teretni promet zbog debljine kolničke konstrukcije i anemičnih prometnih standarda. Zbog toga dio prometnica ubrzo propada. Izražen je nedostatak propisanih pješakih staza. U vrijeme turističke sezone nedovoljno je uređenog i upravljanog parkirališnog prostora, pa se brojni vozači-vlasnici motornih vozila natječu u dodatnom stvaranju nereda prometa u mirovanju. Sve to doprinosi brojnim konfliktima pješaka i vozila te vozila i vozila. Tučepi, kao turističko mjesto, mora ove nedostatke ukloniti ili ih svesti na najmanju moguću mjeru.

Konačno, kao prometno-sigurnosno-ekološki problem sve više se nameće korištenje turističkih plovila po moru (jahte, brodice, gliseri, skuteri, jet-ski). Uz užitke koje pružaju vlasnicima i korisnicima sve su očitiji problemi ugrožavanja kupača, zagađivanje mora, stvaranje buke i uznemirivanje turista u kupališnoj zoni. Dosadašnji, sadašnji i budući problemi traže smjelije i odlučnije reguliranje i kontrolu korištenja ovih plovila, ne ograničavajući njihovu namjenu i korištenje.

2.4. Upravljanje prostorom i zaštita okoline (environment)

Već je istaknuto kako su procesi litoralizacije i turizam koncentrirali gotovo sve aktivnosti i korištenje prostora na usku zonu naših obalnih naselja, pa tako i Tučepi. Ta je izgradnja, uz neosporno visoke urbanizacijske domete, bila ipak neorganizirana i stihijska. Posebna bi analiza pokazala brojne nedostatke i promašaje.

Neki su od njih prethodno izneseni u ovom radu. U svakom slučaju, budućnost će nas dovesti do prilične saturacije obalnog prostora Tučepi stambenim, turističkim i drugim objektima. Budućnost će nametati ponovno *osvajanje* viših prostornih zona s izgrađenim sadržajima i gospodarstvenim aktivnostima 21. stoljeća. To znači da smo već do sada o tome morali voditi računa, odnosno moramo smišljeno i znalački upravljati litoralizacijom napuštenih prostora cijele Tučepi. Namjena pojedinih dijelova i prostora Tučepi ovisit će od strategijskih razvojnih opredjeljenja, koje tek treba donijeti na razini Hrvatske, Splitsko-dalmatinske županije, Makarskog primorja i Tučepi. Ne bismo smjeli živjeti u uvjerenju kako je to prerano. Budućnost je već odavno počela.

S pravom, u turističkoj ponudi, ističemo ljepotu naše obale, čistoću mora i netaknutost prirode. No, u svijetu se na vrlo visoko mjesto imperativno postavljaju i traže poštivanja ekoloških načela u cilju ukupne kakvoće življenja, a ne samo turizma. To nas trajno obvezuje, a ponajviše zbog nas samih, na održavanje i poštivanje visokih standarda u kvaliteti i zaštiti prirodne okoline i uopće kvaliteti života.

Ne ulazeći ovom prilikom u brojne primjere destrukcijskog djelovanja na okoliš u nas i u svijetu, niti u poruke i upozorenja znanstvenika i političara s brojnih domaćih i međunarodnih (svjetskih) konferencija i skupova, a niti u biblioteke radove o bilancama ljudskog djelovanja na vlastitu životnu sredinu na lokalnoj i svjetskoj razini, moramo s punom odgovornošću za sudbinu svih nas i naših potomaka djelatno prihvatiti obvezu upravljanja prostorom u kojemu živimo i koji koristimo po načelima *održivog razvitka* (*sustainable development*). To znači da komercijalizacija korištenja prirode i prostora na svim razinama (od lokalne do globalne) traži punu odgovornost kreatora i izvršitelja razvitka. Sofisticirana tehnologija 21. stoljeća, koja je već u upotrebi i koja će biti u upotrebi, ne može se nekažnjeno primjenjivati s manjim ili većim ili čak katastrofičnim posljedicama za lokalnu, širu sredinu ili za čovječanstvo. Drugim riječima, moramo shvatiti i primjeniti načelo, da na održavanje okoliša moramo trošiti kako bi ostao trajno kvalitetan i bez negativnih posljedica na sva tri živa svijeta (ljudski, životinjski i biljni). Morat ćemo se i odricati nekih osobnih, mikro ili lokalnih interesa u interesu nas samih i u interesu živog svijeta u okruženju. Sve se to odnosi na sadašnjost, ali i na budućnost Tučepi.

Umjesto nabrajanja negativnih posljedica uočljivih i znanstveno dokazanih ljudskih djelovanja na prirodnu okolinu, kao upozorenje za naše sadašnje i buduće ponašanje, čini se korisnim navesti neke misli koje su prije više od 140 godina sročene o zaštiti čovjekove okoline. Sročio ih je indijanski poglavica Seattle, 1854. godine, u pismu kojim je odgovorio američkom predsjedniku u Washington, kada je ovaj izrazio želju da kupi velika područja indijanske zemlje uz obećanje rezervata indijanskom narodu. To pismo, Program Ujedinjenih naroda za okoliš (UNEP), smatra najdubljim mislima ikada sročenim o zaštiti čovjekove okoline.[5]

"... Svaki dio te zemlje svet je za moj narod. Svaka sjajna borova iglica, svaka pješčana obala, svaka magla u tamnoj šumi, svaki kukac, sveti su u pamćenju i iskustvu moga naroda....

... Mi smo dio zemlje i ona je dio nas. Mirisavo cvijeće naše su sestre; jelen, konj, veliki orao, svi oni naša su braća. Stjenoviti vrhunci, sočni pašnjaci, toplina tijela ponija i čovjek - svi pripadaju istoj obitelji...

... Nema mirnog mjesta u gradovima bijelog čovjeka. Nema mjesta da se čuje otvaranje listova u proljeće ili drhtaj krilaca kukaca... Buka jedino djeluje kao uvreda za uši. I što je to život ako čovjek ne može čuti usamljeni krik kozoroga ili noćnu prepirku žaba u bari?

... Zrak je skupocjen za crvenog čovjeka jer sve živo dijeli jednaki dah - životinja, drvo, čovjek. Bijeli čovjek ne izgleda kao da opaža zrak koji diše...

... Morate naučiti svoju djecu da je tlo pod njihovim stopama pepeo njihovih djedova... Što god snađe zemlju snaći će i sinove zemlje. Ako čovjek pljuje na tlo pljuje na sebe samoga... Čovjek ne tka tkivo života; on je samo struk u tome. Što god čini tkanju čini i sebi samome... Zaprljajte vaš krevet i jedne noći ugušit ćete se u vlastitom smeću..."

Čudno je kako današnja civilizacija te znanstveni, tehnološki, ekonomsko-financijski i politički moćnici u svijetu na svim razinama daleko bolje razumiju i deklariraju nego što primjenuju očuvanje okoline. Ne bi bilo dobro da parola *održivi razvitak* za Tučepi, kao i za Hrvatsku bude samo puka parola. Moramo učiniti sve da ta načela i primjenjujemo. No, znajmo, to neće biti lako.

---

[5] Pismo indijanskog poglavice Seattle američkom predsjedniku u Washington, 1854.

2.5. Ulaganje u ljude

Kada su Tučepi krenule u pružanje turističkih usluga otpočele su marom i golemim željama težaka i ribara, nastavilo se iskustveno priučenom kadrovskom osnovom i doseglo razinu turističkih djelatnika sa znanjima svjetskih jezika, izvrsnim recepcionerima, kulinarima i konobarima, barmenima, animatorima turizma - turističkim poslenicima. Uključene u internet mrežu Tučepi su u poslovnim kontaktima s europskim i svjetskim turoperatorima dosegle zavidnu razinu hrvatskog i mediteranskog turističkog mjesta. Bez ljudskog kapitala, bez ulaganja u ljude, sva bi materijalna i prirodna infrastruktura turizma bila *mrtvi kapital*. Dovoljno je uočiti taj razvojni pomak u Tučepi da bi se shvatilo i odlučilo kako je nužno trajno ulagati u ljude. Koja god razvojna strategija Tučepi u 21. stoljeću bude odabrana može računati na uspjeh samo pod jednim uvjetom - trajno osiguravati kvalitetnu kadrovsku osnovu. Ako imamo novaca možemo izgraditi vrhunske turističke i bilo koje druge kapacitete, osigurati visoku tehničku opremu i tehnološke postupke, osigurati uključenost u globalni život putem komunikacijske tehnologije i prometnih sustava, ali će to biti bez učinka ako ne budemo imali vrhunski obrazovane ljude koji će nositi razvojne trendove razvitka. Vrhunske je kadrove teško obrazovati. To traži svoje programe, vrijeme i sredstva. Ali ih je lako izgubiti ako su neiskorišteni, nezadovoljni svojim statusom i loše plaćeni. Garancija uspjeha svih ozbiljnih razvojnih programa i strateških odluka od ideje do ostvarenja prvenstveno se temelji na ljudskim znanjima i sposobnostima. Ako se to ne shvati i ne primjeni svaka razvojna ideja i prilika biti će promašena.

3. UMJESTO ZAKLJUČKA

Novi političko-teritorijalni ustroj Tučepi, u kojem je dobila status općine u okviru Splitsko-dalmatinske županije, tj. u okviru političko-teritorijalnog ustroja Hrvatske, nakon njezina osamostaljenja i međunarodnog priznanja, opravdat će svoje postojanje: (1) ako mobilizira ljudske resurse koji će svoje osobne interese sinergetski integrirati s lokalnim (tučepskim) i s interesima bližeg i šireg hrvatskog okruženja; (2) ako iz promicateljskih djelovanja kretanje prema blagostanju bude osjetno vidljivo i nadasve učinkovito. To nije samo pravo iz novog statusa. To je nadasve obveza i odgovornost

Tučepljana, a posebno onih koji u demokratskim izborima za ponuđene programe dobiju povjerenje birača. Ali i onih kojima Tučepi znače sve ili makar nešto - danas i u budućnosti.

Literatura:

Josip Defilippis, Obiteljska gospodarstva Hrvatske, Zagreb, AGM, 1993.

Europe's Environment, Copenhagen, European Environment Agency, 1995.

Future for the Mediterranean Basin - The Blue Plan, New York, Oxford University Press, 1989.

Zvonimir Jelinović, Dugoročna turistička politika, Slobodno poduzetništvo, 14-15, 1994., 212-225.

Mediteranski koncept gospodarskog razvitka Hrvatske, Split, Ekonomski fakultet Split, 1995.

O obalnom gospodarstvu u prilog obnovi Hrvatske, Split, Ekonomski fakultet Split, 1992.

Želimir Pašalić, Značaj infrastrukture u suvremenom razvoju Makarskog primorja, Magistarski rad, Zagreb, Ekonomski fakultet Zagreb, 1975.

Želimir Pašalić, Infrastruktura i privredni razvoj, Split, Pogledi, 1984.

Želimir Pašalić, Ogledi o maritimnoj ekonomiji Hrvatske, Split, Ekonomski fakultet Split,1996.

Transports et Environnement en Mediterranee, Paris, Economica, 1996.

Mirna Zwirn

KAKVOĆA MORA NA TUČEPSKOJ PLAŽI

Dva jednako moćna vladara, planina i more, udružila su se u vlasti nad Makarskim primorjem.[1] Jedinstvene i neponovljive ljepote i turizam, kao fenomen suvremenog doba, predstavljaju dva osnovna sadržaja koji su u međusobnoj funkciji, uvjetuju jedan drugog, a ujedno čine osnovu za kvalitet života stanovništva na ovom području.[2] Suvremeni gost traži više od čistog mora i sunca, ali je sigurno da su čisto more i sunce nužni preduvjeti turizmu. Na broj sunčanih dana u godini ne možemo utjecati, ali na čistoću mora možemo.

Glavna onečišćenja mora uzrokuju otpadne vode s kopna i tranzitne aktivnosti na moru. Tučepsko primorje nema razvijenu industriju pa otpadne vode uglavnom čine vode iz domaćinstava i oborinske vode.

Cilj ovog rada je pokazati kakav je utjecaj otpadnih voda na kakvoću mora u Tučepima kroz period od 1994. do 1998. godine, s posebnim osvrtom na mikrobiološke pokazatelje. U moru se niti jedan mikroorganizam ne razmnožava, samo im je različito vrijeme *preživljavanja*. Ono ovisi o nizu faktora, a glavni su: temperatura mora, sunčevo zračenje, salinitet, pH, prisustvo zagađivača ...

Treba istaknuti da je važno sinergističko djelovanje više faktora, tako da je ljeti za sunčanog dana gotovo nemoguće i u blizini kanalizacijskog ispusta izolirati *Salamonellu* u moru.

---

[1] Veljko Barbieri, Makarsko primorje, Delo Ljubljana, Ljubljana, 1990., 16.

[2] Vlado Lepetić, Zaštita i valorizacija priobalnog mora i plaža Makarskog primorja u funkciji turizma, Acta Biocovica Vol. II, 1983., 289-294.

Uzorci mora uzeti su na postajama ispred gostionice Gusar (Dračevice) i gostionice Barba (Kamena - Kraj), prema Uredbi o standardima kakvoće mora na morskim plažama.[3] Osim hidroloških opažanja kod uzorkovanja (vjetar, naoblaka, stanje mora) vršena je mikrobiološka analiza i određivanje pH. Od mikrobioloških pokazatelja određivani su:

- ukupne koliformne bakterije (UK) u 100 ml uzorka
- fekalne koliformne bakterije (FK) u 100 ml uzorka
- fekalni streptokoki (FS) u 100 ml uzorka.

Metode i podloge za određivanje bile su standardne, a propisuje ih WHO (Svjetska zdravstvena organizacija)[4] s tim da su do 1996. godine korištene metode najvjerojatnijeg broja bakterija (NBB), a 1997. godine metoda membranske filtracije (MF). Maksimalno dozvoljena koncetracija (Mdk) za FK i KS u 100 ml uzorka iznosi 100, a za UK 500. Prisustvo UK i FK ukazuju na svježe onečišćenje jer je vrijeme *preživljavanja* tih mikroorganizama u moru svega 3.3 h tj. 2.4 h, dok FS *preživljavaju* nešto dulje tj. oko 7.4 h.

PH mora je ujednačen i na ovom području iznosi 8.0 - 8.1, a rezultati mikrobioloških ispitivanja prikazani su u Tablici 1. Iz rezultata je uočljivo da mali broj uzoraka odstupa od Mdk vrijednosti koje propisuje naš zakon. Treba istaknuti da je naša Uredba o standardima kakvoće mora na morskim plažama jedna od najstrožih, ako ne i najstroža u Europi.

Kritični uzorci uzeti ispred gostionice Barba ozorkovani su nešto prije nestanka električne energije što je uvjetovalo prestanak rada pumpi i aktiviranje preljeva koji se nalazi u neposrednoj blizini.

Rezultati analiza ukazuju na dobru kakvoću mora, ako ga gledamo kao more namijenjeno kupanju i rekreaciji, ali nije zadovoljavajuće npr. za uzgoj školjkaša.

Zato treba sve činiti da ne pogoršamo sadašnje stanje, a po mogućnosti i da ga poboljšamo. Da bi to uspjeli prijeko je potrebno osigurati kontinuirano praćenje kakvoće mora na više postaja te bismo tako dobili bolju i potpuniju sliku. Rad pumpi na podmorskom ispustu treba biti kontinuiran kako ne bi dolazilo do preljevanja

[3] Uredba o standardima kakvoće mora na morskim plažama, Zagreb, Narodne novine, 1996.

[4] Guidelines for healtih - related monitoring of coastal recreational and shellfish areas, WHO, 1994.

kanalizacije i oborinskih voda direktno u more. Podmorski ispust mora biti dovoljno dug da dođe na dubinu veću od piknoklime tj. dubinu koja zbog razlike u gustoći mora na dnu i površini onemogućuje isplivavanje nečistoća.

U dugoročni plan treba uvrstiti izgradnju sistema za obradu otpadnih voda, ali takvog koji bi otpadne vode doveo do kvalitete da se može ponovo koristiti. Takvim sistemom ne da bi samo zaštitili more kao recipijent nego i naše zdravlje i bili bismo sigurni da ćemo potencijalnom gostu s puno ponosa pokazati podatke o kakvoći našeg tučepskog mora kad ih zatraži.

Umjesto zaključka

Suvremeni gost traži puno više od čistog mora i sunca, ali su oni preduvjet za razvoj turizma i kvalitet života stanovništva na ovom području. Na kakvoću mora značajno utječu otpadne vode. Rezultati analiza (mikrobioloških) pokazuju da tučepsko more zadovoljava po kakvoći, ali da treba sve učiniti kako bi ta kakvoća ostala ili se poboljšala.

Zato treba onemogućiti preljevanje kanalizacije i oborinskih voda direktno u more, napraviti plan za izgradnju sistema za obradu otpadnih voda i osigurati kontinuirano praćenje kakvoće mora na više postaja duž tučepske plaže.

Tablica 1.
Rezultati analiza kakvoće mora
UK, FK i FS / 100 ml uzorka

GODINA	DATUM	POSTAJE					
		GOSTIONICA GUSAR			GOSTIONICA BARBA		
		UK	FK	FS	UK	FK	FS
1994.	24.06.	7	7	9	--	--	--
	27.07.	4	4	4	--	--	--
	21.07.	--	--	--	75	4	0
	04.08	460	150	4	--	--	--
	18.08.	--	--	--	9	7	43
	01.09.	--	--	--	4	4	43
1995.	20.06.	2400	2400	23	--	--	--
	27.07.	23	23	21	--	--	--
	17.07.	23	9	4	--	--	--
	01.08	9	9	9	--	--	--
	14.08.	9	4	15	--	--	--
	29.08.	39	28	9	--	--	--
	11.09.	7	4	9	--	--	--
1996.	20.06.	23	3	4	9	4	4
	10.07.	0	0	4	1400	1400	240
	02.08.	4	4	75	39	23	15
	19.08.	150	93	9	150	64	9
	30.09.	0	0	0	4	4	4
1997.	20.05.	4	4	4	9	9	0
	03.06.	30	2	0	150	8	0
	17.06.	110	13	18	15	12	10
	30.06.	36	25	8	17	2	3
	14.07.	62	11	3	300	84	19
	28.07.	12	2	6	5	4	15
	12.08.	31	14	8	18	13	12
	27.08.	18	4	3	95	54	81
	09.09.	5	0	1	0	0	5
	23.09.	1	1	1	19	18	0
1998.	12.05.	3	0	0	95	41	8
	28.05.	23	0	3	62	5	21
	11.06.	64	7	7	120	75	42
	23.06.	56	0	4	42	2	2
	09.07.	19	3	16	42	1	16
	20.07.	11	3	9	25	20	1
	03.08.	18	2	15	150	98	25
	17.08.	57	12	15	36	6	30
	01.09.	16	0	1	18	3	10
	16.09.	53	5	30	95	8	18

OSVRTI, PRIKAZI, OBLJETNICE

Ante Šimić

ULJARSKA ZADRUGA TUČEPI[1]

Dopustite mi da se ukratko osvrnem na protekle dane naše Zadruge. Kako mi rekoše glavni pobornik a možemo reći i glavni osnivač Uljarske zadruge Tučepi je pok. **fra. Mate Šimić,** kojemu ove godine slavimo 150 godina rođenja i svakako je jedan od najpoznatijih i plemenitih Tučepljana. Prema zapisniku od 25. lipnja 1911. godine, znači prije punih osamdeset godina , održana je prva zapisana Skupština Uljarske zadruge Tučepi, koju možemo smatrati njenom osnivačkom skupštinom. Kako je to u zapisniku zapisano predsjedavao joj je njen prvi predsjednik **Šimun Šimić** pok. Mate i prema potpisima bilo je uz njega nazočno 47 njezinih osnivača, uglavnom tučepskih težaka. Rekao sam potpisanih, iako se svega nekoliko znalo potpisati, a ostali su križićem označili svoju dobru volju da iako veliki siromasi odvoje od svojih usta i usta svoje djece, da bi imali ono što im je tada bilo najpotrebnije, prema čemu se u posljednje vrijeme ne odnosimo s dužnim poštovanjem. Sjećam se kako su mi stariji govorili da su se prvih godina masline nosile na *ujarnu* ali je ulje ostajalo za plaćanje upisanih udjela, iako se kući nije imalo ni za začinit, kako bi to oni rekli. Ne zaboravimo da se tada od masline i loze živjelo.

Listajući tako požutjele knjige – zapisnike sa svih skupština i ostalog *rukovoditeljstva* kako bi to oni rekli u svoje vrijeme, dopustite mi da se i danas prisjetimo i odamo puno zahvalnosti

[1] Izlaganje predsjednika ULJARSKE ZADRUGE TUČEPI, Ante Šimića, povodom osamdesete godišnjice postojanja

mnogim vodećim ljudima našeg *malog mista*, koji su dio svog životnog vijeka u nju uložili, a koji nisu više među nama. Tako pronalazim ime već spomenutog prvog predsjednika **Šimuna Šimića** pa ostalih presjednika **Marjana Šimića, Ante Čovića, Ante Mihaljevića, Mate Šimića, Bariše Ševelja, Frane Šimića Milivoja Šimića** i mnogih drugih, za koje mi bude oprošteno što ih ne spomenuh, a bilo ih je mnogo, kako onih koji već odavno borave na vječnom počivalištvu našeg groblja za Gospom, tako i onih među nama danas živih, i većina ovdje prisutnih.

U proteklih osamdeset godina prošla je naša Zadruga skupa s nama i našim precima burnu hrvatsku povijest. Prošla je kroz tri rata i još više državnih sistema. Osnovana u Austro-ugarskoj monarhiji i živjela u državi Hrvata, Srba i Slovenaca, staroj i novoj Jugoslaviji, i danas u Republici Hrvatskoj. Mijenjajući države, mijenjala je i sisteme, koji joj nažalost nisu pružili prosperitet, već nazadovanje, tako da se danas ne možemo podičiti njenim dostignućima. Međutim duboko se nadamo da ćemo vraćanjem njenog prvobitnog statusa, omogućiti da se ne samo održi, nego već i napreduje.

Najteži dani za Zadrugu i njene zadrugare bili su u sistemu socijalističke Jugoslavije. Bio je to period, kada su se zadruge mahom ukidale. Možemo se podičiti da smo jedina zadruga koja se održala na ovom području. Ne ulaganjem, stara su postrojenja nabavljena još u Austro-ugarskoj, dotrajala, tehnički i tehnološki zastarjela, prijetili su obustavom daljnjeg rada. Svakako da je tome pridonijela i izgradnja moderne uljare u Makarskoj, tako da su mnogi zadrugari u njoj počeli prerađivati svoje masline. Velikim zalaganjem tadašnjeg predsjednika Zadruge **Luke Viskovića**, nakon višegodišnjih nastojanja, 1982. godine nabavljena su nova postrojenja firme PIERALISI iz Italije. Osiguravajući sredstva za nabavu opreme prodana je zgrada i zemljište zadruge Hotelskom poduzeću TUČEPI, a nabavljena oprema uknjižena na Mjesnu zajednicu Tučepi. Takav nepromišljeni postupak umalo je doveo do ukinuća same Zadruge. Velikim naporima sadašnjeg rukovodstva Zadruge uspjelo se to izbjeći. Postignut je sporazum o raskidu kupoprodajnog ugovor s hotelskim poduzećem TUČEPI i ukinućem mjesnih zajednica vratiti zgradu, zemljište i opremu u vlasništvo Zadruge.

Razvojem turizma zadrugari su mahom zapuštali maslinike, tako da je prijetilo da se u zadruzi neće imati što preradivati. Velikim zalaganjem, pa često i protiv ekonomske logike prerada se organizirala i onda kada se radilo svega tjedan dana godišnje. Za takvu nesebičnu požrtvovnost treba posebno zahvaliti, danas sigurno najstarijem i vrlo aktivnom članu uprave **Nedjeljku Šimiću**, kao i u posljednje vrijeme gotovo stalnim poslovođama **Iki Čobrniću i Frani Mravičiću**.

Prvo što bi danas trebalo učiniti, to je da se Zadruga vrati njenim stvarnim vlasnicima – zadrugarima, osnivačima, odnosno njihovim pravnim sljedbenicima. Na to nas obvezuju, kako naši preci koji su u nju uložili znatan dio svog imetka, tako i novi pozitivni zakonski propisi. U tom pogledu predlažem u ime Upravnog odbora, da se formira komisija koja će pregledati svu postojeću dokumentaciju i javno obznaniti tko su i u kojem obimu stvarni vlasnici Zadruge. Na osnovu toga će se omogućiti da svi njihovi pravni nasljednici, postanu članovi Zadruge. Nova Skupština Zadruge, kada potvrdi sve svoje stare i nove članove, kao i ukupnu vrijednost zadružne imovine, utvrdit će i vrijednost svakog pojedinog udjela, a time i svačije pojedinačno vlasništvo. Tada bi trebalo omogućiti i prijem novih članova, koji bi adekvatno vrijednosti utvrđenih udjela upisom i uplatom ulazili sa svojim udjelima. To bi trebalo dovesti do proširenja članstva na većinu mještana Tučepi, i proširenju djelokruga djelatnosti Zadruge. Ne zaboravimo da je naše pretke u Zadrugu doveo zajednički interes tada osnovne djelatnosti u mjestu – maslinarstva, a nas isto tako može dovesti naša današnja osnovna djelatnost-turizam i ugostiteljstvo. Prema tome ne treba razmišljati o prodaji zgrade i zemljišta već tu treba ostati uz nadopunu djelatnosti, odnosno izgradnju i uređenje turističko-ugostiteljskog kompleksa koji bi se sa preradom maslina nadopunjavao. Zar Tučepima i Tučepljanima ne nedostaje jedan turističko-ugostiteljsko-poslovni objekt, sa svim mjestu potrebnim sadržajima za cjelo godišnje poslovanje, gdje bi se van sezone (ne samo kad je prerada maslina), okupljali i stari i mladi našeg mjesta. Nemojmo dozvoliti da su naši preci prije osamdeset godina bili napredniji nego mi danas i nemojmo dozvoliti da se kako se to kaže na onom svijetu *stide* svojih pokoljenja.

Uljarsku zadrugu Tučepi prema priloženom zapisniku od 25. lipnja 1911. godine osnovalo je 48 Tučepskih zemljoposjednika i težaka. Prvi zadrugari uvedeni su u Registar zadrugara u listopadu 1911. godine. Zavedeno je tada 75 zadrugara s 132 upisana i 67,5 uplaćenih udjela. U toku 1912. godine broj zadrugara se poveća na 77 s 134 upisana i 99,5 uplaćenih udjela. Svih 134 upisana udjela, uplaćena su do konca 1913. godine. Vrijednost jednog udjela iznosila je tada 60,00 kruna. Registar zadrugara uredno je vođen do 1954. godine i tada je u njemu bilo uvedeno 102 zadrugara s 151 udjelom.

Uljarska zadruga Tučepi osnovana je na osnovu Uputa o osnivanju i vođenju zadruga za proizvodnju ulja, izdanog od Sveopćeg saveza 'Poljodjelskih zadruga' u Austriji, donesenog od Ministarstva Poljodjelstva 1910. godine. Iz priloženih općenitih naputaka vidljivo je kako je tadašnja država pristupala i propisivala način rada iz čega bi se i današnja država mogla učiti.

Uljarska zadruga Tučepi prvi put je registrirana kod Okružnog kao Trgovačkog suda u Splitu, što je vidljivo iz priloženog dopisa tog suda 'Promjene i dodatci već upisanijem Zadrugama' od 15. studenog 1913. godine, pod brjem 398/13 Zadr. II 107 kojim je upisana promjena zadružnog ugovora.

Uljarska zadruga Tučepi po osnivanju kupila je zgradu i zemljište što je vidljivo iz priloženog Zemljišnog izvatka Kotarskog suda u Makarskoj od 23. srpnja 1911. i 16. ožujka 1912. godine.

Danas je Uljarska zadruga Tučepi registrirana kod Trgovačkog suda u Splitu pod brojem TL-96/670-6 od 11.veljače 1997. godine. Radi lakše podjele udjela na nasljednike bivših zadrugara broj starih udjela je zamijenjen novim, tako da jedan stari udjel odgovara trideset novih udjela. Tako Zadruga danas ima 153 uredno registrirana zadrugara s 3.926 udjela i 604 još ne podijeljena udjela. Vrijednost svakog uloga procijenjena je na iznos od 370,00 kuna ili 100,00 DEM, tako da ukupni temeljni kapital (vrijednost zadružne imovine) Zadruge iznosi 1.676.100,00 kuna ili 453.000,00 DEM.

Zapisnik skupštine uljarske zadruge u Tučepima, 25. lipnja 1911., Arhiv Uljarske zadruge Tučepi (dalje: AUZT)

I.

Općeniti naputci

proizvoditeljima ulja pri osnivanju uljarske zadruge.

Kad se poljodjelci ujedine, da zajednički prerađuju masline u fino ulje, svaki od njih pravi dobru stvar, toli za sebe koli za svoje sumještane.

Što je zadnjih godina bilo učinjeno, da se u Dalmaciji stanu proizvadjati i prodavati bolja maslinova ulja, osvjedočilo je svakoga, da se uredniim i zajedničkim radom mnogo toga dade poboljšati.

Ako li dakle dalmatinski proizvadjači ulja u raznim mjestima, potaknuti primjerom drugih uljarskih zadruga, uštiju takodjer osnovati uljarsku zadrugu, kao pošteni ljudi i dobri gospodari imaju prije svega dobro prosuditi nekoja važna pitanja.

Mora im biti jasno, da nema smisla kupovati skupe strojeve i graditi možda kakvu palaču, ako nemaju dovoljno maslinovih stabala, tako da je opravdana zada, da će njihove mašine (strojevi) svake godine prerađivati što više maslina: nadalje moraju svoja maslinova stabla bolje njegovati nego li do sada. Nema smisla imati lijepu zgradu i lijepe strojeve, samo da se kaže: „i naše mjesto ima Uljarsku Zadrugu", ako su maslinova stabla zapuštena, i po tom sve prepušteno milome Bogu, jer kao što krava, kojoj ne dajem ništa žderati, ne može mi davati mlijeka i mora skapati od gladi, tako mora i stablo izginuti ili izgubiti snagu da daje ploda ako nije okljaštreno, očišćeno, kad i kad pognojeno, i ako se ne okopava zemljište, na kome ono raste.

Ako se ima da osnuje Uljarska Zadruga i za istu da izda novac ili pravi dug, mora poljodjelcima biti jasno da uslied toga treba velikom pomnjom i brigom njegovati maslinovo stablo, a gdje su masline prestare moraju se saditi mlade, tako da se osigura plod za budućnost i za potomčad.

Osim toga, poljodjelcima ima biti jasno, da se ne smije odmah računati na veliku dobit, jedino s toga, jer se je ustrojila Uljarska Zadruga i osnovao zadružni mlin. Kad im koja godina dobro rodi, kao dobri gospodari imaju ostaviti u zadružnoj blagajni mnogo od zaslušenog novca, tako da prije svega ušteđe kamate i troškove za slabe godine, a zatim da polože nešto novca u jedan fond, iz kojeg bi mogli hitro isplatiti dugove. To znači dakle, da dobar zadrugar, s ušteđcima kod zadruge, slaže sebi malu glavnicu i time postaje iza nekoliko godina neodvisan, pošto zadrugari imaju tada zadružni mlin bez dugova.

Još se imaju poljodjelci ozbiljno zapitati, da li imadu dobru volju ostati zajedno i u slabim godinama, koje bi mogle doći, a ne, radi toga što poslovi idu nešto gore, ostaviti na cjedilu svoje prijatelje u zadruzi, koji su, pouzdavajući se u poštenje ostalih zadrugara, preuzeli zajednički odgovornost za dugove, jer bi se ovima mnogo škodilo ili ih čak i unesrećilo. Oni moraju dakle biti medjusobno uvjereni, da su svi uredni i pravedni ljudi, da će se za mnogo godina držati zajedno, te podnositi dobro i slo kao čestiti ljudi.

Zadrugari nesmiju takodjer biti oholi, t. j. oni mogu biti doista ponosni, što su voljni napraviti nešto vrijednoga, ali se nesmiju uzoholiti, te mjesto da sagrade jeftinu kuću za svoju zadružnu uljarnicu ili da preudese koju dobru staru kuću i da nabave najpotrebitije strojeve, sagrade sjajnu palaču, samo da prolaznici kažu: „To je najljepša kuća, što sam vidio". To je isprazmost, koja može samo škoditi, jer zadružna, uljarnica nije za to, da se s njom pred drugima oholi, već da se pokaže, kako je vrijedno i radišno pučanstvo mjesta, te kako se bratski slaže, e da utmogne lakše snositi teški život.

Oni imaju takodjer znati, da pri poslu nesmije svako zapovjedati, već imadu predati upravu najokretnijim i najvrijednijim: a te ljude, koje su zadrugari pronašli kao pouzdane, treba postiti, da rade mirno, kako najbolje uvide. To je „ravnateljstvo" zadruge. To ravnateljstvo ima nastojati, da jedan zadrugar posječuje koji dobar tečaj za knjigovodstvo, kakvih se obdržaje u pokrajini, tako da bude znao pravo i pošteno ukajiživati i na koncu godine izračunati što se je dobilo i kako se ima dobitak razdijeliti izmedju zadrugara. Vidjeli smo u svim zemljam na svijetu, da ondje, gdje su se čestiti ljudi ujedinili, sve im je to bolje išlo uprkos slabim godinama.

O svemu treba dobro razmisliti, često treba odabrati izmedju dviju dobrih stvari bolju; kad se ne zna kako pomoći, treba se raspitati kod drugih zadruga ili kod ljudi, koji se od više godina bave ovim pitanjima, te saslušati i slijediti njihov dobar savjet.

Još jednu stvar želimo kazati poljodjelcima, a to je, da, kad su se iza zrelog razmišljanja odlučili, da ustroje zadrugu, imadu nastojati, pri cijelom smještaju i pri vodjenju posla, da ušteđe svaku paru, koju je moguće uštediti.

Takodjer će biti u njihovom vlastitom interesu, da se priruđe Centrali, vodjenoj od Zemaljskog Gospodarskog Vijeća, da putem iste prodavaju svoja ulja, te da uopće slijede savjete, koji će im biti onđje dani.

Osobama, koje se zanimaju za osnivanje uljarskih zadruga ili već opstojećim zadrugama podati ćemo u slijedećim poglavljima nekoliko naputaka odnosno pravilnika, dobrog poslovnog reda, te jednostavnog i dobrog knjigovodstva: zatim nekoliko naputaka za izračunavanje vjerojatne dobiti, te napokon kratku uputu, koje najvažnije tačke ima sadržavati molba na vladu za subvenciju.

2. Općeniti naputci proizvoditeljima ulja pri osnivanju uljarske zadruge., Zadar, 1910., AUZT

od H

Nacrt prostorični iz mape

čestica zgrade 300/1 i čestica Zem 4804 imaju se podijeliti, tako da čestica zgr 300/1 bude razdijelio na čestice 300/1 i 300/2 čestice 300/1 ostane na upisanoj vlastnici i čestica Zem 4804 u čestice 4804/1 4804/3 čestica 4804/1 ostane na upisanoj vlastnici a čestice zgr 300/3 Zem 4804/3 i 4803 ulazi zgrade bude upisano na Ugarsko Zadružnu Štedionicu

P. O. Tučepi
mjesto 1. 2880

C. K. ured ovlaštenog zemljomjerca Katastra
Makarska 23 / 8 1911

3. Nacrt prostorični iz mape, 23. srpnja 1911., AUZT

C. K. Kotarski Sud u Makarskoj
R. Giudizio distrettuale in Makarska

Broj 29/12
U I

Kratki zemljišnoknjižni izvadak
uložka broj 1461 zemljišnika Katastralne općine
Tučepi

A. prvi dio /nutrnjica/

1. zemljišnoknjižno tijelo

čest. zgr. 3003 uljana
" zem. 4803 otor
" " 4804/5 vrt
} na Kraju

B. vlastnica

1) Uljarska zadruga u Tučepi

C. teretI – nijemo

Kratki izvadak koji se izpušta na uobičajeni predmet prop. Šimić Šimunu pok. Mate iz Tučepi, odgovara pokojnu zemljišnoknjižnom stanju glavne knjige te ovome istome nema istaknuto ništa da se ograničuje.–

C. K. Zemljišnoknjižni ured u Makarskoj
dne 16 ožujka 1912
Ujnović

4. *Kratki zemljišni izvadak, 16. ožujka 1912., AUZT*

Firm.398/13

Zadr.II 107

Premjene i dodatci već upisanijem Zadrugama.-

XXXXXXX Bile je upisane u registar za Zadruge:

Sjedište tvrtke: Tučepi

Tvrtka glasi doslovć: Uljarska zadruga uknjižena na ograničene jamčenje.-

Premjena zadružnog ugovora: Na glavnej skupčtini držanej dneva 24 augusta 1913 bie je u cjelini premjenut zadružni ugovor.-

~~Nadnevak upisa:~~

C.K. Okružni kao trgovački sud u Splitu, odio IV

dne, 15 novembra 1913.-

C.K. OKRUŽNI SUD - SPLIT

Upiš bi danas obavljen u registar odio ..... za zadruge sv. II. na stranu 107 pod red. brojem 54/5

Split, dne 26. studenog 1913.

C.K. OKRUŽNI SUD - SPLIT

Promjene i dodatci već upisanijem Zadrugama, 15. studeni 1913., AUZT

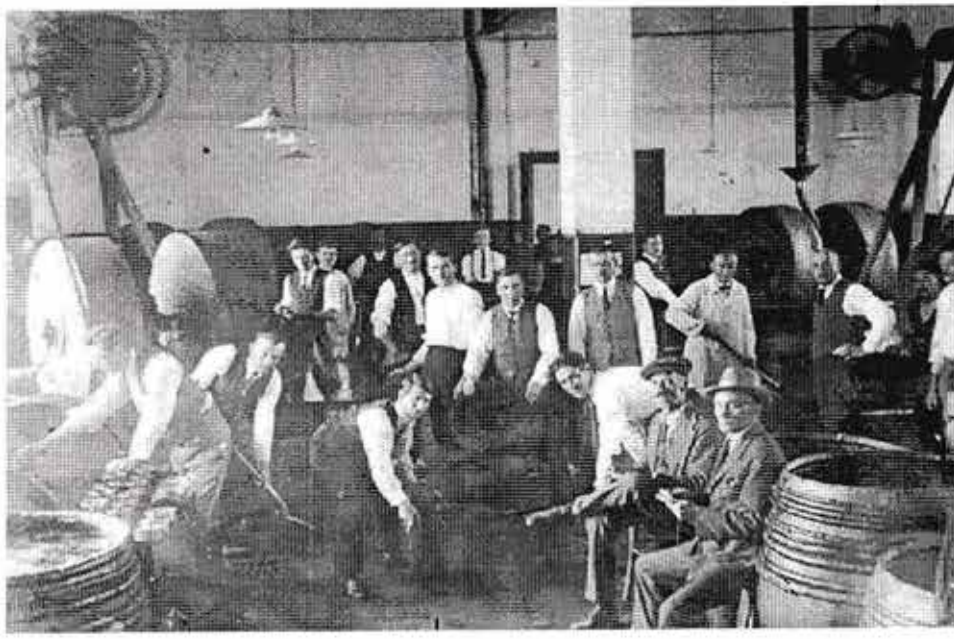

6. Uljarska zadruga Tučepi - Kraj, dvadesetih godina 20. stoljeća

Sveto Visković, Sydney

TUČEPLJANI - ISELJENICI: SYDNEY, NOVI JUŽNI WALES, AUSTRALIJA

Australija je država-kontinent s oko 18 milijuna stanovnika. U vrijeme kad su naši prvi iseljenici dolazili na njezine obale u njoj je bilo samo 2 milijuna stanovnika. To je zemlja koja se nalazi u stalnom usponu. Ona raspolaže izvanrednim bogatstvima koji je danas čine jednom od najrazvijenijih zemalja svijeta.

U Australiji živi oko 150 različitih nacionalnosti. To je višekulturalna, viševjerska i višejezična zemlja u kojoj se, u skladu s etničkim pravom, njeguju različite nacionalne i etničke tradicije. No bez obzira na razlike u podrijetlu, svi australski građani uživaju jednaka ustavna prava. Međuetnički problemi postoje, ali se oni nastoje riješiti razumijevanjem i na miran način.

Sydney je grad u kojemu živi oko 4 milijuna stanovnika na površini od oko 50 km u promjeru. Grad je izuzetno lijep, baš kao što su i ostali australski gradovi.

Zašto su Tučepljani odlazili u daleki svijet?

Tučepljani su odlazili u svijet u potrazi za boljim životnim uvjetima. To je bilo vrijeme kad se živjelo radeći na zemlji. Bilo je teško uzdržavati obitelj. Danas se mnogo toga promijenilo. Najviše zahvaljujući turizmu ljudi bolje žive pa više nemaju potrebu odlaziti u daleki svijet. Najviše se odlazilo radi lakšeg uzdržavanja obitelji, gradnje kuće ili kupovine zemlje. Mnogi su odlazili i vraćali se po nekoliko puta. Mnogi su nakon prvog puta odlučili zauvijek ostati. Svatko ima svoju priču i svoj razlog.

Kako smo odlazili?

U načinu odlaska nije bilo velikih razlika. Nakon sređivanja dokumentacije, putovnica i viza, došlo bi vrijeme za pozdrav s najbližima. Nekoliko dana prije odlaska obilazile bi se kuće rodbine i prijatelja.

Moj slučaj je sličan mnogima. Nakon što sam dobio putovnicu i obišao selo, roditelji su mi na prvu listopadsku nedjelju 1958. godine (sjećam se da je to bilo 10. listopada), pripremili oproštajnu užinu. Skupila se rodbina i prijatelji, pa smo dugo blagovali uz juhu s rizima i pečenim mesom i, dakako, pršutom, sirom i dobrim vinom.

Istoga dana u kasnim poslijepodnevnim satima moji prijatelji – nezaboravni Frane Lalić zvani Čigura, Marko Vitlić, Vitomir i Ljubo Lalić, Miće Visković, Vinko Brbić, Branko Bušelić, Marko Lalić i Tome Lalić – odveli su me na Nanja brdo gdje je bilo nogometno igralište. Tamo smo kao najbolji balunjeri odigrali zadnju utakmicu, a na večer su mi priredili oproštajni ples u tadašnjem Domu na Vezi.

Sutradan su me otac, majka i mnogobrojni prijatelji otpratili pješke do Makarske. Uz nas je išla mazga koja je nosila kofer i torbu. U Makarskoj je na rivi već bila gužva. Brod *Njegoš*, kojim sam trebao otputovati do Splita, već je bio u luci. Uslijedili su posljednji pozdravi. Dok je brod napuštao mul, prijatelji su mi pjevali *Zbogom, Sveto, naš prijatelju*. To nikad neću zaboraviti. Svima im veliko hvala, i onima čija imena nisam spomenuo.

U Splitu na željezničkoj stanici ponovila se ista situacija. Pošto sam u tom gradu živio dugo, i ovdje su na ispraćaj došli moji brojni prijatelji. Držali su moju bolesnu majku na rastanku. Nju više nikad nisam vidio. Umrla je prije nego sam se vratio u posjet 1979. godine.

Nakon Splita Zagreb, pa Trst, Genova, Napoli, Mesinija, Port Said, Sueski kanal, Adem te Bombay, Colombo, Džakarta. Nakon 27 dana ugledao sam obale Australije. Fremantel, Adelaide, Melbourne, pa onda moj Sydney u kojem već živim 37 godina. Putovanje je bilo izvanredno. Brod je bio nov. Zvao se *Australija*. Imao sam izvrsno društvo. Sa mnom je na istom brodu bilo mnogo naših ljudi iz svih krajeva. Znam da su ljudi prije mene putovali i po 40 dana, a dvadesetih i tridesetih godina našega stoljeća putovanje je trajalo tri do četiri mjeseca. Brodovi su bili teretni, na paru ili ugljen. Bili su obično puni, pa su išli sporije. Kasnije je ulje zamijenilo ugljen, a putovanja su postala kraća.

Ovdje se priča da su prvi Tučepljani došli za vrijeme Prvoga svjetskog rata, oko 1916. godine. Čuo sam također da je početkom dvadesetih godina prvi došao Vice Čović (Rudin). Dvadesetih godina u Australiju su stigli i moje barbe: Vice Visković - 1924., Šimun - 1926. i Luić 1928. godine. Veći broj Tučepljana došao je između 1934.-35. Egzodus se nastavlja pred Drugi svjetski rat i nakon njega. Godine 1946. poveći broj Tučepljana dolazi u Australiju iz egipatskog izbjeglištva El Shatt, bilo preko mještana bilo putem državne pomoći. Tako su u to doba ovdje stigli Frane Luketina s obitelji i Krešo Lalić. U većem broju emigracija se nastavlja pedesetih i šezdesetih godina, a manje sedamdesetih i osamdesetih. Danas je gotovo nema. Nadamo se da dolaze bolja vremena i da više neće biti potrebe napuštati svoj rodni kraj.

Čime smo se bavili?

Nakon dolaska, dočekuju nas problemi. Treba se snaći, osigurati mjesto boravka, naći posao i sl. Nepoznavanje jezika bio je najveći problem. Pionirima prije nas, onima između 1930. i 1950. godine, bilo je još teže. U to vrijeme Australija nije bila razvijena zemlja. Gospodarska depresija učinila je svoje. Nije bilo posla, pa su se ljudi snalazili kako su mogli. Često su u takvoj situaciji jedni druge pomagali. Bilo je slučajeva da su oni koji su imali sreću naći posao i po nekoliko mjeseci uzdržavali one koji su ostali bez posla ili ga nakon dolaska nisu mogli naći.

Naši su ljudi nakon dolaska ovdje morali raditi svakakve poslove, i to uglavnom one najteže, kao što je bio rad u rudniku, duboko u zemlji, daleko od današnjih uvjeta. Mnogi od njih skupo su to platili zdravljem, pa su cijelog života pobolijevali. Ima ih koji su izgubili vid radeći u vlazi, prašini, pod lošom rasvjetom, bez friškog zraka. Oni su PIONIRI i HEROJI našeg iseljeništva, jer su nosili veliki teret za sve nas.

Drugi su radili na farmama. Zemljište bi kupili ili bi unajmili imanje, pa su uzgajali pomidore, kupus i lozu, ili se bavili voćarstvom i vrtlarstvom. Ni njima nije bilo lako. Radili su od rane zore do kasno u noć. Manjem broju je farmerski posao uspijevao. Većina je imala problema s vremenom. Tako bi npr. zemlja bila pripremljena na najbolji način, sve se posadi, a onda dođe suša i sve sruši, pa kiša, vjetrovi i opet ne valja. Najteže je

1.Tamburaški zbor PROLETER 1927., Broken Hill

kad sve u redu uzgojite i odnesete na tržnicu, pa onda ne možete prodati. Mnogo robe, malo kupaca, pa moraš spustiti cijenu. Ja sam osobno radio na tržnici. Dođe naš čovjek i dovede pun kamion pamidora, pa proda malo ili ništa. Sutra opet ista stvar, pa mora sve baciti. I onda sve opet iznova. Vidio sam jednoga našeg uzgajivača kupusa i salate. Dovezao pun kamion toga, ali ne proda ništa. I da stvar bude gora – mora iz džepa platiti prijevoznika. U posljednje vrijeme naši ljudi su počeli odlično prolaziti. Prati ih prava sreća, pa dobro i zarade.

Teško je bilo i onima koji su uzgajali lozu. I danas ih se veći broj time bavi. Od loze se pravi vino ili prodaje grožđe. Naši su Tučepljani tu pravi majstori, poznati po izvrsnoj kvaliteti grožđa. Oni su potpuno odani svom poslu. Kad je sezona, radi se od jutra do sutra. Čujem da oni najvrjedniji rade i po noći i da imaju električnu rasvjetu po imanju. Normalno, nije to kao nekada kad se moralo kopati. Odavno se upotrebljavaju najmoderniji strojevi.

Ostali teški poslovi bili su uzgoj duhana, šećerne trske ili pak repe. To su bili zapravo najteži poslovi i, koliko znam, sad se njima naši ne bave.

2. Dramska skupina RASPUTIN 1934., Broken Hill

Što se zanimanja tiče, ima nas svih vrsta: od čistača do profesora. Među nama se nalaze građevinski radnici, poduzetnici, zidari, inkantari, pokrivači kuća s kupom, pituri, vodoinstalateri, drvodjelci, mehaničari, autoprijevoznici, razni inženjeri, pravnici, ekonomisti, računovođe, električari, činovnici, kompjuterski specijalisti, slikari, filmski snimatelji, glumci, diplomirani politolozi, učitelji, ugostiteljski radnici, konobari, kuhari, procjenitelji, prodavači imovine (kuća) i drugi za koje možda i ne znamo. Imamo i jednoga mladića koji radi u sydneyjskom kasinu – kockarnici – dijeli karte.

U Sydneyju živi pedesetak tučepskih obitelji. U Zapadnoj Ausraliji u Fremantelu, Portu Kalguriji i oko rijeke Swan također žive i rade naši vrijedni Tučepljani: Pašalići, Grubišići, Marasi, Viskovići, Mijačike, Ostojići, Šarići. Za neke obitelji ne znam gdje su.

U Južnoj Australiji u Adelaideu ima također naših. U Melbourneu je i naš Vinko Šarić koji ima svoj restoran. Prije nas je bilo mnogo i u čuvenome rudarskom mjestu Broken Hillu, zatim u Queenslandu, Brisbaneu ... S vremenom su se iz tih krajeva doselili u Sydney.

Kad otvorite telefonski imenik Sydneyja naići ćete na vidnim mjestima prezimena iz Tučepi: Čovići, Grubišići, Lalići, Luketine, Marasi, Mravičići, Pašalići, Šarići, Šimići, Tomaši, Viskovići, Vitlići. Žao mi je ako sam neke propustio.

Naša je kolonija ovdje velika upravo zbog ženskog roda. Ona se umnožila s našim tučepskim zetovima i njihovim potomcima. Tako danas imamo među nama: Mitroviće, Poše, Batistiće, Lučiće, Grgiće, Sykese, Bošnjake i mnoge druge. Uglavnom smo se svi dobro snašli. Našoj mladeži je daleko bolje nego što je bilo prvoj i drugoj generaciji tučepskih useljenika.

Ranije smo se češće viđali i družili. Bilo je to najčešće za vrijeme božićnih, novogodišnjih i uskršnjih blagdana, na utakmicama naših nogometnih klubova, na plesovima i izletima. U zadnje vrijeme se sastajemo rjeđe, uglavnom kad se netko ženi ili umre. Nekako je vrijeme učinilo svoje. Starimo, pa manje trčimo uokolo. Mladi se zabavljaju po disko-klubovima, u restoranima, a popularni su i kafići i, svakako - nogometne utakmice hrvatskih klubova. No čini mi se da se međusobno slabo poznaju. Svatko ima svoje društvo.

Ne tako davno imali smo jedan izlet na plažu s krasnim parkom, ali je odaziv bio slab. Jedan od razloga je što je toga dana okrenulo loše vrijeme. Inače, mi Tučepljani smo pripremili tri vrlo uspješne plesne večeri pod nazivom *Večer Makarske rivijere*. Većina naših je došla, ali i naši dragi susjedi, od Omiša do Ploča. Prihod od prve zabave, u iznosu od dvije tisuće australskih dolara, poklonili smo splitskoj bolnici na Firulama za nabavku nekih strojeva za liječenje raka.

Drugu plesnu zabavu organizirali smo u klubu *Hajduk-Jadran* u Cabramati. Bila je osrednje posjećena, ali smo uspjeli sakupiti tri tisuće dolara koje smo poklonili makarskoj bolnici.

Naš treći spektakularni susret imali smo s našim korčulanskim prijateljima u njihovom prekrasnom klubu *Dalmacija* na kojemu je bilo 600 posjetitelja, većinom Korčulana. Izvanredno smo se zabavili, pa je tu skupljena poveća suma od preko deset tisuća dolara. Bio je to doprinos za taj naš popularni klub čiji su članovi mnogi Tučepljani i drugi s Makarskog primorja, kao što su naši Nemčići, Gojaci, Puharići.

Vjerujem da ćemo se opet sastati. Tučepljani su izvanredni radnici, obiteljski ljudi i drže do prijateljstva. Kad se posjećujemo, to je kao pir ili gozba. Sve bi vam dali. Pravi su uzor među ovdašnjim iseljeništvom.

Svoj klub i organizaciju do sada nismo imali. Nekad smo bili vezani za klubove Zora, Napredak, Dalmatinac, Yugal. Takva su bila vremena. Od početka sedamdesetih dosta se sastajemo u klubu *Hajduk-Jadran* i *Dalmaciji* iz Terry Hilla. Naravno, tu ima klubova poput *King Tomislav* i *Sydney United*, koji igra u nacionalnoj ligi. Glavna podrška su mu iseljenici iz Hrvatske, koji nesebično pomažu taj popularni klub. Nekad smo imali i svoj tučepski klub *Drumojne*. Sada imamo mali klub *Stratfield* koji igra samo mali nogomet. Predvode ga Mike i John Visković, a u njemu igra i Ivan Šarić. Imamo i dva dobra nogometna vratara. Tom Maras igra za Port Glory u nacionalnoj ligi, a Daren Visković u Brankstown City u super ligi. Imamo i jednog tenisača koji se bori za visoki plasman – Jeffryja Viskovića. Njegov brat, Samy je teniski trener. Krv nije voda. Ja sam nekada također igrao nogomet, bio trener i tajnik kluba, pa i danas još iz hobija treniram mlađe.

Inače, ovdje je veći broj Tučepljana igrao važnu ulogu među iseljenicima. Aktivno smo igrali, bili predsjednici klubova ili vrlo sposobni čelnici, a ne samo podupirači ili članovi. Ovdje valja spomenuti: Slavena Marasa, pok. Juru Mravičića, pok. Matu Čovića, pa Ivana, Jakova, Marina i Franka Grubišića, braću Šarić – pok. Antu i Marina, pok. Vicu i Šimuna Viskovića te Jozu, Matu i Ivana Viskovića. Tu su i Ante i Nedjeljko Šarić koji danas živi u Novom Zelandu. Nadam se da nisam nikoga ispustio.

Tučepljani su uvijek pomagali svoje mile u domovini. To bi možda trebalo obraditi u nekom od sljedećih brojeva. Njihova pomoć bila je neprocjenjiva poslije Drugoga svjetskog rata. Tada su slali ne samo pakete nego i sanduke i debele kuverte u kojima su bile *lire štrline*. No nisu pomagali samo svoje. Slali su pomoć i drugima u porušenoj domovini. Neki su se vratili i svojim teško zarađenim novcem u zemlji iza sedam mora kupili imanja i sagradili kuće.Neki su se vraćali i po nekoliko puta. Neki pak čekaju bolje dane, povratak na normalno stanje i mir. Nakon Domovinskog rata trebali bi doći bolji dani, da ljudi žive u miru i prosperitetu. Mislim da će se u takvim uvjetima naći naših koji će se vratiti. Pa će se onda moći reći "*Ća je pusti Sydney prema Tučepima*", kad mogu Spličani reći "*Ća je pusta Londra kontra Splitu gradu*" .

Pri kraju želim nešto reći o onima koji su nas napustili. U posljednje vrijeme oprostili smo se od dva dobra Tučepljanina, dobro poznatu braću Lalić. Edo je umro nakon lakše i iznenadne

bolesti ostavivši ožalošćenu ženu Zorku s tri sina i kćeri. Njegov brat Krešo umro je od one duge i teške bolesti. Neka počivaju u miru!

S druge, vesele strane, imali smo i dvije svadbe. Katica Čović se udala za Ranka Lalića. Imali su spektakularnu večeru na kojoj je bilo 150 gostiju. Nakon svečanosti mladi par je otputovao u Tučepi pa u Makarsku gdje su imali crkveno vjenčanje. Nedavno je John Čović oženio prelijepu Margaret, podrijetlom Slovenku iz Maribora. John je sin Ivana, Nede i pok. Joze Čovića (Grgina). Gost iz Tučepi na svadbi je bila Merisa Šarić, kći Ive i Marije Šarić.

Branko Bušelić

OSMIŠLJENOM SADAŠNJOŠĆU U SRETNIJU BUDUĆNOST

U osvit izlaska prvog broja TUČEPSKOG LIBRA, uhvatih se u razmišljanju što učiniti da se u ovom skladu čovjeka i prirode u našoj Tučepi, uz ne sumnjiv materijalni razvitak, koji dakako treba osmišljeno poticati dalje i bolje, i kulturni život u ovoj sredini učini sadržajniji i bogatiji.

Prebirući tako po svojim sjećanjima, iz ne tako davne prošlosti, pokušavam naći poneku iskru kao uporišnu točku iz koje bi se možda mogla ponovo razgoriti vatra jednog, ovome vremenu, primjerenog sadržaja koji uz suvremene potrebe može njegovati i dio tradicijskih obilježja kulturnog života ovoga prostora.

Kao pripadnik šireg kruga Tučepljana, koji su u pedesetim godinama, u ondašnjim uvjetima gospodarski nerazvijenih Tučepi, gdje su motike i veslo još uvijek za većinu Tučepljana bile osnovne alatke za rad i izvor sredstava za preživljavanje, prisjećam se onog poleta i entuzijazma s kojim se pokušavalo, a rekao bih i dobrim dijelom i uspijevalo, animirati u prvom redu tučepsku mladost za jedan onom vremenu primjeren kulturni životni sadržaj. Uz veliku i nesebičnu pomoć tadašnjih vrijednih tučepskih prosvjetara, koji su znanjem i srcem bili uz nas, iako u više nego skromnim materijalnim uvjetima, uspjele su se stvoriti nužne organizacijske pretpostavke za razvitak amaterskog kulturnog stvaralaštva u našoj Tučepi. Naime, tada je osnovano Kulturno umjetničko društvo koje smo nazvali *Budućnost*. U samom početku djelovanja ovog Društva vodilo se računa o nekim, moglo bi se reći, već tradicijskim vrijednostima, a

upravo to je dalo poticaj da među prvim aktivnostima ponovo na Počivalu zazvone žice tamburica u tada obnovljenom tamburaškom zboru. Ubrzo potom osnovana je i prva mandolinska grupa, a pored toga u Društvu su bile i uspješno djelovale dramska i folklorna grupa. Iako se radilo u izuzetno nepovoljnim, kako materijalnim tako i prostornim uvjetima (rad u prostoru škole u staroj kući gosp. V. Lalića i u zgradi na *Vezi*), širokim interesom tučepske mladosti i velikim samozatajnim radom i odricanjem, izvođenje predstava (kratke drame i komedije, plesovi i kola ovog kraja i šire okolice, nastupi tamburaškog zbora i mandolnske grupe) bilo je ne samo za sudionike-amatere već i za sve Tučepljane uistinu radost i kulturni događaj nesumnjive vrijednosti.

Vrijedni tučepski amateri okupljeni oko svoga Društva bili su cijenjeni i pozivani na nastupe u gotovo svim općinskim središtima ondašnjeg makarskog kotara kao i u samoj Makarskoj.

Ovome dakako valja pridodati i njegovanje jedne lijepe tučepske tradicije koja se očitovala u kontinuiranom održavanju nedjeljnih balova na *Vezi,* a posebno se s nostalgijom prisjećamo svečanih novogodišnjih i pokladnih balova. Moglo bi se, uzimajući u obzir sve to, ustvrditi da je Kulturno umjetničko društvo *Budućnost* u tom vremenu imalo i odigralo veliku ulogu u poticanju, razvitku i njegovanju amaterskog kulturnog stvaralaštva u našoj Tučepi.

I kad su Tučepi marom svojih vrijednih Tučepljana konačno uspjeli, izgradnjom omladinskog doma, stvoriti povoljne prostorne uvjete za bavljenje amaterskim kulturnim stvaralaštvom, umjesto jačanja i širenja ovih aktivnosti, na žalost, došlo je do zamiranja svekolikog rada pa i gašenja samog Društva. To se, dakako, podudara s vremenom okretanja Tučepljana intezivnoj gradnji obiteljskih kuća i preseljenjem gotovo cijelog mjesta na predio Kraj. Krećući velikim koracima u susret boljim uvjetima materijalnog blagostanja, što je dakako bilo za svaku pohvalu, na žalost zanemarene su bile dotadašnje kulturne aktivnosti, a da nije ni pronađeno ni ponuđeno nešto drugo što je moglo biti još bolji i uspješniji nadomjestak za ovaj vid aktivnosti Tučepljana.

Zamiranjem amaterizma u području kulture potpuno je zapušten i devastiran prostor omladinskog doma u Sridi sela.

Dosadašnji pokušaji da se bar dijelom obnove neke aktivnosti koje je njegovalo Kulturno umjetničko društvo, osim dijelom klapskog pjevanja, nisu polučili očekivane rezultate.

Čini se da je upravo sazrelo vrijeme da se učini novi iskorak na putu gdje se u određenim okolnostima zastalo i dadu novi poticaji za obogaćivanje kulturnog stvaralaštva u našoj Tučepi. Pripadam onoj skupini Tučepljana koji hoće i žele vjerovati da današnje Tučepi, kao relativno razvijena sredina, i Tučepljani, a posebno današnja tučepska mladost, nisu nipošto u ovom trenutku manje nadareni nego što smo to mi bili jučer za amatersko kulturno stvaralaštvo i njegovanje tučepske kulturne tradicije. Tim više što među mlađom pa i srednjom generacijom Tučepljana danas, na sreću, ima popriličan broj visokoobrazovanih ljudi što Tučepi nije imala u vrijeme stvaranja Kulturno umjetničkog društva *Budućnost*.

KUD Budućnost, 50.-tih g.o.st.

Upravo oni mogu, a treba se nadati da i hoće, pružiti veliku potporu te biti bar dijelom nositelji mogućih kulturnih aktivnosti i pripomoći u mogućem obnavljanju djelovanja Kulturno umjetničkog društva. Stoga, a poznavajući postojanje materijalnih i svih drugih pretpostavki s kojima danas raspolažu Tučepi, držim potrebnim, upravo putem TUČEPSKOG LIBRA izići s prijedlogom za oživljavanje Kulturno umjetničkog društva i amaterskog kulturnog stvaralaštva u našoj Tučepi.

Saznanje da turizam kao bitan-temeljni oslonac sadašnjeg i ukupnog budućeg razvitka Tučepi nije optimalno moguć bez, uz neke druge činitelje, i sveukupnog razvitka kulture i primjerenih kulturnih sadržaja, učvršćuje me u uvjerenju da i oživljavanje amaterskog kulturnog stvaralaštva može biti značajan segment u ukupnom mozaiku budućih kulturnih aktivnosti Tučepljana i kulturnih sadržaja naših Tučepi.

Upravo dobivanjem svoje općine, Tučepi nesumljivo stječu i snažnije uporište i čvršći oslonac za iznalaženje realnih materijalnih i drugih pretpostavki za potpuniji ukupni razvitak, a time i mogućnost obnavljanja Kulturno umjetničkog društva.

Držim da bi u ovom trenutku upravo uredništvo TUČEPSKOG LIBRA, zajedno s Turističkom zajednicom i uz svesrdnu pomoć općine, moglo i trebalo na sebe preuzeti zadatak okupljanja tučepskih entuzijasta koji hoće, mogu i žele oblikovati ovu inicijativu i izraditi projekt koji bi pružio čvrste temelje za široko okupljanje i bavljenje amaterskim kulturnim stvaralaštvom primjerenim sadašnjim potrebama Tučepljana i dostignutom stupnju materijalnog razvitka Tučepi.

Posebno želim istaknuti potrebu da se što hitnije učine nužni koraci kako bi se ne samo zaustavilo dalnje propadanje, već obnovilo i stavilo u funkciju Omladinski dom, koji bi u sadašnjim okolnostima, premda je lociran u gornjem dijelu Tučepi, mogao za duže vrijeme, dok se ne stvore primjereni uvjeti na predjelu Kraj, ne samo poslužiti za obavljanje mogućih aktivnosti obnovljenog Društva nego i drugim kulturnim i inim potrebama Tučepljana. Treba vjerovati da Tučepi imaju mogućnosti kao i da će kod većine Tučepljana prevladati spoznaja o nužnosti i korisnosti osmišljavanja ovog prostora. Valja reći da se to može, uz anganžiranje Tučepljana i uz ne tako velika sredstva, učiniti prostorom kojim bi se mogle zadovoljiti šire potrebe Tučepi i Tučepljana, a sasvim sigurno to bi mogao biti i dobar oslonac, među ostalim, i za novi zamah amaterskog kulturnog stvaralaštva u našoj Tučepi.

Učinimo zajednički napor da ova zlatna žala i zelenilo stoljetnih maslinika, što okružuju ovaj dragulj - naše Tučepi - zablistaju još jačim sjajem, skladom materijalnog i kulturnog razvitka, nasmješenim i zadovoljnim Tučepljanima. Osmislimo svoju sadašnjost radi sretnije budućnosti.

Tučepske maškare, 1950.-1980.

Vlado Visković

TUČEPSKA KLAPA

Godine 1926. osniva se Katoličko kulturno-umjetničko društvo *Domagoj*. Od samog početka Društvo djeluje kao tamburaški orkestar s preko 20 instrumenata. Od ostale opreme ima gramofon te nešto kasnije i radijo prijemnik.

Poslije Drugog svjetskog rata osniva se Kulturno umjetničko društvo *Budućnost*. Pri društvu je djelovao tamburaški orkestar, pjevački zbor i dramska sekcija. Bile su zapažene njihove priredbe od Splita do Metkovića. Masovnijim naseljavanjem priobalnog dijela Tučepi, od 1959. godine, gasi se djelatnost ovoga Društva.

Na inicijativu Dragog Mravičića, Milana Jakića, Milenka Čovića i Ante Brbića, uz pomoć još nekoliko drugih Tučepljana, 1979. godine obnavlja se rad KUD-a *Budućnost* - Tučepi, ali sada kao klape čiji je predsjednik Mijo Novak, a tajnik Ante Brbić.

Voditelj klape je Đuro Filipović, prvi tenor Milenko Čović, drugi tenor Lovre Čović i Dragi Mravičić, bariton Nikša Čović, basovi su Andrija Ševelj, Milan Jakić i Nediljko Brbić, a mandolinska pratnja su Ante Brbić i Ratko Visković.

Nešto kasnije se osniva i folklorna grupa s voditeljem Nediljkom Šarićem, kao i mandolinski sastav kojega vodi Dragan Mravičićem.

Klapa se obnavlja 1981. godine, a stručno vodstvo preuzima njezin član Milan Jakić. Prvi tenor je Lovre Čović, drugi tenori su Ivan Visković, Paško Bušelić i Jure Šimić, baritoni su Nikša Čović i Miro Šarić, a basovi su Milan Jakić, Andrija Ševelj i Branko Vitlić. Mandolinska pratnja su Dragan Mravičić, Ratko Visković, Drago Visković i Damir Šarić.

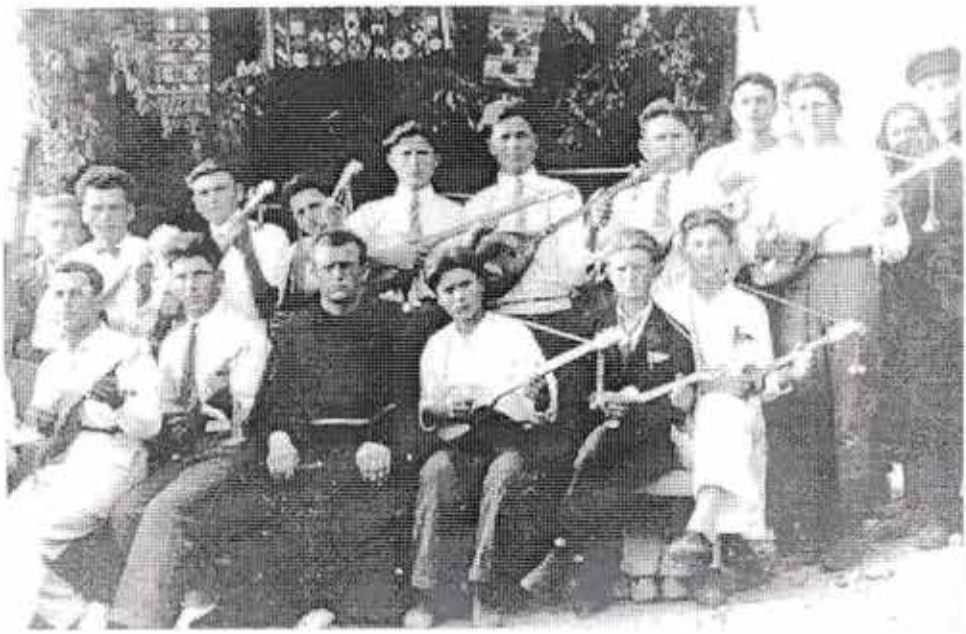

Katoličko kulturno-umjetničko društvo Domagoj, prvi nastup na blagdan Sv. Ante 1926.

Društvo Domagoj ispred župne kuće u Gornjim Tučepima tridesetih godina 20. stoljeća

Na godišnjoj skupštini 1989. godine bira se novo vodstvo KUD-a *Budućnost*, a izabrani su:

- Vinko Pašalić, predsjednik
- Ivan Visković, tajnik
- Diana Mihaljević, blagajnik

Iste godine snimiljena je ploča i kaseta s izvornim starim pjesmama koje su pjevali stari Tučepljani i to:

- *Otvori prozor milena moja*
- *Vrati se mili ćale*
- *Mahni mi s jarbola klobukom*
- *Divojka je ruže brala*
- *Tri divojke iz mog sela kolo vode*
- *Ja sam mladi Dalmatinac.*

Navedene pjesme je zapisao i aranžirao *Milan Jakić*.

Kroz 15-godišnje razdoblje tučepska klapa imala je preko tisuću nastupa u zemlji i van nje. Tradiciju klapskog pjevanja nastavlja mlada klapa *Lucius* od 1994. godine. Najviše se pjeva turistima čime se obagaćuje turistička ponuda. Također se često pjevalo svojim mještanima na prigodnim svečanostima, u lučici, te za svoju dušu.

Uspjehu klape, pored samih izvođača, posebno su pridonijeli Hotelsko poduzeće Tučepi i općina Tučepi.

Klapa Budućnost - Tučepi

Branko Pašalić

KLAPA LUCIUS

Najmlađa tučepska klapa Lucius dobiva naziv po epigrafičkom natpisu iz rimskog doba, a koji potječe s nekropole na južnim obroncima brda Sutvid. Ime Lucius je ilirsko i do sada je najstarije muško zapisano ime s područja Tučepi. U prijevodu bi značilo *Luka,* starinom rasprostranjeno ime i na ovom području.

Klapa je osnovana 05. studenoga 1994. godine u prostorijama današnje Turističke zajednice Tučepi, Kraj 47. Registrirana je kao udruženje građana i ima svoj statut. Osnovana je u najtežim uvjetima rata. Skoro svi njeni članovi sudjeluju u obrani Domovine, u postrojbama oružanih i drugih snaga Republike Hrvatske. U početku nije imala ni prikladnu odoru kao ni instrumente, dok su se troškovi pokrivali prilozima samih članova.

Već 1995. i 1996. godine klapa dobiva potporu svih struktura tadašnje jedinice lokalne samouprave (grad Makarska, a pri kojemu je bila i današnja općina Tučepi). Znatnu potporu klapa je imala od Turističke zajednice Tučepi kao i od Hotela Tučepi d.d.

Doprinos klape Lucius je u njenom izvornom repertoaru skoro zaboravljenih, a nekada čestih napjeva u Tučepi. Pozivana je na skoro sve kulturne manifestacije na ovom području Primorja. Među nastupima su i doprinosi na humanitarnim akcijama, kao uveličavanje vojnih i crkvenih svečanosti. Klapu uspješno vodi Milan Jakić.

Nakon dvije godine postojanja i rada dalmatinsku pjesmu prenosi i Europom. Izdvojili bismo nastup u Salzburgu u Mozartovoj hali, gdje je predstavljala Hrvatsku, među 56 zemalja Europe, koji je organizirala Kolpinška udruga.

Klapa Lucius

U Budimpešti nastupa u prostorijama Veleposlanstva Republike Hrvatske na Dan državnosti 1997. godine, a slušali su ih i predstavnici 150 zemalja Europe i svijeta. Dva nezaboravna dana članovi klape bili su gosti kod veleposlanika Republike Hrvatske, dr. Zdenka Škrabala i Hrvatske škole u Budimpešti. Klapa dobiva još niz drugih ponuda iz Europe, ali iz objektivnih razloga nije mogla udovoljiti svim zahtjevima.

Po prvi puta nastupa na najjačem klapskom natjecanju - OMIŠKOM FESTIVALU - 1997. godine, i tada osvaja prvu debitantsku nagradu. Iste godine organizira se prvi put u Tučepima *SUSRET KLAPA 1997. g*odine u atriju hotela Kaštelet. Gostovale su najbolje klape s područja Županije, a između ostalih - Adrion, Bibinje, Kamen, Cambi, Filip Dević, Kačić i Lucius kao domaćin. Susret klapa u dvorcu Kaštelet postaje tradicionalan.

Dobivamo veliko priznanje od poznatih i eminentnih ljudi - glazbenika: Raimira Krnjevića, Duška Tambače, Vinka Lesića, Marina Milina (direktor Omiškog festivala 1998 godine), a posebno od maestra Ljube Stipišića (umjetnički direktor Omiškog festivala 1998.

godine) koji je tom zgodom kazao: "*U Tučepima je buknula pjesma.*" Klapa ponovo nastupa na 32. festivalu u Omišu, 1998. godine, s nešto manjim uspjehom i osvaja 14. mjesto od ukupno 30 klapa. Treba naglasiti da je klapa još u nečemu izuzetna jer pjevači i odjevanjem recentno predstavljaju svoj kraj. Stilizirani predmet nošnje - krožet - kreacija je Jadranke Gaće koja je iskoristila motiv s tučepske tkane torbe.

Na kraju klapu će najbolje svojim pisanjem oslikati poznati klapski kritičar Igor Brešan: "*Klapa Lucius iz Tučepi je sjajno izuzetna profinjena tona i kultiviziranog pjevanja*", a maestro Ljubo Stipišić će ponoviti za klapu da je pred njom budućnost klapskog pjevanja.

Upravu klape danas čine Marin Brbić, kao predsjednik i Miljenko Čović, kao njegov zamjenik. Na prvoj glazbenoj crti su: Miroslav Brbić, prvi tenor, Branko Pašalić, drugi tenor, Marin Šarić, bariton, Ivo Rafaneli, bariton i mandolina, Berto Jeličić, bas, Ljubo Ševelj, bas, Milan Jakić, bas i voditelj, Ognjen Vela, bas, Ivica Selak, bas, Marin Mijačika, mandolina i Damir Tomić, mandolina.

Danilo Čović

DVIJE KNJIGE O TUČEPI

Vedrana Spajić-Vrkaš: Tučepi - Odrastanje u tradicijskoj kulturi Hrvata, MD, Zagreb, 1996.

Zbornik: Stogodišnjica škole Tučepi, Split, 1996.

Za knjigu profesorice Filozofskog fakulteta u Zagrebu, dr. Vedrane Spajić-Vrkaš *Odrastanje u tradicijskoj kulturi Hrvata - Tučepi*, s pravom možemo reći da se pojavila u posljednjem trenutku kao značajan prilog o životu, običajima, kulturi i uljudbi Tučepljana u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. U posljednjem trenutku zato jer su s pozornice života već otišli ili idu zadnji sudionici izvorne kulture življenja, temeljene na tradicijskim zasadama.

Pokušaj prikaza izvorne kulture življenja u Tučepima tijekom vremena, koje knjiga obuhvaća, autorica nije mogla temeljiti na literaturi o temi koju obrađuje, premda u popisu izvora navodi pedesetak djela kojima se pri obradi svoje studije služila. Naime, svi ti izvori samo su rubno dodirnuli kulturu življenja u Tučepima, izuzevši knjižicu vrijednoga tučepskoga župnika fra Milana Šetke, *Tučepska spomenica* (Tučepi, 1968.), u kojoj je nešto više o toj temi pisao. Zbog toga autorica je u svome djelu usvojila metodu kazivača tj. nositelja kulture življenja u Tučepima, u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, a rođenih od 1904. do 1916. godine. Cjelokupan život u Tučepima, mjestu koje se u opisanom razdoblju sastojalo od sedam međusobno udaljenih zaselaka, između Biokova i mora, tekao je vrlo sporo, reklo bi se bez utjecaja Tučepima bliskoga grada – Makarske. Takav život učvrstio je određena shvaćanja i moralna načela.

Karakteristično je, na primjer, da je u opisanom razdoblju, a i prije njega, postojala određena netrpeljivost između grada i sela. Nije bez razloga napomenuti da je već Benetović u svojoj komediji, *Hvarkinji*, izložio smijehu Tučepljanina Radoja (Blitvanovića), siromašnog najamnika. Isto će učiniti i nepoznati autor jedne makarske komedije iz 18. stoljeća, koji seljaka stavlja u smiješne situacije.

Tučepljani su u gradu gledali svijet drugačiji od njihova, bojeći se da će, oponašajući gradske navike, poremetiti sklad svoga života, temeljen na tradicijskim životnim tijekovima. Uz to valja napomenuti da su mnogi tučepski seljaci, sve do rješavanja agrarne reforme tridesetih godina ovoga stoljeća, bili u kmetskom odnosu prema makarskim zemljoposjednicima, pa je antagonizam između grada i sela imao i svoje socijalno obilježje. Takav odnos usporio je prihvaćanje urbanih civilizacijskih tekovina, ali je pridonio očuvanju moralnih načela u obiteljskom i društvenom životu Tučepljana. Tomu treba dodati i mišljenje seljaka koji je gledao na grad kao na djelomičnog uzročnika svojih gospodarskih nevolja: iz grada su mu dolazili poreznici i ovrhovoditelji, žandari i financi, a zakoni koje je sud primjenjivao nisu bili u skladu s njegovim shvaćanjem pravde. Međusobni sporovi na selu često su rješavani pravorijekom odabranih ljudi i nagodbama. Tučepljani, koji su svoja prava tražili na sudu u gradu, bili su često žrtve parničkih troškova i odvjetničkih pristojbi. Na ljude koji su se često parničili gledalo se drugačije. Na njihov račun su se zbijale šale i rugalice. Generaciji Tučepljana, kojoj i sam pripadam, poznat je bio čovjek iz Sride sela koji je godinama parničio, i na kraju završio u siromaštvu. O njemu postoji i anegdota, a koja kaže kako je na jednu raspravu kao svjedoka predložio i svoju majku. Majka je u jednom trenu, kada je trebala lažno svjedočiti, oklijevala, a sin joj je iza leđa došapnuo: "*Kuni se majko, križ je od drveta!*" Ova je anegdota možda i izmišljena, ali potvrđuje kako je narod gledao na *tjeranje pravde* po sudu u gradu.

Vedrana Spajić-Vrkaš svoju je raspravu ograničila na vrijeme do pedesetih godina ovog stoljeća, kada nastaje prekretnica u životu Tučepljana. Navike i tradicijske oznake života naglo se mijenjaju. Turizam, kao nova gospodarstvena grana, naročito poslije potresa godine 1962., kada se stanovništvo Tučepi mahom spustilo na morsku obalu, na kojoj je do pedesetih godina živjelo samo šest-sedam obitelji, i tamo podiglo novo naselje, označio je i kraj jednog stoljećima uhodanog života. Da bi se iskoristile gospodarske vrijednosti

izma, nove kuće trebalo je opremiti odgovarajućim pogodnostima, ome je pogodovalo i uvođenje struje i vode. Stare kuće tradicijske itekture uglavnom su napuštene i rijetko je koja obnavljana. igi je negativan utjecaj turizma što je zapostavljeno vinogradarstvo očarstvo, a napuštena je i obrada vrtača po Biokovu. Još u prva desetljeća netragom je nestala narodna nošnja, zapostavili su se odni običaji i kola, koja su ostala samo u slabom sjećanju još po ga živog svjedoka tučepske tradicijske kulture.

Uz sve odlike u prikazivanju tradicijske kulture Tučepi, V. jić-Vrkaš u naizgled sporednom dijelu svoje knjige, *Rječniku pskih riječi*, možda i krivnjom kazivača, nije izbjegla zamku u i se lako upada, a to je tumačenje pojedinih riječi. Tako, na njer, **bak** nije samo *mjesto koje se gađa u igri*, nego i *rasplodno do*, bik; Tučepljani ne kažu **balote** nego *buće*; **bukara** nije *ručena čaša* nego *pehar od drva* sadržine otprilike litre i pol; epljani ne kažu **brico** nego *brijač*; za staklenu posudu za vino rica pogrešno navodi lokalni naziv **demežana**, jer se za takvu du u Tučepima kaže *demejana*; nije **doktur** nego *likar*; **gumno** *mjesto s kojega se donosila voda* nego *mjesto na kojemu se lo žito*; na **komeštrama** ne visi *kotao*, nego *bronzin, lopiža* i sl.; **troban** nije *redarstvenik* nego *krijumčarska roba* (osobito duhan); **ža** nije samo *zemljani lonac s dvije ručke*, nego i *zemljani lonac ovislom*, odnosno žicom za vješanje nad ognjištem.; **kopravenda** *prodavačica slatkiša* nego *žena koja kupuje raznu robu i laje je na tržnici ili po kućama*; nije **pirun** nego *pinjur*, **kaša** *pura*, ona je rjeđa od pure (palenta); ***spica*** jest *drvce, prutić, koštica* u voću.

Upozorio bih i na pogrešnu tvorbu naziva za stanovnicu epi. Na str. 123. za ženu iz Tučepi piše Tučepljanka, a trebalo pisati Tučepka, kako se inače u Tučepima i u Makarskom morju taj naziv ustalio i samo tako ga treba i pisati.

Stota obljetnica škole u Tučepima (1892.-1992.) obilježena je etovanjem u Tučepima, a referati s tog savjetovanja objavljeni su nadno u *Zborniku: Stogodišnjice škole Tučepi*. Savjetovanje se ograničilo samo na povijest školstva nego je na njemu podneseno liko referata iz prošlosti mjesta, među kojima se ističe referat ra Karla Jurišića *Zlatna zrnca iz tučepske prošlosti,* u kojemu podsjeća da se ime Tučepi prvi put spominje 1443. godine u lji pisanoj bosanicom i na hrvatskom jeziku. Nakon osvrta na

spomenike iz rimskog doba pronađene u Tučepima, dr. fra Karl Jurišić piše i o spomenicima nakon doseljenja Hrvata. Od očuvani crkvenih zdanja najstarija je crkva Sv. Jure, sagrađena 1311. godin a autor se osvrće i na druge sakralne građevine kao i na značajni zbivanja i osobe iz Tučepi.

U svezi s osnivanjem i početkom rada pučke škole u Tučepim Ljubica Mihaljević - Falak osvrće se i na razvitak školstva Dalmaciji potkrijepivši svoja izlaganja podacima o političkin gospodarskim i prosvjetnim prilikama. Bivši učenici tučepske ško (Danilo Čović, Anka Milković i Marija Spajić) iznose svoja sjećan na vrijeme i prilike u kojima su pohađali tučepsku školu. O neki obilježjima tučepskog djetinjstva piše Vedrana Spajić-Vrkaš. stogodišnjem postojanju, tučepska škola mijenjala je prostorije, privatnih do vlastitih, dok na kraju nije sagrađena nova školsk zgrada na moru, o čemu piše Đurđica Cvitanović. Dosta zanimljivi podataka pružila je Tatijana Gareljić u svom prikazu *Uz izložb Tučepi kroz povijest*. Budući je turizam temeljna grana tučepsko gospodarstva i da je mnogo učenika tučepske škole uključeno turističke djelatnosti, vrijedan je i prikaz dr. Anđelka Šimića zaštiti kulturnog naslijeđa i u tom kontestu gospodarskog oživljavan mjesta. Dr. Šimić svojim napisom upućuje kako je, uz unapređen turizma, potrebno obnoviti i gotovo napuštena naselja iznad mor a pri tomu očuvati prirodni okoliš Tučepi.

Proslava stote obljetnice tučepske škole iskorištena je i savjetovanje *Škola danas i sutra* na kojemu je podneseno referata poznatih pedagoških stručnjaka iz Hrvatske.

Želimir Pašalić

SLIKOVNICA TUČEPI

TUČEPI ZA SVA VREMENA! - ZAJEDNO ZA SVA VREMENA!

Ako ne znam tko ste i što ste, što imate i što nudite, ne očekujte da ću vam doći.

Hoteli i restorani Tučepi (Tučepi Hotels and Restoarants) tiskali su za potencijalno domaće, europsko i svjetsko turističko tržište **Slikovnicu Tučepi**. Vrhunski dizajnirana, s pažljivo odabranim i složenim, profesionalno oblikovanim i snimljenim kolor ilustracijama i fotografijama, s pomno sročenim tekstom Veljka Barbierija, Slikovnica mami sve dosadašnje i potencijalne posjetitelje da dođu i *ukradu* dio tučepske ljepote i ugode kako bi što duže živjeli i opet se vraćali u Tučepi.

Što sadrži *Slikovnica Tučepi*?

Nakon diskretne i sasvim jasne poruke *Tučepi za sva vremena!* mami nas motiv tučepskog borika, s kamenim gromačama i ljepotom plaže, sa zadovoljnom mladeži i zaigranom djecom na zanosnom spoju obale i bistrog morskog plićaka.

Impresivna panoramska fotografija Tučepi popraćena je uvjerljivim tekstom: o Tučepi kao hrvatskom spoju svih svjetlosnih ishodišta i malom srcu Dalmacije; o zlatu plaža, zelenilu borika, vinograda i maslinika, kamenu divovskog Biokova, modrilju pučine, bistroj kupoli neba, zlatnom blagorodnom suncu, čistom zraku, mirisu bilja, povjetarcu što donosi pjesmu valova, obalnim oblucima

plaža. Biranim riječima prizivaju se "... *davno iščezle hrvatske princeze u svetom gaju prohujalog vremena*" i bez dvojbe tvrdi: " *Tučepi su oaza već zaboravljenog iskona*".

S pristaništa, podno hotela *Jadran*, razdragana mladež u kupaćim kostimima i s visoko uzdignutim raznolikim zastavicama najavljuje dobrodošlicu u Tučepi. A do njih, ispod fotografije generalnog direktora Marka Luketine, njegov iskreni poziv dragom prijatelju - posjetitelju Tučepi, da na trenutak osjeti blagodati koje su tučepska svakodnevnica, uz iskrenu dobrodošlicu i obvezu da će sve njihove zahtjeve ispuniti i zadovoljiti.

Na romantičnoj fotografiji Tučepi, okupanoj rumenilom svjetla sunčeva zalaska, dvoje mladih *skladaju* zanosnu pjesmu ljubavi, uz pratnju glasovira, inspirirani čarima Tučepi. A ispod fotografije dirljiv tekst o iskonu, povijesti, uspomenama i suvremenosti; o Biokovu što krije vatre ugaslih vulkana, okaminama pradavnih bića, nestalim rijekama potonulim u moru, ilirskim naseljima, ranosrednjovjekovnoj crkvici Svetog Jurja, bogomoljicama, kulama hrvatskih vitezova čiji ostaci još *stražare* pod planinom podsjećajući na borbe s Turcima, o baroknom ljetnikovcu *Kaštelet* uz poruku: "*Tučepi su mali uzorak velikog muzeja vremena*". Slijedi spomen o imenima prvih namjernika - prethodnica suvremenih nomada. Za Tučepi se vezuju imena: Alberto Fortis, Jean Cocteau, Jean Marais, Dellia Scalla. Uz napomenu, kako su Tučepi oduvijek birali poklonici elegancije i izvornosti u neskrivenoj prirodi i graditeljskim dosegnućima ovog vremena, upozorenje "*...ovakvo more, obala i planina ne dozvoljavaju pogreške*".

Slijede ilustracije detalja i mnoštvo informacija za posjetitelje o tučepskim hotelima: *Jadran*, *Neptun*, *Alga*, *Kaštelet*, apartmanskom naselju *Afrodita* i Marini Tučepi. Poslije njih u Slikovnici ćete otkriti sretan spoj triju fotografija - stare tučepske nošnje koju su tako ponosno odjenule dvije mlade dame, tradicijske arhitekture zubom vremena *nagrizle* kuće u zaseoku Podpeć - Pašalići i nezaobilazni ribar, koji u tučepskoj lučici *plete mrižu svoju na gajeti* kojom će u predvečerje isploviti u susret morskoj pučini i dobrom ulovu ribe. Uz fotografije neizbježna ljepota riječi: o zadovoljenju svakog zaljubljenika u Tučepi; o komplementarnosti vrhunske ponude suvremenih hotela, izazovu naslijeđa, hotelijerske i ladanjske tradicije privatnih pansiona oplemenjenih pučkom graditeljskom baštinom, nepomućenih sjena svijeta ribara, vinograda i pastira, sjena loza i starog volta, izvornih prostora i kozmopolitskog sjaja tučepskih

hotela; o desecima zaselaka koji nude tajne i priče iz davnina o nastanku Tučepi, drevnim otajstvima rustičnih kuća i prastarih crkvica. I poziv za posjetu: *"Svi zajedno otvaraju dveri nepopravljive tučepske sklonosti da svoje ljepote i tajne podijele sa svijetom koji im dolazi u pohode"*.

Za one koje mami pokretanje tijela u podavanju prirodi složene su fotografije i poruka o sportskoj ponudi: plivanju u moru, jedrenju na daskama, skijanju na pučini, vožnji bicikla, planinarenju, zvuku teniske loptice, igralištima za *velike i male* sportove, nautičkim sadržajima, jahtama i lađama za dokoličarske Odiseje - o *"Tučepima, mjestu gdje je moguće nadmašiti tjelesne domete"* .

Gastronomsko vjenčanje planine i mora pokazuju i dokazuju fotografije teletine i janjetine pod užarenim *zvonom* - pekom - iznimnih ribljih specijaliteta upotpunjenih rafiniranim europskim jelovnicima u raznovrsnoj gastronomskoj ponudi Tučepi. One izazivaju osjećaje okusa i mirisa biokovske kozletine s ražnja, zamamne okuse lovine tučepskih ribara i oplahivanja neodoljivih hedonističkih doživljaja crnjaka i opola, s primamljivom porukom: *"Tučepi, mali gastronomski kontinent"*.

I opet neodoljive ilustracije ovodobnih sirena i Odiseja s buketom cvijeća i modernim zvukovima gitare, razdragana djeca sa širokim osmjehom sunca upotpunjuju značajke neponovljivih Tučepi - mjesta u kojem je Afrodita opet pronašla svoju školjku, Neptun svoj izgubljeni trozub, posjetitelj priliku za povratak u turistički raj, raskrižje sjajnih poruka Dalmacije, svih najljepših odličja Južne Hrvatske. *"Jer Tučepi su kontinent, mjesto za sva vremena"*.

U Slikovnici ćete pronaći crkvu Svetog Jurja - zaštitnika Hrvata iz 12. stoljeća i crkvu Svetog Ante - zaštitnika Tučepi, od koje u ranim jutarnjim satima 13. lipnja na Dan općine Tučepi procesijom započinje tradicionalna pučka svetkovina i nastavlja se pučkim veseljem do u kasne sate.

Konačno Slikovnica je obogaćena zemljopisnim određenjem Tučepi. Ilustracija Hrvatske u europskom okruženju, kojeg slijedi veći prikaz Hrvatske s uočljivim položajem Tučepi i primjereni subregionalni prikaz Tučepi u okružju Splita, Omiša, Makarske, Dubrovnika, otoka Brača, Hvara, Korčule i poluotoka Pelješca. Ilustracija sadrži temperaturne srednjake zraka i mora u svih dvanaest godišnjih mjeseci. Na pretposljednoj stranici cjelovito su tiskane *Informacije i rezervacije* za posjetitelje, a na posljednoj stranici sinergetski poziv iznad fotografije vesele mladeži:

TUČEPI ZA SVA VREMENA!

Zavirite u SLIKOVNICU TUČEPI! Ako ste bili posjetitelj poželjet ćete ponovo doći. Ako još niste bili pohitat ćete u naš mali raj. Ako ste Tučepljanin ili Tučepka ili pak prijatelj Tučepi osjećat ćete se ponosnim.

Anđelko Šimić

TUČEPI DOŽIVLJENI NA JAPANSKI NAČIN

Kad bi sve jezike ljudske govorio i anđeoske,
a ljubavi ne bih imao,
bio bih mjed što ječi ili cimbal što zveči.
/ Iz poslanice Apostola Pavla Korinćanina/

Tijekom moje diplomatske službe u Japanu predstavljao sam svoju zemlju, njezine vrijednosti i mogućnosti, tražeći posebne spone kojima bi se bolje upoznalo i povezalo dvije zemlje. Prema istočnjačkom mentalitetu, koliko ga mi Europljani možemo odgonetnuti, upoznavanje podrazumijeva predstavljanje sebe samoga i vlastitog okružja, ali i strogo respektiranje prijemnih kriterija domaćina. Pri tome treba bježati od superlativa bilo kojeg određenja. Isto tako, mora se poštopoto sačuvati privatnost i pokazivati samo *sunčana strana ulice*. Kako pomiriti mediteransku otvorenost, preotvorenost i preemocionalnost, a sačuvati životnost s istočnjačkom odmjerenosti, zatvorenosti, sramežljivosti, a opet silnom znatiželjnosti? Kako, dakle, predstaviti sebe i svoju zemlju, sebe kojeg cijeniš, zemlju koju voliš, i ostvariti mogućnosti suradnje koje se moraju predstaviti? Kako diplomatskim načinom učiniti više od konvencionalnog – ne biti stroj, već čovjek sa svim obilježjima običnog i prihvatljivog, a istovremeno ne poremetiti bitna pravila odnosa stranca *gajđina* i domaćeg čovjeka.

Logično je zato da sam pokušavao predstaviti one vrijednosti koje su univerzalne i neupitne u svakom premošćivanju mediteranskog i pacifičkog, europskog i azijskog mentaliteta. Zato su najbolju prigodu imale vrijednosti poput obitelji, tradicije, vjere, običaja,

običnog života, prirode, ljepote mora i planine. Dobrota i ljepota idu svugdje i uvijek skupa i razumiju se na svim jezicima i područjima svijeta. Zato sam za specifični *connection* između moje zemlje i zemlje u kojoj diplomatski djelujem izabrao moje rodno mjesto Tučepi i nastojao koliko sam mogao te lokalne vrijednosti ljudi i prirode predstaviti kao reprezentante jednog područja moje zemlje. Japancima je to bilo posebno zanimljivo: žive tisućama godina na otočju, homogenizirani međusobno, a odvojeni morem i nazorom na ostatak svijeta, koji sasvim malo poznaju i kojega se sasvim određeno plaše. Jer im je u njihovom pamćenju donosio samo nevolje: drugačije običaje i težnje za stalnom željom da im nešto uzme i da ih se promjeni. Zbog toga je japanski izolacionizam tako dugo trajao i čvrsto se zadržao sve do novijeg vremena. Pa i danas je ostao u velikom nepovjerenju, zatim znatiželji, potom upoznavanju, pa uspoređivanju, onda imitiranju, da bi se opet vratio, ipak s novim saznanjima, svom načinu življenja i shvaćanja osnovnih vrijednosti življenja. Taj proces treba imati u vidu i u suvremenom komuniciranju.

Znači, izabrao sam Tučepi kako bih Japance upoznao s općim vrijednostima i mogućnostima uspostave suradnje između tih dviju zemalja. U brojnim prezentacijama koristio sam rodno mjesto kao primjer života i izgleda moje zemlje: priče, video snimke, glazbu i fotografije. U predavanjima, novinskim intervjuima i televizijskim nastupima dijelom je bilo obuhvaćeno moje rodno mjesto.

Po povratku s godišnjeg odmora jednoj televizijskoj kući predao sam nekoliko sati svojih video zapisa. I zanimljivo je što su za program *Ambassador's country treasuers* izabrali splitsku katedralu, Baćinska jezera, hrvatsku zastavu na dubrovačkoj tvrđavi, Kačićev trg u Makarskoj i mojeg oca koji čisti maslinu, križa se i jede ribu s gradela u maslinjaku. Zanimljivo je da su birali i druge materijale kojima se prikazuje svakodnevni život – ono obično za nas, a za njih najbolje: priroda, narodna nošnja moje supruge, njezin način aranžiranja cvijeća, sin sa svojim opisom hrvatske mladeži na japanskom jeziku. Zatim, pozvao sam različite ljude da prigodom obilaska Europe dođu u Hrvatsku i ako mogu odvoje malo vremena i upoznaju Tučepi.

Ovdje prenosim njihove impresije, kao svjedočanstva naših japanskih prijatelja. Koristim se njihovim dojmovima utvrđenim na temelju odgovora na anketu, video i foto zapisa, nastupa u medijima i posebnih pisama koje su mi uputili.

Zašto tri plavetnila?

Uz pomoć dr. Želimira Borzana redovitog profesora Šumarskog fakulteta u Zagrebu, organizirao sam kratki posjet profesora Tode, dekana Poljoprivrednog fakulteta iz Kumamota s japanskog otoka Kjušu. Toda *sensei* (na japanskom – profesor), zahvaljujući višegodišnjem prijateljstvu s našim profesorom Borzanom, započeo je otkrivanje prirodnih i ljudskih vrijednosti naše zemlje, postajući postupno najučinkovitiji promotor Hrvatske na najjužnijem japanskom otoku – formirao je najveće društvo japansko-hrvatskog prijateljstva. Organizirao mi je brojne susrete s najvišim dužnosnicima grada i pokrajine Kumamoto, seriju predavanja na japanskin sveučilištima i prezentacija na tiskovnim konferencijama, te nastupe u televizijskim emisijama, gdje sam predstavljajući svoju zemlju često govorio o Tučepima. Logično je zato bilo da ova iznimno vrijedna osoba u sklopu svog službenog posjeta našoj zemlji bude privatni gost moje obitelji u mom rodnom mjestu. Za ilustraciju japanskog načina doživljavanja Tučepi, neka posluži izvod iz pisma profesora Tode iz svibnja ove godine:

" *Rođen sam i odrastao slušajući šum valova u gradu Tatorou. Bijeli pijesak plaža bila je moja bilježnica, grane što su plutale morem bijahu moje olovke, a nadolazeći bijeli valovi brisahu napisano. Kada smo posjetili Tučepi, moja supruga i ja bili smo* ***zadivljeni plavim planinama, plavim morem i plavim nebom****. More mog rodnog Totoroa više nije tako plavo kao što je bilo kada sam bio dijete. Sada je zagađeno otpadcima iz obližnjih tvornica. Jasno plavo more u Tučepima bilo je tako plavo da sam ga poželio zahvatiti rukama i ispiti. Plavo nebo i zeleni borovi podsjetili su me na moje djetinjstvo. Osluškivali smo valove nadolazeće plime i promatrali zvijezde noću. Okupani sunčevim zrakama, jutrom smo uživali u domaćem doručku što bi nam ga priredili gospodin i gospođa Borzan, utonuli u fizičko i mentalno zadovoljstvo. Štoviše, vino koje smo kušali bilo je izvanredno, kao da predstavlja toplinu ljudi tog mjesta. Nije mi namjera laskati, no vino koje nam je posluženo bilo je najbolje vino koje sam ikad kušao. Bilo je izvrsno. Ovih dana, kad god uživam u vinu s prijateljima, hvalim hrvatsko vino, a posebice izvrstan okus tučepskog vina. I na kraju, moram reći kako brojni članovi japansko-hrvatskog društva prijateljstva sanjaju o odlasku u Hrvatsku, naravno uključujući tu i Tučepi. To je rezultat energičnih napora dr. Anđelka Šimića tijekom njegovog*

boravka u Japanu, entuzijazma i dubokog razumjevanja obiju zemalja. Ja ga često sanjam. U snovima mi često govori: heart to heart – od srca srcu. I ovom prilikom želio bih prenijeti svoje srdačne pozdrave nekadašnjem veleposlaniku, gospodi Šimić i hrvatskom narodu. Usuđujem se reći: štovani veleposlaniče Šimić, vaša briljantna ostavština i vaš topli pristup što ste ga dijelili s nama, još žive u Kumamotu."

Ništa nije ostalo na riječima. Naš gost, po povratku u svoju zemlju, radio je još više sa stečenim argumentima, bio je još uvjerljiviji u povezivanju dviju udaljenih zemalja. Predstavljao je našu zemlju u japanskim medijima, na svom sveučilištu i posebice u društvu prijateljstva. Predložio je povezivanje botaničkog vrta pod Biokovom i parka u Kumamotu, uspostavu veza prijateljstva japanskog grada Kikuyo i planinskog sela Choyo s odgovarajućim mjestima u našoj zemlji. Dojmovi iz Tučepi su čvrsti i konkretno pridonose razvitku suradnje Japana i Hrvatske.

Čovjek i priroda: čuvanje ljudskog i prirodnog nasljeđa

Ono što povezuje dvije zemlje, svakako je iznimna prirodna ljepota i zemljopisni položaj na moru. Razlika je pri tome što je Hrvatska zemlja na Jadranskom moru s preko tisuću otoka i na europskom kontinentu, a Japan zemlja na, ili bolje rečeno, u moru s preko šest tisuća otoka blizu azijskog kontinenta. Tučepi, malo primorsko mjesto pravi je reprezentant osnovnih odlika ljudskog i prirodnog nasljeđa po kojima se prepoznaje Hrvatska. Zbog toga su i japanski gosti u ovom mjestu nalazili sličnosti i uživali u različitostima svog stalnog, i ovdje nađenog privremenog, a nezaboravnog okružja. Nije zato pretjerivanje što je intervju s japanskim zamjenikom ministra vanjskih poslova, koji je kao gost boravio u mojoj kući u Tučepima početkom kolovoza prije dvije godine, naslovljen – tri najljepša dana u mom životu. Gospodin Yanai je tada, između ostalog, za novine izjavio:

"Bio sam do sada tri puta u Zagrebu, ali ovo je moj prvi susret s vašom prekrasnom obalom. Teško vam mogu opisati koliko sam dirnut ljepotom vaše zemlje i dobrotom hrvatskih ljudi. Proveo sam tri nezaboravna dana u Tučepima, igrao tenis u izuzetnom prirodnom ambijentu novoizgrađenog centra u Makarskoj, kupao se u kristalno čistom moru, popeo se na sam vrh planine Biokovo i

tamo zaboravio na sve svjetske probleme razgovarajući s jednom hrvatskom obitelji, ljubiteljima planinarenja... Vjerujte mi, ova tri dana bila su ***najljepša tri dana u mome životu!...*** *Ovo je ipak savršen odmor. Nestvaran. Prava protuteža svakodnevnim obvezama... I mi živimo između mora, odnosno oceana i planina. Japanskom čovjeku potpuno odgovara vaša klima. Mi ne volimo nepregledne i beskonačne ravnice. Volimo prirodu i čistoću, a kombinacija bistrog mora, sunca, planina i srdačnih ljudi koje sam sreo u Tučepima čine vašu veliku prednost. Ovo je idealno mjesto za japanske turiste!... Mislim da Hrvatska ima velike izglede da osvoji japansko tržište. Ali, ja sam izričito protiv bilo kakvog masovnog oblika turizma. Zaista bih preporučio i radit ću na tome po povratku u Japan, da se Hrvatska odluči na selektivan pristup. Imate jednu od najljepših zemalja na svijetu. U unutrašnjosti kombinacija baroka i gotike, a na obali čarobni spoj renesanse i romanike. Takvo bogatstvo kulturne i prirodne baštine ima malo tko u svijetu i to treba čuvati od masovnog turizma..."*

Ponosan sam što je ovaj visoki dužnosnik japanske Vlade u mom društvu upoznao i zavolio moje mjesto i moju domovinu Hrvatsku. Japanci, ljudi s posebnim osjećajem i pripadnošću prirodi nalazili su različite prigode i vrijeme za posjetu i upoznavanje. Nije samo ljetno doba koje je pokazivalo ljepote Tučepi mojim japanskim gostima. Tako gospodin Saito, u pismu kaže *rajski Tučepi* i dodaje:

"Naša smrznuta tijela, što je bilo posljedica šetnje ledeno hladnim ulicama sjeverne Hrvatske, polako su se topila na toplom zraku nakon izlaska iz autobusa. Bila je sredina veljače, no slavno tučepsko sunce nije nas iznevjerilo. Trosatna vožnja od Splita jadranskom obalom dovela nas je do ovog sunčanog lučkog gradića, koji predstavlja jedno od omiljenih odredišta europskih turista tijekom ljetnih mjeseci. Iako smo Tučepi posjetili, navodno, izvan sezone, svi elementi koji doprinose dobrom glasu Tučepi bili su tu: intenzivno plavo Jadransko more ležalo je mirno na zapadu, snijegom prekrivene planine moćno su se uzdizale na istoku, a šareno obojane kuće nalazile su se raštrkane između njih...Tada smo naišli na zgodan kafić u luci gdje su nas pozvali neki ribari što su upravo uživali u svojoj poslijepodnevnoj pauzi. Uz voćni čaj, vrlo popularan u Hrvatskoj, uspjeli smo održavati živahan razgovor s ribarima, unatoč očevidne jezične barijere. Nakon kratkog odmora, otišli smo do vrha iznad Tučepi, kako bismo uživali

u potpunom pogledu na mjesto...Najmanje što možemo reći jest da je pogled spektakularan. Žao nam je što ne postoje riječi kojima bi se mogla opisati ta ljepota. Poput svih turista, neumorno smo snimali fotografije, nadajući se da će makar neke od njih uspjeti pokazati prekrasan krajolik koji je ležao pred nama. Još smo se malo igrali na snijegu prije odlaska na večeru. Na povratku nas je dočekao izvanredan mediteranski obrok, praćen izvrsnim domaćim vinom. Bila je to krasna večer s našim domaćinima. Pričali smo, smijali se i pjevali. Potpuno zadovoljni lako smo zaspali. No, ipak smo znali da ni naši snovi neće biti u stanju premašiti ono što smo tog dana doživjeli u rajskim Tučepima. Čitatelju, moraš znati da ova priča ostaje beznadno nedovoljna u opisivanju našeg kratkog boravka. Možemo samo savjetovati da i sam odeš tamo."

Izlazak i zalazak sunca – istočna i zapadna značenja

Mi, obični žitelji Tučepi, razmaženi privilegijom iznimne ljepote svog prirodnog okružja, uglavnom ne primjećujemo kao posebnost ili ne cijenimo dovoljno darove Božje i ljudske, kojima obiluje naše mjesto. Strancu je zato lakše izraziti svoje oduševljenje kada zakratko dođe u Tučepi i otkrije svu ljepotu i neobičnost te nama obične svakodnevice. Japanci po svom mentalitetu obično skrivaju ili bježe od glasnog izražavanja dojmova i korištenja superlativa u odavanju svojih osjećaja. Međutim, u slučaju doživljavanja prirodnih ljepota našeg mjesta ponašaju se drukčije. Impresionirani su za razliku od nas koji primjećujemo veliko, nama neprimjetljivim malim stvarima, jer njima – malo je lijepo. I treba dodati – čisto. Možda zato i japanska riječ *kirei* ima dva značenja: lijepo i čisto. Na Biokovu pored monumentalnog, zastaju i tiho se dive lišaju, neuglednom cvijetku, glasu tišine, zraci sunca, sjeni i svjetlu na kamenu, sumaglici...Za Japance sunce je više od sunca doživljenog na naš način. To je život i simbol, početak i kraj. Posebice početak.

Sjećam se dobro jedne prigode kada smo nas trojica braće sjedili na terasi moje kuće uz more s dragim japanskim gostom gospodinom Maruyamom, svjetskim rekorderom u obilasku najvećeg broja država, oko sto i osamdeset. Bilo je to početkom kolovoza pri kraju sunčanog dana, na zalasku sunca u more bonace. Mi braća smo govorili: *"Eto, to je najlipše na svitu – zalazak sunca u naše more, tu na dohvat ruke."* U superlativima sam, po običaju, prednjačim

I naš Japanac, što inače nije za njih uobičajena reakcija, reče: *"Niste u pravu, vi zapadnjaci stalno ste opsjednuti zalaskom sunca, ima nešto mnogo ljepše – izlazak sunca."* Brat Rade, opet po običaju, najkonkretniji, reče: *"Dobro, idemo ujutro na Biokovo dočekati sunce."* I otišli smo, popeli se na najljepšu poziciju planine i uživali u svečanosti izlaska sunca. Zaključili smo jednoglasno: lijep je zalazak i izlazak sunca, najljepše na svijetu može biti i jedno i drugo. Ovisi o gledištu, ili pak životnom stajalištu. Japancu iz zemlje izlazećeg sunca, pripadniku Istoka zemljopisnog i filozofskog, to je uglavnom izlazak. Sentimentalnom ili možda melankoličnom zapadnjaku to je uglavnom zalazak. Bitno je da Tučepi imaju i jednu i drugu najljepotu doživljaja početka i smiraja dana.

Obiteljski život – sličnost i razliku

Odnosi u obitelji predstavljaju ključnu odrednicu uređenja društva, bilo ono, uvjetno rečeno, azijski tradicionalno ili europski moderno. Zato privremeni ulazak gosta u obiteljsku svakodnevnicu drugog društva donosi neizbrisive dojmove upoznavanja i uspoređivanja. Vjera i vjerovanja su u zemljama i kulturama širom svijeta, ali svugdje postoje univerzalna pravila odnosa među ljudima. To važi za obitelj, društvenu i vjersku zajednicu, kako Japana tako i naše zemlje. U Japanu, zemlji sa skoro 125 milijuna stanovnika, katolička zajednica je malobrojna, ali gospodarski i društveno vrlo utjecajna.

Imao sam posebnu čast predstaviti svoju zemlju predsjedniku Japanske biskupske konferencije i predsjedniku azijskog Karitasa, biskupu Hamaou iz Yokohame. Za kratkog zadržavanja u mom rodnom mjestu imao je intenzivan program, upoznavajući ljude, običaje i ljepote prirodnog i ljudskog nasljeđa ovog kraja. Svoje dojmove, sažeo je u pismu – uspomene na put u Tučepi:

"Na blagdan Velike Gospe, 15. kolovoza 1997. godine, održao sam Svetu misu na latinskom za pučane Tučepi u crkvi Sv. Nikole. Bio je to najljepši događaj tijekom moje posjete Hrvatskoj prošle godine. Njegova ekselencija, dr. Anđelko Šimić, hrvatski veleposlanik u Japanu, pozvao me u Hrvatsku kako bih se upoznao sa stanjem katoličke crkve, te da posjetim Tučepi, rodni grad veleposlanika. Uz pomoć gospodina Miljenka Šimića, veleposlanikova sina, koji mi je pomogao u svojstvu prevoditelja, bio sam u stanju govoriti ljudima o povijesti katoličke crkve u Japanu tijekom Svete mise. Veleposlanikova

supruga, gospođa Đurđica, ljubazno me pozvala da odsjednem u njihovom domu. Uživao sam u prekrasnom zalasku sunca i pogledu na Jadransko more. Tijekom puta, koji je započeo u Zagrebu, a nastavio se u Splitu, Tučepima i Dubrovniku, mnogo sam naučio o drevnoj povijesti katoličke crkve u Hrvatskoj, starijoj od 1700 godina. Osjetio sam i nešto od strašnih patnji što su ih ljudi morali podnositi od strane Srba. S iznenađenjem sam saznao da je Hrvat Marko Marulić, autor knjige za koju se vjeruje da ju je sv. Franjo Ksavier donio sa sobom kada je 15. kolovoza 1549. godine, stigao u Kagošimu u Japanu. Marko Marulić, kao teolog – laik, napisao je brojne knjige, a najpoznatiji je po knjigama o duhovnosti koje odražavaju duh koncila u Trentu. Vrlo je vjerojatno da su prvi japanski kršćani bili podučavani duhovnosti Marka Marulića. Dojam, koji sam stekao tijekom svog boravka u Hrvatskoj, jest da su Hrvati ljudi jake vjere i da imaju dar velike ljubavi, da su u stanju oprostiti svojim neprijateljima. Kako su sretni ti ljudi čija vjera seže 1700 godina unatrag. Bog je blagoslovio tu zemlju s puno prirodnih ljepota koje se ogledaju u bijelim planinama, plavom nebu i zelenilu polja i drveća."

Ovaj časni čovjek vjere i ljubavi je sigurno postao prijatelj našeg naroda. Izvorišta je našao i u Tučepima, zbog čega sam posebice ponosan. Danas obnaša visoku dužnost pri Svetoj Stolici u Vatikanu, kao nadbiskup i predsjednik Papinskog vijeća za raseljene osobe.

Pamtim dobro kako je pažljivo promatrao, razmišljao i zapisivao sve što je vidio, susretao i saznavao u Tučepima: obiteljski objed s mojim roditeljima, susret s mojim barbom fra Anđelkom, rad našeg župnika fra Joze, obnovljenu crkvu Sv. Ante, obiteljsku proslavu u kući Zane Čobrnića, u prigodi zaruka Marijane i Ante, izložbu skulptura samoukog, a iznimno talentiranog kipara Dragog Mravičića... Uspoređivao je obiteljski život, običaje ipouke, različitosti i sličnosti dvaju naroda – prostorno udaljena, a u osnovnim pitanjima rada i življenja ipak sasvim bliska.

Zašto daleko, a ipak blizu?

Danas, kada skupljam dokumente, koji zorno govore o dojmovima mojih japanskih gostiju koji su posjećivali Tučepi u protekle četiri godine, nameću mi se brojna pitanja. Je li trebalo toliko energije i emocija utrošiti, namučiti svoju obitelj, posebice

majku, te suprugu i nevjestu, da bi se gostima s Dalekog Istoka predstavila moja zemlja i rodno mjesto? Pri tom, držeći se pravila da sve bude bez režiranja – obični obiteljski dani u malom mjestu, i plaćanja – samo prihvat prijatelja u domu.

Tako su primljeni brojni predstavnici, kako bi se reklo, skoro svih stališa japanskog društva. Bili su ovdje: umjetnici iz Otani grupe, novinari i najviši dužnosnici, moja japanska tajnica i njezin suprug, poslovni ljudi, znanstvenici, studenti, humanitarni djelatnici i obični mali, odnosno – veliki ljudi. Svi povezani znatiželjom da vide kakvi su to ljudi i priroda, gdje je i vrijedi li ta daleka i mala zemlja u koju su pozvani s uvjeravanjem da će *upoznati za njih drugu po ljepoti zemlju na svijetu*. Njihovi dojmovi, pokazuju da je vrijedilo – približena im je naša zemlja, predstavljena je na pravi način u njihovim medijima i društvenom okružju. Po iskustvima iz Tučepi, pamtit će i prepoznati opće vrijednosti naše zemlje. Japanski gosti postali su ambasadori dobre volje naše zemlje i propagatori općih društvenih i prirodnih vrijednosti Hrvatske i posebnosti Tučepi.

Što sam osobno dobio? Približio sam zemlje i ljude, a obogatio sebe i svoju zemlju brojnim japanskim prijateljima. Ima li veće vrijednosti? I na kraju pouka, kao odgovor na moto ovog priloga, koji bi trebao prožimati odnose među ljudima – ako ne voliš druge i ne cijeniš sebe, kako će tebe drugi voljeti i cijeniti.

"My memory from Tucepi" May 1991

I had a chance to visit Tucepi with my wife last May. Before going, I had heard that the Republic of Croatia locates in the central Europe along the Adriatic Sea coast, historically it was influenced by four different cultures, such as Roman, Gothic, Baroque, and Renaissance, and is also known to the world as "Small country for a great holiday" with the beautiful nature and rich cultures and traditions. I also know that Croatia is the land of blue mountains, blue sea and blue sky inhabited by many kind-hearted people.

The Japan-Croatia Friendship Society of Kumamoto was established, which is the biggest friendship society in Japan. I became the president of the Society, wishing to make our dreams come true to build a rainbow bridge of hope between the two countries. Happily, I was invited by Dr. Borzan from Zagreb University, had a honor to give a lecture there, and also I was requested to give a lecture at the Association of Genetics.

I was born and brought up listening to the sound of the waves at a seaport town called Tororo. White sand beach was my notebook, floating wood from unknown islands was my pencil, and coming white waves were my erasers.

When I visited Tucepi, I was very impressed by the blue mountains, blue sea and blue sky with my wife. The sea of my hometown Tororo is not clear now as it used to be and when I was a child. Now it has been polluted by the waste from factories nearby.

The blue clear water of Tucepi was so clear that I wanted to scoop it with my hands and drink it. The blue sky and the green pine trees reminded me of my childhood. Listening the tidal waves of the water and looking at starts at night, bathing in the fresh sunshines in the morning, we enjoyed homemade breakfast by Dr. and Mrs. Borzan and we were very satisfied phisically and mentally. Moreover, wine was gorgeous as if it was representing the warmth of the town people's hospitality. I am not flattering, but the wine we were served was the best we had ever had. It was very delicious. Whenever I drink wine with my friends these days, I boast Croatian wine, especially the good taste of Tucepi wine.

At the end, I need to tell you that many of the members of the Japan-Croatia Friendship Society are dreaming to go to Croatia, of course including Tucepi. This is the result of the energetic efforts, enthusiasm and deep consideration for the both countries by Dr. Andelko Simic when he was the ambassador to Japan. I often dream of him. He always says to me in my dreams "heart-to-heart". On this occasion, I would like to extend my hearty thanks to ex-Ambassador, Mrs. Simic and the poeple of Croatia. I dare say "Dear Ambassador Dr. Andelko Simic, your brilliant footprints and warm-hearted spirit you shared with us, are still alive here in Kumamoto"

Rt. Dr Yoshihiro T.I.

To: Dr. Simić I hope this is not too late

HEAVENLY TUCEPI

Our "frozen" bodies, which had walked through the ice-cold streets of the northern cities of Croatia, slowly melted in the warm but crisp air as we descended from the long-distance bus. It was mid-February, and Tucepi's reputed sunshine did not fail us. A three-hour bus ride along the Adriatic coast from Split brought us to this sunny harbor town that is a favorite destination for European vacationers during the summer months. Although it was supposedly off-season, elements that contribute to Tucepi's fame were, in our opinion, all intact: The deep-blue Adriatic Sea lay calm to the west, the snow-capped mountains stood majestically to the east, and the colorful houses scattered in-between. Bidding farewell to the friendly bus driver, we stood still for some time to absorb the beautiful scenery before we proceeded into the town.

After relieving ourselves from our luggage at a quaint but cozy inn that we found with the assistance of the local tourist office (located on the main street), we went for a stroll along the yacht harbor. The gentle breeze caressing the surface of the ocean, created little bubbly waves and brought a pleasant salty scent to our noses, while a clinking sound of the metal rings fixed to the sails rang in our ears. And of course, the sparkling sunshine dazzled our eyes and warmed our skins.

We came upon a charming cafe across the harbor where we were invited in by some fishermen, enjoying their afternoon tea break. As we moistened our mouths with chai (fruit tea), a popular brand of tea in Croatia, we managed to carry on a lively conversation with them, despite the obvious language barrier.

After the short respite, we caught a ride to the mountain-top to get the full view of Tucepi. The car sped through the thick olive and grape vines for about three-quarters of an hour until it reached the snowy summit. The view was spectacular, to say the least. We regret not having the vocabulary to justly describe its beauty. Like good tourists, we tirelessly took pictures, praying that some of them would, indeed, capture the splendid landscape that lay below. We played in the snow for a while before heading back to our inn for supper.

An amazing Mediterranean meal was awaiting us accompanied by home-made wine. We had a jolly evening with the hosts, chatting, laughing, and singing. Thoroughly content, we snuggled up for a deep slumber. We know, however, that our dreams would not be able to surpass what we had experienced that day in heavenly Tucepi. Reader, we must inform you that our account is hopelessly inadequate in portraying our brief stay there. We can only advise you to pay a visit yourself soon.

From: Natio SAITO
TEL FAX ++ 81 52 936 6493

FROM : SAITO NAGOYA JAPAN TEL NO. : ++81 0 52 936 6493 1998. 7. 6 21:15

Dva pisma prijatelja Tučepi

Frano Glavina

UZ SMRT FRA JOSIPA VISKOVIĆA - POSLJEDNJEG SVJEDOKA MONTIRANOG PROCESA U SRPNJU 1947. GODINE

Mučeništvo fra Josipa Viskovića počinje u travnju 1947. godine, kada je s petoricom subraće uhićen u samostanu Gospe Lurdske u Vrbanićevoj ulici u Zagrebu. To je vrijeme u kojemu boljševici, nakon krvave žetve blajburškog križnog puta, kupe ono što im je preostalo. S njima se našao provincijal dr. fra Petar Gabrić, gvardijan fra Leonard Bajić, Župnik fra Mato Vodanović i dr.

Imao je pri tomu fra Joze i izvjesnu sreću, jer da su ga *oslobodioci* zatekli u makarskom zavičaju, na *Šuvarovim docima*, kako se, naime, zovu makarska partizanska stratišta, dijelio bi sudbinu makarskog gvardijana fra Dominika Šulente, fra Frane Borića, kanonika Nike Delića, svog rođaka Srećka Bušelića i desetaka drugih.

Jedne večeri, u istražnom zatvoru u Petrinjskoj ulici, naredi mu istražitelj Marijan da mora nepomično stajati na nogama okrenut zidu. Stražari su se mijenjali svaka dva sata. Bilo je to uoči Tijelova. On je slušao zvona Katedrale i molio stojeći punih devetnaest sati, kad ga je napokon istražitelj ponovno pozvao.

U srpnju 1947. godine podignuta je protiv njega optužnica. Bio je šesti od devetero optuženih. Na pitanje suca Sirija Angera osjeća li se krivim, fra Jozo je odgovorio: "*Ne osjećam se krivim, jer sve što se u cijeloj optužnici odnosi na mene, postavljeno je na krivim, lažnim podacima*". Na to tužitelj Vladimir Ranogajac obratio sucu: "*Druže predsjedniče, zabranite optuženom Viskoviću da govori bilo što drugo osim da odgovara na pitanja!*"

U optužnici se tvrdilo da je emigrant fra Jozo Mikulić dolazio iz inozemstva, sastajao se s optuženima i donio im pakleni stroj za diverziju, kojega su oni postavili u tvornici *Gaon*. Nedo Milunović, udbaški specijalist za vjerska pitanja, pred smrt je pismeno potvrdio da Mikulić nakon bijega nije nikad dolazio u zemlju i da je diverzija u *Gaonu* bila policijska konstrukcija.

"*Prisilno ste pokrštavali pravoslavce!*" – tvrdio je fra Jozi tužitelj, a sudac ponavljao. "*Pravoslavci se nisu pokrštavali, jer su kršteni, nego samo sjedinjavali u Katoličkoj crkvi. Međutim, ja nisam imao ovlasti primati ih u jedinstvo Crkve, pa to nisam ni činio*" – uzalud se branio fra Jozo tražeći da mu navedu barem jedno ime, mjesto, svjedoka, dokument. "*Čuli ste da su fra Petar Topić i fra Ambroz Budimir pobjegli preko granice, a to niste prijavili vlastima*", navodio je sudac drugu stavku optužnice. I tako redom.

Fra Jozo je ukupno osuđen na petnaest godina zatočeništva s prisilnim radom. Četvorica optuženih osuđena su na smrt strijeljanjem, a ostali na duže vremenske kazne. Gvardijan Bajić izdržao je samo godinu dana u strašnim uvjetima zatvora u Staroj Gradiški. Umro je 17. svibnja 1948. godine. Zakopan je na robijaškom groblju u Uskocima.

Fra Josip Visković rodio se 21. ožujka 1915. godine u Tučepima gdje je završio osnovnu školu. Gimnaziju i filozofski licej pohađao je u Sinju. U franjevački red stupio je u Makarskoj 1932. godine. Poslije Prvog svjetskog rata u njegovom su zavičaju snažna politička previranja. S jedne strane je malobrojno, ali agresivno radikalno jugoslavenstvo, a s druge narodni hrvatski duh kojega je još u 19. stoljeću razbuktao don Mihovil Palinović. "*Mi djeca u Tučepima smo orjunaše nazivali "špacekamini" (dimnjačari) zbog njihove crne odore, ali i ideologije*", pričao je fra Joze. "*Ja sam već kao dijete pripadao hrvatskoj orijentaciji, više po rodu Šimića s majčine strane. Učitelj, orjunaš, nije me trpio. Sukobi između njega i župnika bili su takvi da je uspio službeno izbaciti vjeronauk iz škole. Tako sam godinu dana prije gimnazije 1928./29. ostao bez vjeronauka.*" U prvom semestru na Franjevačkoj visokoj bogosloviji u Makarskoj 1938./39. bio je predsjednik studentskog zbora "Milovan". "*Mi bogoslovi 1938. godine*", priča fra Jozo, "*svi smo zajedniči pošli na biralište i svoje glasove dali Udruženoj opoziciji na čelu s dr. Mačekom. Kad smo izišli iz dvorane, građanstvo nas je pozdravljalo ovacijama*".

Na novinarsko pitanje kako je doživio uspostavu NDH, fra Jozo je odgovorio: "*Generacija kojoj sam pripadao držala je tu Državu ostvarenjem snova hrvatskih naraštaja. Druga je stvar zastranjivanje ustaštva kao političke organizacije, kojoj nikada nisam pripadao. Težnje i napori da se sačuva hrvatska država bili su državotvorni i mi smo se s njima solidarizirali. Težnje onih koji su nastojali obnoviti Jugoslaviju i uništiti hrvatsku nacionalnu državu smatrali smo izdajstvom.*"

"*Uzništvo je djelovalo na mene da se učvrstim u svojem nazoru na svijet i život. Mislim da nisam izgubio ništa od svojega ljudskog, kršćanskog i svećeničkog značaja. To nije djelo čovječje. Mi kršćani pridajemo sve Onomu od kojega dolazi svaki dobar dar. A u kušnjama se čovjek može očeličiti ili popustiti, pa čak i sve izgubiti. Zahvaljujem Bogu što nije došlo do toga drugoga.*"

U svojim makarskim gimnazijskim danima sretao sam energičnu babu Luciju. Djelovala je kao da je *odvaljena biokovska klisura*. S crnom maramom na glavi podsjećala me na Meštrovićeve karijatide. U rukama bi obično nosila dva paketića. Jedan bi slala sinu Frani u Lepoglavu, a drugi sinu Jozi u Staru Gradišku. To je ista ona starica koja je, kad joj rekoše da je njezin fra Jozo odbio punuđeni odmor, kazala: "*Neka je njega di je. Bolje da je tamo nego da je u "u d r u ž e n j u"!*"

Dobro je da je za naraštaje koji dolaze fra Jozo zabilježio nešto od onih svojih 5.500 dana robije. Čitajući njegova *Sjećanja s robije* (Zagreb; Teovizija, 1994.), pitam se uklapaju li se te njegove stranice u tradiciju makarskih fratara ljetopisaca 17. i 18. stoljeća. I on je zabilježio zgode svoga vremena *da se na poslitku more nać*. Ima nešto zajedničko kod svih njih, od fra Pavla Šilobadovića 1662. do fra Joze Viskovića 1994. U kamičcima događaja kojima ti fratri ljetopisci stvaraju svoje životne mozaike, pretežu crvene boje krvi prolivene u ratovima i poraču i sivocrni tragovi gladi, bolesti i neimaštine. Sa svih tih stranica zrači ideal asiškog sirotana, sv. Franje: "*Ne živi samo za sebe nego koristi i drugima!*"

Za vrijeme fra Jozine robije samo je kroz Staru Gradišku prošlo više od 250 svećenika. O njima on piše u časopisu *Zatvorenik* iz prosinca 1996. Svećenici u zatvorskim dronjcima, s 15 kg kruha dnevno, od suhih grožđica prave misno vino. Te starogradiške, hrvatske mise, bez misala i evanđelistara, bez svijeća i tamjana, imale su svoje Evanđelje. Širio je fra Jozo Kristovu poruku i u

zatvoru - da se ne treba bojati onih koji ubijaju tijelo, jer tko ugrožava čovjeka, vrijeđa Boga.

Fra Jozina *Sjećanja s robije* kamičak su u sintezi povijesti patnji i stradanja hrvatskog naroda. Danas, kad je taj pravednik završio svoj ljudski hod doslovno za Boga i Hrvatsku, mi, njegovi prijatelji i poštovatelji, čvrsto vjerujemo da sada fra Jozo pred licem Svevišnjega moli za Hrvatsku.

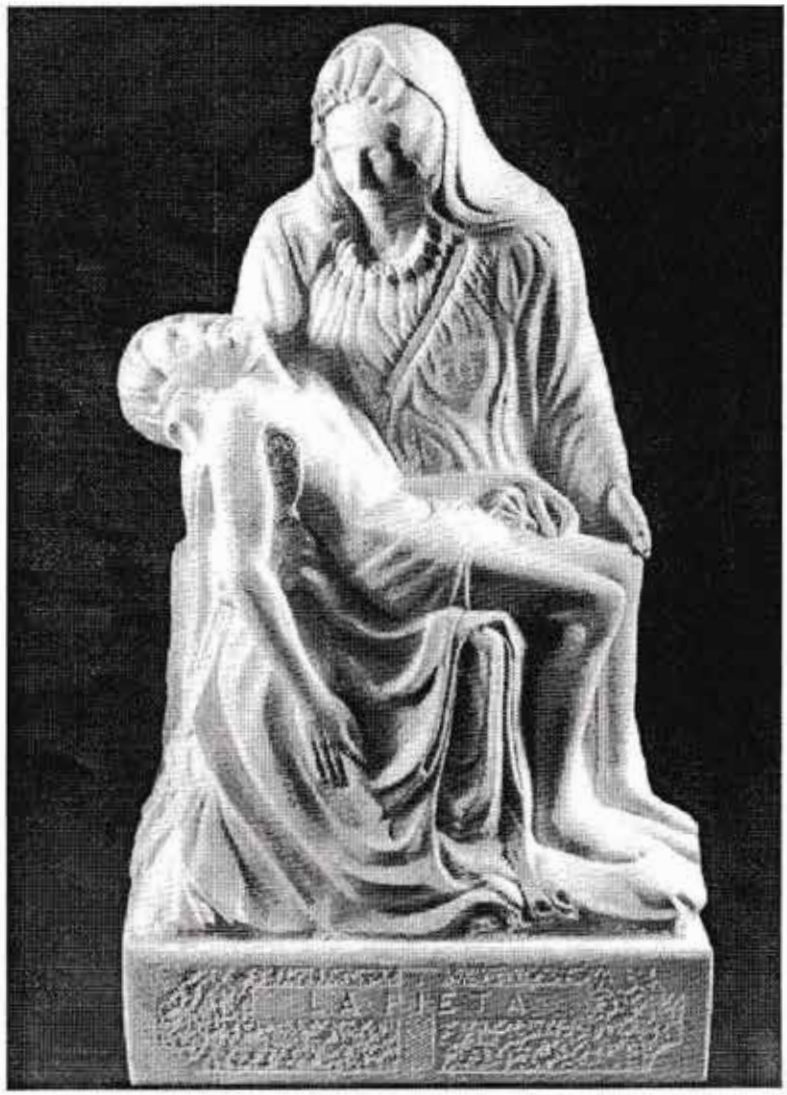

Dragi Mravičić, LA PIETA, 1997., kamen, vis. 55 cm

Iz arhive Gradske knjižnice Makarska,
sakupio **Marino Srzić**

TUČEPI U *MAKARSKOM PRIMORJU* TIJEKOM 1997., 1998. I 1999. GODINE

Makarsko primorje, gradsko glasilo, već od 1974. godine (do 1994. naziv mu je bio *Makarska rivijera),* prati sve događaje vezane za grad Makarsku, ali i okolna mjesta u njenom primorju (danas nakon novog ustroja lokalne samouprave riječ je o novonastalim općinama).

Napisi o Tučepima, redovito se, iz broja u broj pojavljuju u stalnoj rubrici lista *Općine*, a ovisno o intenzitetu, važnosti i zanimljivosti zbivanja, također nailazimo na članke, reportaže i izvještaje koji se bave vjerskim životom, politikom, sportom, kulturom, te različitim zanimljivostima (ove posljednje nisu vezane ni za jednu stalnu rubriku).

Kroz navedeno vrijeme izlaženja lista ime Tučepi spomenuto je u sklopu najrazličitijih zbivanja, više od pedeset puta. Novinari i izvješćivači najčešće su se bavili temama koje se odnose na lokalnu samoupravu i politiku (17 tekstova), što i ne čudi s obzirom da je 1997. bila godina izbora, pa je kao takva obilovala predizbornim skupovima, stranačkim inicijativama i aktivnostima oko konstituiranja mlade tučepske općine.

Sport je sljedeći sadržaj, koji je sudeći po brojnosti napisa privlačio novinare. O njemu je na stranicama glasila u proteklom razdoblju bilo riječi i desetak puta. Interes je, naravno, najčešće bio vezan za tučepskog nogometnog ljubimca HNK Jadran, ali i za tenis, kuglanje, vaterpolo i sl.

Tema Crkva i manifestacije vezane uz nju, našla je mjesta u rubrici naslovljenoj *Vjerski život*. O ovom važnom, duhovnom i tradicijskom segmentu u društvenom životu Tučepljana, bilo je riječi u osam navrata. Posebno je zabilježen pohod japanskog biskupa ovoj župi, a bilo je i napisa o tradicionalnim obilježavanjima dana sv. Ante i sv. Nikole Tavelića.

O kulturi je nažalost bilo najmanje riječi (svega 6 puta).

Događaji od turističkog značenja javljaju se u tek nekoliko tekstova.

Zanimljivosti koje bismo mogli svesti pod zajednički nazivnik *razno*, zabilježeni su u dvije i pol godine više od deset puta.

Politika

Sa stranačkih skupova *Makarsko primorje* izvješćuje:

- Udruga HSLS - HSS – HČSP tvrdi da će, ukoliko im birači ukažu povjerenje za ulazak u Općinsko vijeće, Tučepi krenuti putem novog i kvalitetnijeg razvoja (br.28, str.8).

- HDZ na svom skupu ističe ono što je nakon obećanja u prijašnjem mandatu i ostvareno; uređenje šetnice, obnova crkvica, zamjena telefonske centrale... Na skupu ove stranke prisutni su kandidati sa vlastitih lista, gospoda Tomić, Lendić, Bitanga i Nenadić (br.29, str.14).

- Na tribini SDP-a na pitanje građana odgovara dr. Antun Vujić, ističući socijal-demokraciju kao pravu alternativu, a na konferenciji za tisak o svom programu govore kandidati SDP-a (br.29, str.15).

- U jeku stranačkih zbivanja u Tučepima osniva se stranački ogranak HSS-a, a za njenog predsjednika izabran je gosp. Ivo Pašalić (br.29, str.18).

- Nakon što su Tučepljani odslušali sva predizborna obećanja i upoznali programe stranaka uključenih u stranačku bitku, rezultat je izbora, izvještava *Makarsko primorje* (br.29, str.3) sljedeći: u Općinskom vijeću Tučepi bit će osam vijećnika HDZ-a, osam SDP-a i tri vijećnika iz Udruge, dok će o dvadesetom članu vijeća odlučiti ponovljeni izbori u 1. izbornoj jedinici.

21. svibnja 1997. održana je konstituirajuća sjednica Općinskog vijeća mlade općine. Svi novoizabrani vijećnici svečano su prisegnuli, ali kako za predsjednika vijeća nitko nije dobio potrebnu većinu, sjednica je prekinuta (br.30, str.22).

Zbog ponovne pat pozicije nakon glasovanja 27. lipnja, izaslanik župana ističe da će do ponovljenih izbora Vlada RH postaviti svog povjerenika (gosp. Tonči Čović) (br.32, str.21). Na Badnji dan 1997. najmlađa je podbiokovska općina dobila svoje uredske prostorije. U zgradi čija je gradnja otpočela prije desetak godina, na katu (prizemlje je namjenjeno ljekarni i ambulanti) opremljeno je 200 četvornih metara uredskog prostora. Uzvanike je pozdravio gosp. Čović, a prostorije i namještenike blagoslovio fra Joze Matić. Lista kandidata za člana Općinskog vijeća u ponovljenim izborima istaknuta je u narednom broju glasila. U jednom od idućih brojeva saznajemo da je Vijeće konačno konstituirano, a za njegovog predsjednika izabran gosp. Zoran Ševelj (kandidat SDP-a) (br.38, str.18). Novi je načelnik gosp. Vladimir Bušelić (kandidat SDP-a) (br.39, str.18). O političkim zbivanjima pisano je još u istom broju te o novom odboru mjesnog HDZ-a, na čije je čelo izabran gosp. Marko Luketina.

Na osnivačkoj i izbornoj sjednici SDP-a, za njihovog je predsjednika izabran gosp. Zoran Ševelj.

Nailazimo i na informaciju o tribini SDP-a na kojoj gostuje don Luka Vincetić, a bilo je govora o zadaći crkve u stvaranju demokratskog društva.

U broju 42, na stranici 22. saznajemo da su vijećnici HDZ-a na Općinskom vijeću nazočne izvjestili o povredi prava pri donošenju proračuna. Stoga do pravomoćnosti rješenja koje ima donijeti Upravni odjel županije ne mogu sudjelovati u radu. Vijećnici se u nastavku bave različitim pitanjima važnim za komunalni i gospodarstveni život općine, a gosp. Damir Čović prisegnuo je za zamjenika načelnika.

Broj 49, na stranici 22. donosi nam informaciju o prihvaćanju proračuna za 1999. godinu, koji je 28% veći od lanjskog. Predviđeno je više investicija: uređenje prometnica, pristup groblju, te sredstva za sport i kulturu.

Vjerski život

U broju 33, na stranici 15. pod naslovom *Pripovijedao biskup iz Japana*, iz pera novinara doznajemo da je na svetkovini Uznesenja Marijina (Velika Gospe), boravio preuzvišeni gosp. Stephen Fumia Hamao, biskup Yokohame.

On je, uz sudjelovanje župnika fra Joze Matića i fra Anđelka Šimića, predvodio euharistijsko slavlje i propovijedao na latinskome. U nadahnutom je govoru podsjetio o dolasku i širenju kršćanstva u svojoj domovini, te preporučio Tučepljanima svoje sunarodnjake u svojim molitvama.

Broj 31, na stranici 16. izvještava o središnjoj proslavi sv. Ante Padovanskog na Makarskom primorju, upravo u Tučepima gdje se ovaj *svetac svijeta* štuje kao zaštitnik župe više od četiri stoljeća.

Uz brojne goste i vjernike Podbiokovlja, Tučepljani su obavili tradicionalnu procesiju, a potom je svetu misu predvodio pomoćni biskup msgr. Marin Barišić. On tada podjeljuje sakramente svete potvrde, te krsti jednog novog člana zajednice (malu Noru Brbić). Čitavo je slavlje uveličala orguljaška pratnja Romane Lalić. Župnik je zahvalio svima koji su pomogli obnovu crkve, građenu od 1898. do 1901. godine, načetu potresima i zubom vremena.

U lipanjskom broju sljedeće godine (1998., br.43, str.18), također se govori o istoj proslavi no ovaj put još svečanijoj. Na euharistijskom slavlju koje predvodi msgr. Ante Jurić, blagoslovljen je u crkvi Sv. Ante novi oltar. Obnova je počela ranije na inicijativu župnika, te uz pomoć brojnih donacija mještana i prijatelja iz Njemačke. Isti se dan navršavalo sto godina od postavljanja kamena temeljca za izgradnju crkve. U procesiji su kroz selo sudjelovali brojni vjernici, a najavljena je i daljnja obnova crkve.

16. studenog 1997. još je jednom proslavljen blagdan sv. Nikole Tavelića u istoimenoj crkvi posvećenoj 1989. godine. U tekstu se (br.36, str.15) govori o bogatom programu koji su tada Tučepljani priredili. Uz svetu misu (biskup Marin Barišić), Vis Milovan je održao koncert duhovne glazbe, a proslavu je uveličalo otvorenje izložbe *Čovjek i kamen* domaćeg umjetnika-amatera Dragog Mravičića. U sklopu proslave prikazan je video-film *Isus Krist*, a za tučepsku mladež upriličen kviz.

U broju glasila iz istog razdoblja sljedeće godine (1998.) saznajemo kako je blagdan opet svečano proslavljen, te je uz svetu misu izveden igrokaz najmlađih pod vodstvom njihove vjeroučiteljice Marine Šimić. U okviru duhovne pripreme molila se krunica, te održane mise za obitelj, mladež i bolesnike. Procesija, nažalost, te godine nije održana radi kiše.

U broju 26, na stranici 19. pozivaju se Tučepljani na kateheze za mlade i odrasle koje će voditi laici neokatekumenske zajednice župe Sv. Marka iz Makarske.

O blagoslovu obnovljenih orgulja na blagdan Gospe Ružarice doznajemo u broju 35, na stranici 16. Orgulje je 1912. izradila tvrtka *Hefer*, a zanimljivo je da ih je 1997. ona i obnovila. Tako su obnovljene orgulje u crkvi Sv. Ante ponovo zasvirale u svoj svojoj raskoši. Blagoslov je obavio gvardijan Franjevačkog samostana u Makarskoj, fra Rafael Begić, a po završetku svečanosti orguljašica č.s. Zorislava Radić i gosti iz Splita izvode niz prigodnih crkvenih skladbi.

Sport

Slavljenik bez torte i svijeća, naslov je teksta u broju 33, na stranici 22. S prilično pesimizma tu se govori o lošem vođenju HNK *Jadran*, njegovom stagniranju, te se izražava bojazan o budućnosti koja nije najsvjetlija ukoliko se što ne promijeni u organizaciji kluba.

U broju 48, na stranici 21. saznajemo kako vaterpolski drugoligaš *Dupin* proživljava teške dane, pa mu je potrebna pomoć političara i gospodarstvenika od kojih se nitko na žalost nije odazvao skupštini kluba.

Broj 30, na stranici 20. kao pobjednika memorijalnog malonogometnog kupa *Frane Brbić Miđeli*, istaknut je klub *Postup*. Pobjednički je pokal kapetanu uručio brat hrvatskog dragovoljca Frane Brbića, Kleme Brbić. Na istoj stranici glasilo obaviještava o u Tučepima održanoj prvoj međužupanijskoj šahovskoj ligi - Jug, te o prvenstvu kuglačke B lige, održanom u Makarskoj gdje su Tučepljani potvrdili svoju kvalitetu osvojivši treće mjesto.

I u ostalim brojevima čitatelji su redovito informirani o sportskom životu Tučepi i o temama iz tog područja.

Kultura

Klapa *Lucius* iz Tučepi oduševila je na svom koncertu 16. svibnja, u crkvi Sv Filipa u Makarskoj, okupljenu publiku. Poklonici dalmatinskih napjeva uživali su i u izvođenju sopranistice gđe. Valerije Letice iz Podgore, te u zvucima trube Jurice Puharića. Na ovome je gostovanju svojim skulpturama sudjelovao i tučepski umjetnik amater Dragi Mravičić. U napisanom članku o ovom događaju voditelj klape obavijestio je čitateljstvo o boravku *Luciusa* u Budimpešti gdje su bili gosti Hrvatskog veleposlanstva, te pripremili koncert u Hrvatskoj školi (br.32, str.17).

Klape su još jednom tema na stranici lista koji se bavi kulturom. U hotelu *Kaštelet* održan je susret klapa *Tučepi 97*, a uz domaćine bogatim repertoarom predstavili su se i gosti iz Makarske, Bibinja, Kamena, Kaštela. Želja je domaćina da ova svojevrsna dalmatinska smotra klapa, kao uvertira Omiškom festivalu, postane tradicionalna (br.32, str.15).

Rijetku priliku da prisustvuju otvaranju slikarske izložbe zadarske umjetnice Vjere Stanin imali su Tučepljani 24. kolovoza 1997. u hotelu *Kaštelet*.

U broju 44, na stranici 19. doznajemo kako je tijekom lipnja 1998. godine, pod vodstvom dipl. arheologa gđe Sanje Božek, Gradski muzej iz Makarske započeo sa sustavnim arheološkim istraživanjem na lokalitetu Sv. Martina na Grebišću u Gornjim Tučepima. Istraživanja su trajala 15 dana. Rezultati su potvrdili raniju pretpostavku o postojanju srednjovjekovne crkve iz 11./12. st. uz koju se razvilo groblje, no također zbog velikog broja nađenog antičkog crijepa, sve upućuje na činjenicu o postojanju objekta iz razdoblja antike. O ovim je rezultatima obaviješteno Hrvatsko arheološko društvo.

Izdavanje zbirke pjesama gđe Ljubice Mihaljević Falak, tema je kulturne stranice broja 46. Nakon prve zbirke *Kameni cvjetovi*, autorica je kako to svjedoči naslov nove knjige *Kameni brodovi* i dalje tematikom vezana za slike rodnih Tučepi. Iz pjesama se iščitava i njen duhovni pogled na svijet. Recezent je prof. Slavko Josipović progovorio o svom pogledu na rad pjesnikinje, a promociju je obogatio nastup klape *Lucius*. Svečanost se odvila unutar proslave Dana hrvatske mornarice.

Turizam

O skupštini Turističke zajednice, glasilo izvještava u broju 42, na stranici 10. Tema je priprema za turističku sezonu, a da bi gosti bili što kvalitetnije ugošćeni planiraju se akcije: uređivanje zelenih površina, postavljanje kabina i tuševa, organizacija zabavnog i kulturnog života u sezoni i sl. O navedenom je prisutne izvjestio predsjednik TZ gosp. Marin Brbić.

U broju 49 saznajemo kako je na jednoj od sljedećih skupština promijenjen predsjednik, pa je novi gosp. Ante Šimić. Također je izabrano novo turističko vijeće i nadzorni odbor.

Jedan od poslijeljetnih brojeva glasila donosi informaciju kako je sezona '98. bila uspješna i premašila prethodnu za 16%. Tučepi su osvojili četvrto mjesto za najbolje uređeno turističko mjesto u anketi HRT-a, a pod pokroviteljstvom Ministarstva turizma.

Razno

Pod naslovom *Gusari ispekli vola* u broju 30, na stranici 3. krije se kratka priča o fešti koju su braća Čobrnići, vlasnici restorana *Gusar*, priredili povodom proslave 25-godišnjice svog uspješnog ugostiteljskog rada. Na gozbi su osim sumještana pozvani i svi trenutni gosti tučepskih hotela, te prognanici. Dobrom raspoloženju pridonijeli su duo *Neretva*, klape *Lucius* i *Adrion*.

Na stranici 5. kolovoškog 33-eg broja, nailazimo na crticu o vjernim tučepskim gostima, njemačkim supružnicima, koji su svoj zlatni pir proslavili u kući svoje domaćice Ele Visković.

U broju 47 na stranici 10. doznajemo o gđi. Klemm i gosp. Kroellu koji su za svoju turističku vjernost od tučepskih domaćina dobili Plaketu zahvalnosti.

Autori svih navedenih članaka su:

- urednik glasila *Makarsko primorje* gđa. Janja Glučina
- novinarka gđa. Jasna Morović
- gosp. Stanislav Brbić (rubrika *Sport*).

CRTICE IZ ŽIVOTA

Ljubica Mihaljević-Falak

RODBINA I RODBINSKI NAZIVI

Brojnost članova porodice u našem kraju zadržala se do polovice ovog stoljeća. Daljni njezin razvoj pokazuje da se ona smanjuje, sužava na krug srodnika prvog koljena, tj. na obitelj. Zajedničko življenje povezano je sa socijalnim i ekonomskim činiteljima tijekom dugog vremenskog razdoblja na čvrstim tradicijskim odnosima.

Tek zakašnjeli odjeci industrijske revolucije očituju se i u našem kraju na prijelazu stoljeća. Uz muškarca, žena zapošljavanjem ekonomski doprinosi obitelji, a baku i djeda će tek zadnjih nekoliko desetljeća zamijeniti ustanove za čuvanje i odgoj djece (jaslice, dječji vrtići).

Početkom 20. stoljeća naše porodice su brojne. U zajedničkom kućanstvu žive djed, baka, otac, majka, oženjeni sinovi sa svojim obiteljima, neudate kćeri i neoženjeni sinovi, često i strine i stričevi. U tako brojnim porodicama živjelo je 15 do 25 duša, kako bi stari kazali. Najstariji muškarac porodice ujedno je starješina domaćinstva, gospodar, a njegova žena je gospodarica. Upravljao je imanjem, raspoređivao poslove za članove porodice (posebno muške), gospodario novcem, dogovarao sa članovima o poljoprivrednim radovima, nabavi alata, gradnji kuće i slično. Gospodarica je raspoređivala ženski dio porodice u kući i van kuće. Ona je duša kuće, vodi kuću, kuha, dočekuje težake, peče kruh u krušnoj peći ili na kominu. Ona napominje na izvršavanje određenih poslova i zadataka prema ranijem dogovoru.

Iza rada, molitve i večere uz komin našla bi se cijela porodica. Pričale su se priče, razne zgode i događaji u selu, doživljaji članova obitelji i sl. Stariji članovi davali su poduke kako se

obavljaju određeni poslovi i zadaci. Iz priča starijih prenosila su se saznanja koja su mladima bila poduka. Smrću roditelja braća su se dijelila (kuću, zemlju) i nastavljala život u krugu uže obitelji.

Rodbinski nazivi potisnuti su suvremenim načinom života pa danas od starih naziva najčešće susrećemo *barbu* i *tetu*. Da bi ih oteli zaboravu donosimo rodbinske nazive koji su živjeli nekada u našem kraju.

ćaća, roditelj muškog spola
mater, roditelj ženskog spola
brat, brate, muškarac drugoj osobi koja je rođena od istih roditelja
sestra, seko, žena drugoj osobi koja je rođena od istih roditelja
sin, muško dijete prema svojim roditeljima
ćer, žensko dijete prema svojim roditeljima
polubrat, onaj koji s kime ima zajedničkog oca ili majku prema drugom
polusestra, ona koja s kime ima zajedničkog oca ili majku prema drugom
stric, očev brat
strina, stričeva žena
nećak, bratov ili sestrin sin
nećakinja, bratova ili sestrina kći
tetak, muž očeve ili majčine sestre
teta, očeva ili majčina sestra (ali i svaka žena pri oslovljavanju)
ujac, majčin brat
ujna, žena majčina brata
dide, očev ili majčin otac, prema unuku / unuci
baba, očeva ili majčina majka, prema unuku / unuci
pradide, djedov ili bakin otac
prababa, djedova ili bakina majka
šukundide, pradjedov ili prabakin otac
šukunbaba, pradjedova ili prabakina majka
unuk, sin od sina ili kćeri, prema djedu ili baki
unuka, kći od sina ili kćeri, prema djedu i baki
rodijak, sin očeva ili majčina brata ili sestre
rodica, kći očeva ili majčina brata ili sestre
dide, ženin otac
baba, ženina majka
diver, muževljev brat
svekar, muževljev otac

svekrva, muževljeva majka
nevista, bratova ili sinovljeva žena
zet, muž ženske osobe u obitelji
jetrve, žene braće
zava, muževljeva sestra
badže, muževi sestara
šura, ženin brat
prijatej, otac jednoga bračnoga druga prema ocu drugoga

SVOJTA - zajednički preci vezani krvnim srodstvom
prvo kolino, braća i sestre (najbliži rod)
drugo kolino, djeca braće i sestara
treće kolino, djeca čiji su roditelji u drugom koljenu
četvrto kolino, djeca čiji su roditelji u trećem koljenu

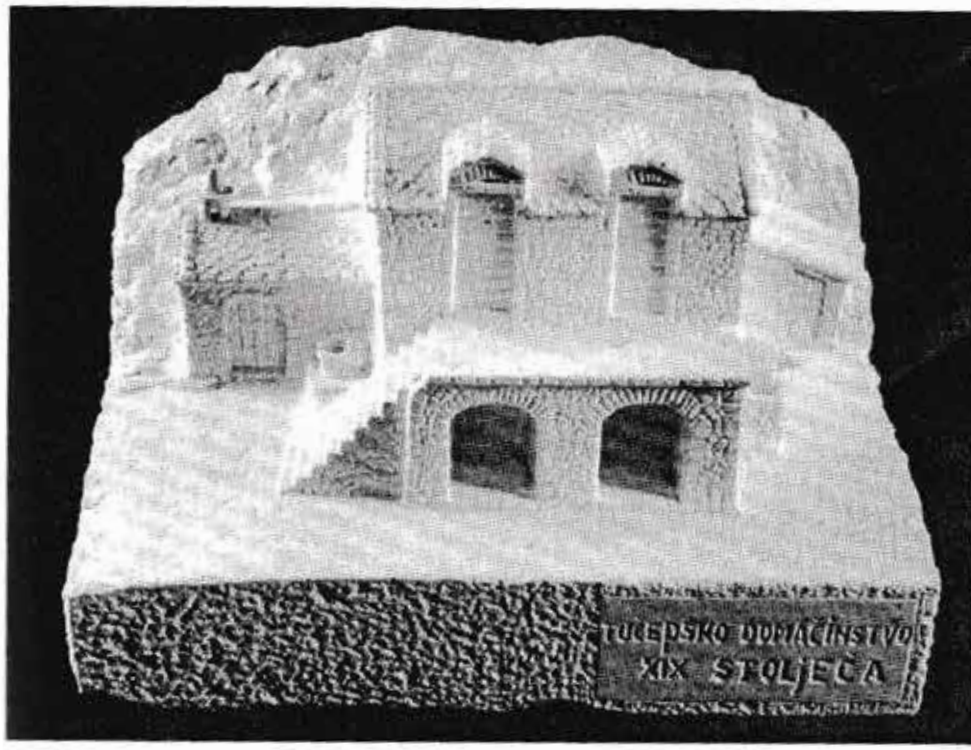

Dragi Mravičić, TUČEPSKO DOMAĆINSTVO XIX. STOLJEĆA, 1996., kamen, vis. 41 cm

KUMSTVO

kršteni kum, svjedok muškom djetetu prilikom krštenja
krštena kuma, svjedok ženskom djetetu prilikom krštenja
krizmani kum, svjedok muškom djetetu prilikom krizmanja
krizmana kuma, svjedok ženskom djetetu prilikom krizmanja
vinčani kum, svjedok mladoženji prilikom vjenčanja
vinčana kuma, svjedok mladenki prilikom vjenčanja

Rodbinu čine srodnici očeve i majčine obitelji. A rodbina je ukupnost rođaka u krvnom srodstvu.

Navedeni su najčešći nazivi određenih rodbinskih odnosa koji su dio bogate tradicijske baštine našega kraja.

Nevenka Bezić Božanić

ARHIVSKE BILJEŠKE O SVADBENIM OBIČAJIMA U TUČEPIMA

"... Zvati ću na pir iz priko vrha, čak od Cetine rodbinu; istom da mi se je vina dobaviti. Ubit ću desetero goveda i najmanje četrdeset ovan i zaoblice. Staroga ću svata Vuletu Jugovića Podgornjanina; kume vjenčane Miloša Planinčića i Grgura Dorotića Bilajane; vojvodu prid svatove Radosava Oblačinovića Dumjanina; bandiraša Dragića Vojkovića; i ostale svatove po izboru Primorjane i za gorom vladike. Uz nevistu Barbara i Madalena Zoričića, Milica Miličića, Stabuša Petkovića, Ana Vinovića, Ljubuša Vojkovića, Dorotija Vučića i neviste po izboru od Imotskoga do Radoboljice."[1]

Tako je Tučepljanin Radoj, prema poznatom hvarskom književniku Martinu Benetoviću, prosio Goju iz Plama, službenicu Perine, žene hvarskog odvjetnika Nikole. Budući da se događaji u Benetovićevoj *Hvarkinji* mogu arhivski dokazati, zacijelo je i Radojeva prosidba vjerodostojan izvor za upoznavanje običaja u Makarskom primorju. Naime, poznato je da su momci iz Krajine, kako se to područje nazivalo u ranijim stoljećima, odlazili na srednjodalmatinske otoke, gdje su u pojedinim godišnjim dobima obrađivali imanja imućnih posjednika. Prema Benetoviću Radoj se zaljubio u Goju na otoku Visu, koja je kuhala za odvjetnikove težake. Nakon završenog posla vratio se u Tučepi, zatražio blagoslov od roditelja i potom se vratio u Hvar, gdje je Goju morao isprositi u gospodara. Radoj na

---

M. Benetović, Hvarkinja, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 9, Zagreb, 1965., str. 148, 160.

trgu susreće Bogdana iz Plama i ispriča mu svoju želju: " ... *nikako milo čeljade; tako ti mi, brate, nikako ulize u srce, zašto nam na tegu kuaše. I ovo ti velim da mi iz pameti ne ishajaše i odlučih u dobar prositi je za ženu. Tako otiđoh ovih dana do doma gdi se s mojimi dogovorih i isprosih testir i blagoslov od starijih, i ovo sam sega jutra došajo i hodio sam tom gospodinu prositi je...*". Međutim Goja ga nije htjela, ali je nama ostao jedan dragocjen zapis na prijelazu 16. na 17. stoljeće.[2]

Makarska biskupija, tijekom 18. stoljeća, uputila je naredbu svim župnicima u Krajini, pa tako i u Tučepi, kako se ima ponašati na vjenčanjima.[3] Osim toga na tom području bilo je više divljih brakova što crkva nikako nije odobravala i nastojala je srediti takve odnose u obiteljima. U brak se stupalo prosidbom uz suglasnost obaju roditelja, braće ili skrbnika, umicanjem uz pristanak djevojke, ili pak otmicom kad je djevojka bila neodlučna ili nije prihvaćala prosidbu, a mladić je to želio. Isprošena djevojka je prve nedjelje ili blagdana, pred glavnim oltarom, u vrijeme mise, uz dva svjedoka dobila od mladića prsten, mjeden, posrebren ili pozlaćen. U rijetkim slučajevima bio je srebren ili zlatan, što u stvari pokazuje vrlo skromno imovno stanje u kraju koje je bilo stoljećima na vjetrometini između Mletačke Republike i stalne turske pljačke. Ponekad je zaručnica dobila zlatni cekin, srebrni talir ili čak samo pola talira. Župnik je to zajedno s napovjedi zapisao u matičnu knjigu. Brakovi su se najčešće sklapali u zimskim mjesecima kad nije bilo poljodjelskih radova uz tri napovjedi, no bilo je slučajeva kad je bila samo jedna ili nijedna, ali je tada vjenčanje morao odobriti biskup. Posebnom naredbom biskup je zabranjivao svećenicima da idu u svadbenoj povorci i ne smiju biti stari svati. Ali, ako su pozvani na svadbu moraju se ponašati dostojno svog staleža, te svojom nazočnošću biti dostojni predstavnici crkve.[4] Biskup posebno savjetuje da spriječe svojom prisutnošću igranje djevojaka i mladića u zajedničkom kolu. Zabrana igranja

---

[2] N. Bezić - Božanić, Nekoliko arhivskih vjesti o hvarsko - viškim pjesnicima. Studije i građa za istoriju književnosti 2, Beograd, 1986., 50.

[3] Naredbe na hrvatskom jeziku objavljene su u radu, N. Bezić Božanić: Iz prošlosti Podgore u XVIII. stoljeću, Čakavska rič, br. 1-2, Split, 1982., 47-48.

[4] N. Bezić - Božanić, Svadbeni običaji na Makarskom primorju u prošlosti. Zbornik radova 29. kongres Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Zagreb, 1997., 94-96.

mješovitog kola poznata je još tijekom 18. stoljeća u više biskupskih naredbi zbog navodnog nečudorednog ponašanja pri plesu.[5]

Umicanje djevojke bilo je najčešće dogovoreno uz prešutni pristanak roditelja da bi se time izbjegli znatni svadbeni troškovi, jer je siromaštvo bilo veliko. No, ponekad bi djevojka bježala za svog odabranika, zbog toga što su joj roditelji odredili drugog i priječili joj udaju za onoga kojega je ona željela. U takvim slučajevima dolazilo je do raznih neprilika, prijetnji i napada na svatovsku povorku, pa je i tu više puta morao posredovati biskup i župnik. Na župnikov prijedlog znao je biskup kazniti djevojku, tako da se ona ne smije vjenčati sa svojim izabranikom, dok se prevareni mladić ne oženi nekom drugom djevojkom. Crkvene vlasti prihvaćale su umicanje i nisu stvarale poteškoće ukoliko djevojka već ranije nije bila obećana drugome. Jedino prema biskupskoj naredbi djevojka se do vjenčanja morala odvojiti od momka i smjestiti u neku poštenu kuću. Nakon toga trebalo je u crkvi, za vrijeme mise ili blagdana, oglasiti tri napovjedi pred vjenčanje i ako je sve prošlo bez neprilika brak se mogao sklopiti.

Međutim, otmice su se događale protiv želje djevojke i one su imale daleko teže posljedice, ali su bile i rjeđe. Djevojke su otimane obično na radu u polju, na pašnjacima u planini gdje su čuvale stoku, ili kad su na izvor odlazili po vodu. Na takvim, više puta osamljenim mjestima, dočekivali bi ih momci u zasjedi s konjima i pratnjom rođaka ili prijatelja. No tada je znalo doći i do okršaja između otmičara i djevojčine rodbine, jer se to ponekad znalo dogoditi i usred sela. Pritisnuta prijetnjama i stidom više puta su djevojke pristajale na brak i preko volje. Čini se da su umicanja i otmice u 18. stoljeću uzimale sve više maha, pa je stoga godine 1780. biskup Fabijan Blašković odaslao raspis u svezi sa sklapanjem braka, na hrvatskom jeziku, koja se morala čitati u svim župama na svečanim misama na Veliku Gospu, Uskrs i Božić. Oni koji su se željeli vjenčati morali su se pridržavati tih odredaba. Prema tim odredbama najprije su se trebale provesti zaruke javno u crkvi, kako je već spomenuto, a mogle su se raskinuti samo u slučaju obostranog pristanka mladih. Tek nakon dva mjeseca moglo je uslijediti vjenčanje nakon što je tri puta oglašeno u crkvi. No, koliko se mladenci nisu pridržavali ovih odredbi, nisu se mogli

B. Zelić Bučan, Obiteljski život na području Makarskog primorja u drugoj polovici XVIII. stoljeća, Makarski zbornik 1, 1970., str. 424.

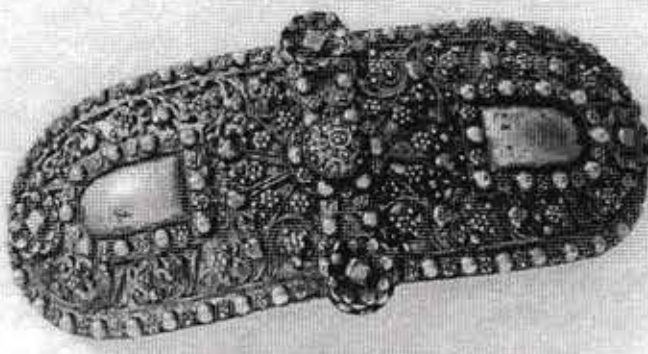

1. PLOČA, vl. Ljubica Mihaljević - Falak

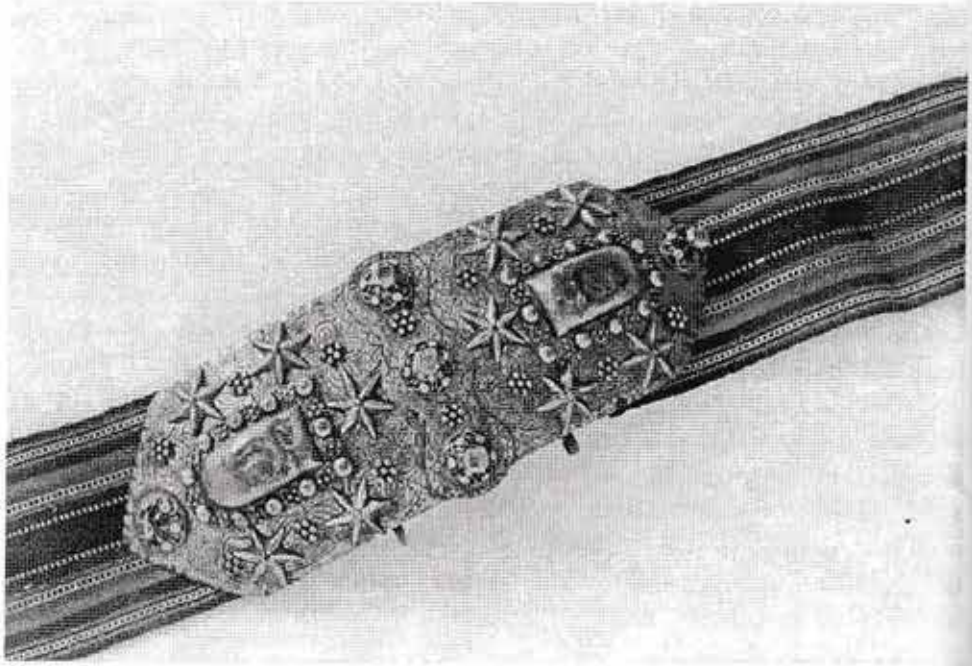

2. PLOČA s tkanicom, vl. Zavičajna zbirka župnog ureda, Tučepi

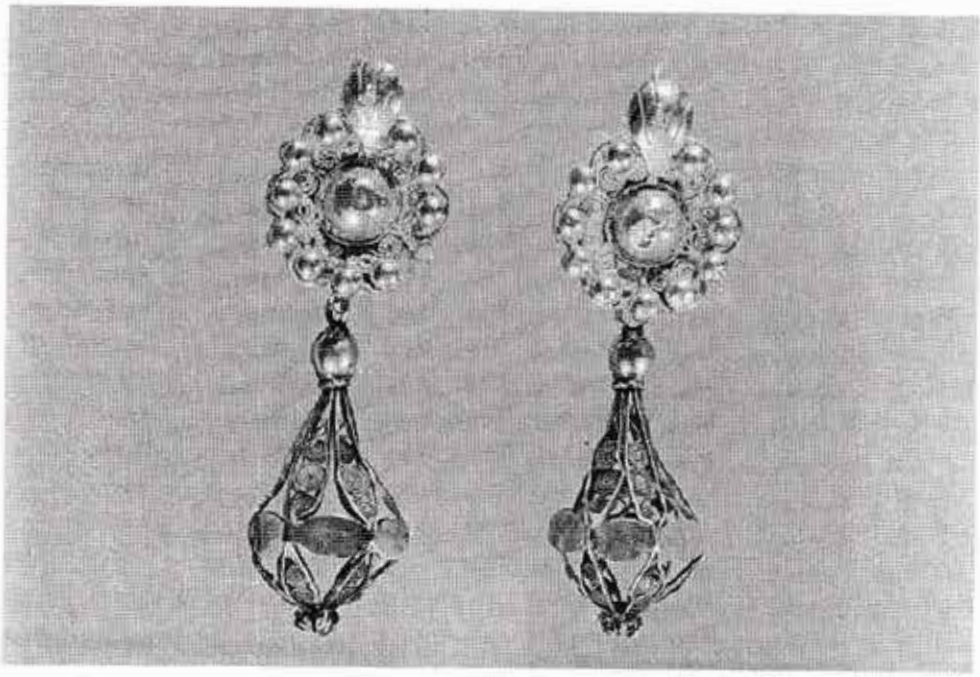

3. *TUČEPSKE REĆINE, vl. Ljubica Mihaljević - Falak*

vjenčati tijekom sljedećih osamnaest mjeseci. Međutim, otmičarima bez obzira radi li se o samom otmičaru ili njegovim pomagačima, biskup zabranjuje sklapanje novog braka u roku od tri godine, a ako su se i teže ogriješili, biskup ima pravo tražiti posredovanje svjetovnih vlasti.[6]

Djevojka je u kuću svog odabranika donosila opremu, koju je dobila od svoje obitelji prema njihovim imovinskim mogućnostima. Ugovor se tijekom 18. stoljeća sklapao kod notara između djevojčinog oca ili skrbnika i budućeg supruga. Djevojka je dobila škrinju s odjećom i nešto nakita, prema dogovoru, u određenoj svoti novca i time više nije imala pravo na očevinu, osim ako joj otac ili majka u oporuci nisu nešto ostavili. Po selima su takvi ugovori bili rijetki, ali je ipak jedan dosada poznati sklopljen godine 1774. uoči vjenčanja Tučepke Ivane, kćeri Mate Mihaljevića, koja je bila u službi ugledne makarske obitelji Grubišić i Martina Vuinca iz Zaostroga.[7] U drvenoj

N. Bezić - Božanić, nav. dj. bilj. 6.

N. Bezić - Božanić, Kulturno-povijesna sredina Makarske u XVIII. stoljeću, Dani hrvatskog kazališta, knj. V, Split, 1978., 363.

škrinji, vrijednoj dvadeset i četiri lire, bila je složena njena odjeća. Tu je bilo raznih košulja od domaćeg platna, od kojih jedna muška i jedna posebno zabilježena kao dugačka, a od tih košulja tri su bile ukrašene vezom. Zatim je imala sedam *bokasina* zvanih u domaćem narječju *pandili*, što je naziv za jednu vrstu suknje s gornjim dijelom bez rukava. Za jednu takvu haljinu trebalo je devet lakata platna, jer se upravo u Ivaninoj doti spominje takav još ne ušiven komad *tele* za *bocasin* ili *pandil* vrijedan 28,16 lira. Suknje su bile skuplje, zacijelo od finijih tkanina, jer je sedam njenih sukanja, *cotola*, od kojih je jedna nošena, vrijedilo 390 lira, a sedam *pandila* 224 lire. Među odjećom imala je i jedne rukave od crvenog pana, što je bilo u skladu s modom 18. stoljeća, pa budući da je djevojka živjela u Makarskoj vjerojatno je prihvatila dijelove gradske odjeće. Među takve odjevne inačice treba pribrojiti i četiri prsnice po cijeni od oko osam lira. Imala je još devet raznih pregača od svile, od indiane (vrsta pamučnog tiskanog platna mletačke proizvodnje), četiri pregače izrađene *a occhietti*, vjerojatno jedna vrsta veza i jednu crvenu pregaču. Za pokrivanje glave posjedovala je dva obična rupca i četiri s *dva lica*, šest izvezenih svilenih podvezača zabilježenih hrvatskim imenom i talijanskim oblikom pisanja *poduessazzi* od svile, četiri pokrivače također s hrvatskim nazivom i tri *tumbana*. Očito se radi o jednoj vrsti pokrivala za glavu.[8]

Još se spominje svileni vezeni pojas pod nazivom *fasa*, koji se vjerojatno razlikovao od zabilježenog domaćeg naziva tkanica (kanica). Ivana posjeduje samo taj jedan pojas i tri tkanice od vune, dvije izvezene i tri bez potanjeg opisa. U svečanim zgodama tkanice su se ukrašavale velikom srebrnom kopčom, u Tučepima poznatom pod nazivom *ploča*. U nedalekoj Podgori takva ploča naziva se *ćemer*, a u literaturi je poznata pod imenom turskog podrijetla *pafta*.[9] Poznate su dvije sačuvane tučepske ploče, jedna iz obitelji Mihaljević i druga u zbirci tučepskog Župnog ureda. Mogli su ih kovati domaći makarski zlatari čija imena i djelatnost nalazimo zabilježene u makarskim bilježničkim spisima iz 18. stoljeća.

---

8 N. Bezić - Božanić, Ostaci turskog utjecaja na život i običaje na Makarskom primorju i njegovom zaledu, Makedonski folklor, god. XVI., br. 31, Skopje, 1983., 103-108.

9 A. Škaljić, Turcizmi u srpsko-hrvatskom jeziku, Sarajevo, 1966., 507.

Od nakita Ivana je imala ogrlicu od dvadeset i pet zrnaca koralja i ogrlicu od peružina izrađenih od srebra i pozlaćenih. Peružine su šuplje kuglice ukrasno oblikovane od filigranske žice ili su lijevane. Takve ogrlice bile su vrlo omiljene, a nalazimo ih među srednjovjekovnim nakitom sve do naših dana. Obavezno se nalaze u popisima djevojačkih oprema u prošlim stoljećima na tlu Dalmacije, a još uvijek ih nose Pažanke uz svoju narodnu nošnju. Među nakitom nalazila se jedna srebrna igla sa zlatnom glavicom i dva para naušnica od srebra i pozlate, jednako tako izrađenih u filigranu. One su bile raznovrsne i ovisile su o vještini majstora ili ukusu kupca, a jedan oblik visećih naušnica imao je naziv *tučepske rećine*. Te naušnice se čuvaju u makarskoj zlatarskoj obitelji Klarić, a jedne nešto drukčije u obitelji Mihaljević.

Nakit je uvijek bio ženski ponos i ukazivao je na mogućnosti i ugled pojedine obitelji. Osim toga u nakit se ulagao novac, jer je stvarao određenu životnu sigurnost, ukoliko bi obitelj upala u neke teže nevolje. No, ipak uvijek se nastojao sačuvati za sljedeća pokoljenja zbog obiteljskog ugleda i tradicije.

U narodu se tradicija stoljećima njegovala, unosile su se tu i tamo neke novine, što je neminovno donosilo novo vrijeme. Dvadesetih godina ovog stoljeća stari običaji postaju sve više izloženi novim utjecajima, polako nestaju.[10]

---

[10] M. Šetka, Tučepska spomenica, Tučepi, 1968., 99-101.
V. Spajić - Vrkaš, Tučepi: Odrastanje u tradicionalnoj kulturi Hrvata, Zagreb, 1996., 55-63.

Lidija Bušelić Pehar

GLAVAROV PEČAT

I ovi vrijedni zapisi, s početka ovog stoljeća, još jednom govore o tradiciji, kulturi i uporabi prvog pečata te imenovanju Ante Bušelića za glavara sela Tučepi. Priloženi zapis i rukopis nam potvrđuje pismenost, pedantnost i kulturu Hrvata ovog lijepog nam kraja, na što smo mi mladi naraštaji posebno ponosni.

Pažljivo čitajući ovaj tekst vidimo kako se u ono vrijeme imenovao glavar sela i koje su mu se obveze davale, a u interesu zaštite sela, ljudi te njihove imovine. Riječi ovog zapisa: poštenje, razboritost i pravednost, kojima je Ante Bušelić zavrijedio da bude izabran za glavara sela, ponosno nosimo kroz sve generacije njegovih nasljednika. Ovim zapisima, skrivenim u starim tučepskim škrinjama, dajemo doprinos nastavku kulture i tradicije Tučepljana

ANTE BUŠELIĆ,

sin Ivana i Matije r. Devčić iz Podgore. Rođen 27. studenoga 1858. u Tučepima. Umro 25. siječnja 1925. u Splitu.

Glavar sela Tučepi od 1900. do 1906.

s uspomenom i štovanjem na naše korijene. Ivan Bušelić imao je sinove: Antu, fra Šimuna i fra Božidara (Teodor), te kćeri: Milicu i Ivku. Ante Bušelić oženio je Matiju r. Šimić, te je imao djecu: Ivana, Srećka, Čedomira, Milovana, Radovana, Maru, Milenu i Zorku.

Prvi službeni pečat glavareva ureda i uputa o načinu rabljenja i držanja pečata.

Imenovanje Ante Bušelića za glavara sela Tučepi na 02. kolovoza 1900. Dokument je tiskan na žutoj podlozi, s ukrasnim vijencima crvene i plave boje.

Ljubica Mihaljević - Falak

LIJEP PRIMJER NAŠIH TUČEPLJANA

Zagrebačke Novosti, u 175. broju od 29. lipnja 1933. godine, donijele su članak pod naslovom ***Lijep primjer naših Tučepljana***, a prof. Pero Puharić je isti objavio u Makarskoj rivijeri 25. srpnja 1981. godine.

Pod ovim je naslovom prof. Robert Radovanović, direktor Građanske škole u Makarskoj, 24. lipnja 1933. godine, opisao jednu akciju naših očeva i djedova. Bila je to izgradnja Planinarskog doma na Biokovu.

Mislim da je potrebno ovo objaviti u TUČEPSKOM LIBRU kako bi nove generacije upoznale mar, trud i rad svojih pradjedova. Hvala im na ukupnom trudu i odgoju svojih potomaka.

Lijep primjer naših Tučepljana

Pod tim je naslovom prof. Robert Radovanović, dugogodišnji direktor Građanske škole u Makarskoj i istaknuti kulturno-prosvjetni radnik između dva rata, opisao jednu od mnogih akcija koje su vodile izgradnji planinarskog doma i time razvoju planinarstva i turizma u ovom kraju. Taj članak, koji objavljujemo suglasnošću autorovih nasljednika, štampan je u zagrebačkim »Novostima« br. 176. od 29. VI 1933. Svega pet dana ranije, tj. 24. lipnja »makarska je obala imala neobičan izgled. Na nju se je sabrala cijela karavana marge iz TUČEPA, njih 43 na broju, u svrhu, na natovare breme crijepova, i da ih besplatno ponesu na plato Biokova, na gradilište planinarskog doma!

Poslije preuzimanja materijala, ova se je karavana uputila prema obroncima Biokova. Poslije 3 sata neprekidnog penjanja i uspinjanja stigoše ovi naši dobrovoljci na odredište, veseleći se, da su i oni doprinijeli svoj doprinos za planinarski dom. Vođe ove karavne bili su gg. ČOVIĆ ANTE i MIHALJEVIĆ ANTON.

Uprava našeg planinarskog društva, na čelu sa g. Ing. Orašem, uputila se je poslije podne prema selu Makru, da tamo sačeka Tučepljane i ponovno im zahvali na odazivu, koji je hvale vrijedan. Susret Tučepljana i članova uprave planinarskog društva, bio je vrlo srdačan. Voda ove dobrovoljne karavane g. ČOVIĆ, oduševljen s utiscima sa Biokova i impozantnošću doma u gradnji, pozdravio je predstavnike planinarskog društva zahvaljujući im na ovako lijepom pothvatu za razvitak turizma u Makarskoj, svijestan, da taj rad direktno koristi ne samo Makarskoj, nego i cijeloj okolici, spominjući da se poduzme sve moguće, kako bi Dom još ove godine bio gotov. Drugi voda g. Mihaljević, u znak bratstva i sloge u svojim rodnim Tučepima, deklamirao je pjesmu: »BRAĆO!«

Na pažnji, koju su naši Tučepljani pokazali prema planinarskom društvu, kao i na pozdravu g. ČOVIĆA, zahvalio se je predsjednik društva g. ing. IGO ORAŠ, iznoseći kakve će sve koristi imati Makarska i okolica od planinarskog doma na Biokovu, a glavna mu je svrha: pojačanje prometa stranaca u Makarskoj.

G. ČOVIĆ, dirnut ovom zahvalom, izjavio je u ime svoje i u ime prisutnih, da su spremni, da ponovno, besplatno pomognu društvu prenosom materijala, kako bi Dom bio čim prije gotov.

Iznoseći ovaj jedinstveni primjer samoprijegora za opću stvar, potrebito je, da po imenu spomenemo: starce Jukića, Čebernića, Šimića, koji nisu žalili svojih staračkih nogu (preko 60 godina), u času, kada je bilo potrebno, da učine nešto za opću korist svog rodnog kraja.

Uprava planinarskog društva, u vezi s ovim lijepim odazivom Tučepljana, uputila je zahvalno pismo glavaru sela g. ŠIMIĆU, zahvaljujući njemu i svima onima, koji su poradili na tome, da ovaj odaziv Tučepljana bude onako velik i — impozantan!«

Ova radna akcija starih Tučepljana, izvedena skoro prije punih pedeset godina, potvrđuje nam kako su se naši očevi i djedovi punim srcem uključivali i uspješno realizirali mnoge inicijative od opće koristi. Ona nam također slikovito govori o čitavoj poljoprivrednoj djelatnosti ovog kraja u kojem je tada, samo jedno jedino selo, za navedenu akciju moglo lako okupiti tako veliki broj domaćih životinja iz vrijedne poredice čuvarkuća kopitara.

Zahvaljujući prof. Robertu Radovanoviću koji nam je svojim opisima zabilježio — a time i spasio od zaborava — mnoge akcije, slike i detalje iz predratnog vremena Makarske, najavljujemo za sljedeći broj još jedan njegov članak o životu jedne turističke sezone.

Petar Puharić

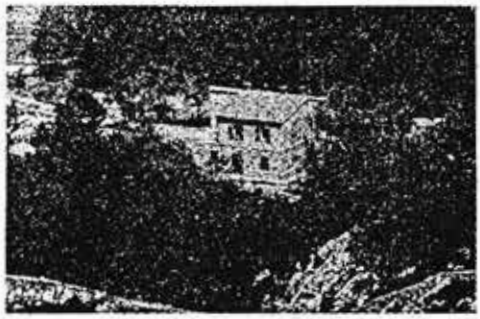

Planinarski dom na Biokovu

makarska rivijera

Marija Spajić

CRTICE IZ ŽIVOTA JEDNE TUČEPSKE ŽENE

Majko, stani pred svoje dijete.
U njegovu licu vidjet ćeš veličinu svoga majčinstva!
Majko, svako tvoje dijete jest produbljeni tvoj ja!
Majko, ti ne umireš, ti uvijek živiš u svojoj djeci!
Vinko Pulišić *Marija,* 1982.

Moja majka, Mande Bušelić, rođena Visković davne 1890. godine, jedna je od stotine tučepskih žena koje su vjekovima radom, molitvom i strpljenjem stoički prkosile životu prepunom napora, nerazumijevanja i boli. Priča o njezinom životu priča je o običnoj Tučepki – tom gotovo neprimjetnom stvorenju čija se posebnost ne mjeri ni rođenjem, ni ljepotom, ni imanjem, ni društvenim utjecajem nego samo i jedino time što sebe nesebično daje i od sebe uzima kako bi drugima oko sebe omogućila uspravan hod.

Bila je sedmo i najmlađe dijete u obitelji. Kad je došla na svijet u obitelji je već bilo pet sinova i jedna kćer. Dobrodošla radna snaga, kako se tada u selu govorilo za žensku djecu. Odrasla je pomažući majci, ocu i braći. Bila je očeva ljubimica. Pomagala mu je u gostionici i u trgovanju stokom.

U dvadeset sedmoj godini udala se za moga oca, Marinka Bušelića pok. Paške, kojega je nekoliko godina čekala da se vrati iz svijeta. Njezin otac, moj djed, protivio se njezinu izboru, ali je ona bila uporna. Udajom je preuzela još više obveza. Nova obitelj imala je sedam članova: svekra, svekrvu, tri djevera i jednu zaovu. U novom je domu trebalo puno raditi. Na ponašanje mlade snahe pozorno se gledalo: što i kako radi, koliko puta ide po drva, travu, šušanj, kako

sređuje kuću, živinu i sve ostalo. Prva se ustajala i zadnja odlazila na spavanje. Ujutro bi, prije odlaska na posao, od svekrve dobila komadić kruha ili suhu smokvu. Jela je putem da ne gubi vrijeme.

U novom domu se osjećala stranom. Nije bila dobro prihvaćena. Njezin muž, moj otac, dnevno je pomagao djedu kopati, saditi, sređivati masline i vinovu lozu. Nju nije smio uzeti u zaštitu. Takav je bio običaj. Roditelje se moralo besprijekorno slušati. Osobito muževe roditelje. Prigovor mlađih nije se dopuštao.

Prvo dijete, sina Krešu, rodila je 1922. godine. Trudovi su počeli dok je žela travu pod Gaćinom, daleko od kuće. Kako je bila sama, stavila je travu na leđa i vukući se došla do kuće. Uskoro je pristigla samouka primalja Antica Vitlić, koja je porađala žene po selu. Porod je bio dugotrajan i težak. No, kako je imala obilje mlijeka, izmučeno novorođenče brzo se oporavilo.

Očekivala je da će joj nakon rođenja muškog djeteta život u obitelji biti lakši. No, stanje se pogoršalo, pa su ona i otac odlučili napustiti zajedničku kuću i preseliti se kod njezinog brata Mate, koji je tada bio na Novom Zelandu. U Viskovićima su živjeli sve do smrti njezinoga svekra, moga djeda. Otac je ostao raditi na zemlji, dok su njegova braća, Ivo, Jozo i Ante, pošli na more. Bili su vrlo uspješni pomorci koji su plovili mnogim morima svijeta, pa su dvojica od njih, Ivo i Jozo, na njima ostavili i svoje živote.

Rođenjem drugoga djeteta, djevojčice Zorice, postalo je teško slabim prinosima sa zemlje osigurati potrebe obitelji. Stoga otac, u dogovoru s majkom, odlazi u Belgiju. Majka sad preuzima sve obiteljske poslove. Imala je dva komada zemlje, vinograd i maslinik i dva-tri vrta koje je udajom dobila od roditelja. Od njih je još dobila i zlatnine, koju je kasnije, zbog nevolja i bolesti koje su nas snašle, morala založiti i na kraju prodati. Ostatak joj je oduzet u ratu, kad je bombardirana naša obiteljska kuća.

Dok je otac bio u Belgiji, o njezinoj izdržljivosti i snazi ovisili su svi poslovi. Često je, poslije cijelog dana provedenog u vinogradu, dolazila kući potpuno iscrpljena. U to je vrijeme izgubila i kćer Zoricu. Bio je mjesec studeni, vrijeme branja i prerade maslina u uljari na Kraju. Kad je na nju došao red, ostavila je djecu starijoj susjedi. Vjerujući da će se brzo vratiti, za Zoricu je, koju je još dojila, ostavila kamilicu. Zbog kvara strojeva u uljari je ostala do kasno u noć. Kad se vratila kući Zorica je već bila iznemogla od plača i gladi. Majka se brzo oslobodila tereta i onako vruća i

izmorena odlučila podojiti dijete, da ga umiri. Zorica je halapljivo sisala. Vruće mlijeko bilo je otrov za njezin sasvim prazan želudac. Nekoliko sati poslije toga bila je mrtva.

Zorica je bila prvo od troje djece koje će moja majka plačem i tugom za svoga života predati Bogu. "*Ona je među anđelima*", govorila bi mi za zvjezdanih ljetnih noći, suznih očiju gledajući nebo. Poslije Zorice neko je vrijeme bila sama s Krešom. Uto se otac odlučio vratiti iz Belgije. Tri godine poslije njegovog povratka rodila sam se ja, kao treće dijete u obitelji, a četiri godine poslije moj mlađi brat Paško. Paško je bio zdravo i veselo dijete kojeg su svi neobično voljeli. Valjda mu je ta količina ljubavi u tako malo vremena i bila potrebna da nas može lakše napustiti. Umro je u svojoj trećoj godini. Iznenada i s osmijehom na licu ostavljajući majku izbezumljenu od bola.

Ovog puta vrijeme nije bilo dovoljno da izliječi njezinu tugu. Kao da joj se počela predavati. Kad je mislila da nikoga nema oko nje glasno bi molila Boga ili grčevito sklapala ruke prema nebu zazivajući svoju djecu. Krešo i ja bismo je ponekad znali naći daleko od kuće, u vrtu ili među maslinama, uplakanu i bez svijesti. Toliko puta smo mislili da je i ona mrtva. No, pred nama bi se brzo uspravila i, kao da se ništa nije dogodilo, nastavljala raditi. Samo bi ponekad do nas dopro njezin duboki, teški uzdah i vječno: "*Hvala Bogu!*" Svoju bol gotovo nikada nije pokazivala pred drugima. Puno godina kasnije shvatila sam da smo je tada nepravedno ostavljali samu. Treba mnogo više iskustva za takvu vrstu suosjećanja i više životnog znanja za razumijevanje rečenice koju je znala poluglasno izgovoriti dok bismo mi bili u blizini: "*Hvala Bogu, uzeo mi je dvoje djece, ali mi je ostavio Krešu i Mariju!*"

Valjda zbog svega toga nije bila osobito govorljiva. Radije je dan provodila u radu i molitvi. No, u odgoju je bila nevjerojatno uporna. Učila nas je dobroti, radu, poštenju i vjeri u Boga. I danas se sjećam njezinih riječi: "*Djeco moja, budite dobri i pošteni. Boga molite pa ćete biti zadovoljni u životu*". Znala nas je pohvaliti i kazniti, ovisno o našem ponašanju. Nije bila popustljiva, ali ni pretjerano stroga. Tako je jednoga dana osjetila da Krešo, koji je tada bio u sedmom razredu osnovne škole, miriše po duhanu. Kad se otac vratio kući potužila mu se, na što je on mirno pozvao Krešu k sebi, svezao mu ruke i objesio ga na smokvu. Majka takvu kaznu nije odobravala pa se suprostavila ocu. No on je ostao pri svojoj odluci

sve dotle dok Krešo nije plačući molio za oproštaj i obećao da više nikada neće pušiti, čega se kasnije i držao. A mene je jednom majka kaznila zbog nekoliko trešanja ubranih u tuđemu vrtu. Bila sam učenica trećeg razreda. S prijateljicom sam se vraćala kući iz škole. Uz put je raslo trešnjino stablo na kojemu su se rumenili tek dozreli plodovi. Ne razmišljajući dugo, preskočile smo ogradu i našle se ispod stabla. Na povratku me, ispred kućnih vrata, dočekala majka zajedno s vlasnikom trešnje, Marijanom Viskovićem koji joj se došao potužiti zbog krađe. Istukla me šibom govoreći: *"Neka ti je ovo pouka da se tude ne dira!"* Šibu je uvijek imala negdje pokraj sebe. Držala je da je šiba iz raja izašla i da djecu treba šibati kad to zasluže. Kad bi joj susjedi zbog toga ponekad prigovorili, odvraćala bi im: *"Ako voliš svoje dijete, šibu ne štedi; ako ga mrziš, mazi ga!"* Ustrajavala je na iskrenosti. Nije trpjela laž ni lijenost. Svojim je postupcima i poukama u nama nastojala usaditi dobrotu, iskrenost i poslušnost. U tomu je uspjela i pokazala mi kako trebam odgajati svoju djecu.

Poslije završene osnovne škole Krešo je planirao postati pomorac, kako je to već bila tradicija u obitelji, ali su ga roditelji od tog nauma nastojali odvratiti. Savjetovali su mu neka ide raditi i učiti u splitsko brodogradilište, što je on na kraju i prihvatio. Volio je brodove i izrađivao izvrsne makete. U brodogradilištu ostaje do 1940. godine kad odlazi u Zagreb. Tamo nastavlja školovanje i zapošljava se u Ministarstvu prehrane.

Ja ostajem sama s roditeljima koji me, na Krešin nagovor, upućuju u Građansku školu u Makarsku zajedno s Ankom Čobrnić. Da bi smogli sredstava za moje i bratovo školovanje otac je stalno nadničario, a majka držala nekoliko ovaca i koza radi mlijeka i sira koje je prodavala u Makarskoj ili po otoku Hvaru. Često je odlazila i u Zagoru mijenjati ulje, sol i sapun za žito. Drugi svjetski rat već je počeo, a mi smo nastavili obavljati svoje svakodnevne poslove: ja sam odlazila u školu kad god se moglo, a otac i majka su radili od jutra do večeri, nastojeći dopunskim radom olakšati posljedice ratne neimaštine i gladi.

Tijekom rata Krešo je u Zagrebu teško obolio na pluća i odlučio se vratiti kući. Vlak, kojim je putovao 1943. godine, bio je miniran i on je zajedno s ostalim putnicima i prtljagom završio u Neretvi. Kad je stigao do Makarske vojne su ga vlasti zadržale nekoliko tjedana. Prijelaz iz Makarske u Tučepi nije bio lak. Makarska je bila dio Nezavisne Države Hrvatske, a Tučepi pod vlašću partizana

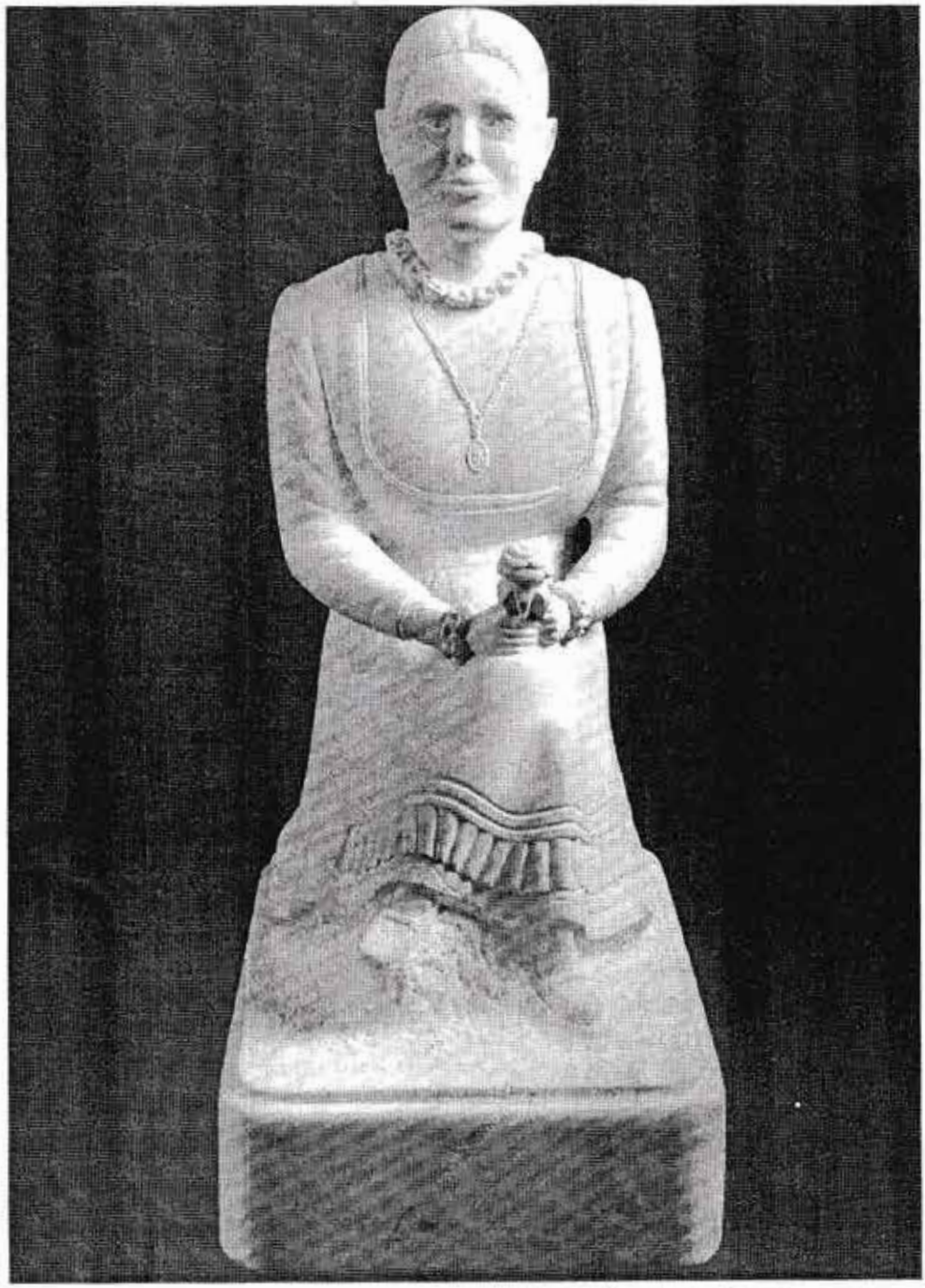

Dragi Mravičić, TUČEPKA U NARODNOJ NOŠNJI, 1996., kamen, vis. 40 cm

i Narodnog oslobodilačkog odbora. Za to vrijeme tuberkuloza je već uhvatila maha. Majka se gotovo svakodnevno pokušavala probiti između straža i dovesti ga kući. Kad joj je to uspjelo Krešin život već se počeo gasiti. Od tada pa do njegove smrti živjela je samo za njega. Rat za nju kao da više nije postojao. Noću bi se krila po biokovskim putovima, izbjegavala straže i obilazila zagorske kuće kako bi osigurala *šaku žita*. Ni u jednom trenutku nije gubila nadu da će Krešu izvući iz zagrljaja smrti. Sve do večeri, kad me Krešo tiho pozvao k sebi i grleći me posljednjim ostatkom snage rekao: *"Seko, ja ću uskoro umrijeti. Bog me zove k sebi. Ne plači. Obećaj mi da ćeš biti jaka i svojom snagom pomoći majci da ne pati."*

Ali, uzalud obećanja! Nisam joj pomogla. Nisam joj mogla pomoći, jer nisam mogla pristati na pomisao da moga jedinoga, najdražega brata Kreše više nema pokraj mene. Na vijest o njegovoj smrti majka je dugo vremena bila bez svijesti. Kad se oporavila, kao da se bol nasukala na njezino lice da ga više nikada ne ostavi. Uokvireno crnom maramom, koja je skrivala vječno suzne oči, bilo je to lice žene koja je najednom ušla i zatvorila se u sebe. A tamo, u skrivenim prostorima svoga jada, kojega je olakšavala molitvom do iznemoglosti, kao da se nadala susretu sa svojom mrtvom djecom, mojom sestrom Zoricom i mojom braćom Paškom i Krešom. Jednom se tako vratila iz vinograda neobično smirenoga i zadovoljnog izraza s riječima: *"Molila sam Boga da mi se Krešo vrati, da ga majka na čas još jednom vidi, da mi bude lakše. I dok sam tako gledala prema nebu, ugledala sam ga kako lebdi iznad prstove i doziva me: Majko moja, ne tuguj zbog mene, ja sam na nebu i meni je dobro. Kad sam krenula prema njemu da ga dodirnem, više ga nije bilo."*

Nitko je nikada nije mogao uvjeriti da je to bio pričin od sunca ili nečeg sličnog. Nakon toga rijetko je plakala, ali je bilo očito da svoju bol nekako lakše podnosi. Ja sam u međuvremenu završila Učiteljsku školu u Splitu i dobila prvi posao u Lećavici. Vjerojatno se bojeći i za moj život, roditelji su htjeli da ostanem s njima, ali su prihvatili moju odluku i nesebično mi pomagali u mojim prvim godinama službe. Kad sam se udala i dobila djecu, brinuli su se i o njima sve do kraja života.

Oboje su umirli u dubokoj starosti. Otac u osamdeset prvoj, a majka u devedeset drugoj godini života. Nakon gotovo jednoga stoljeća grčevitog života punog briga i boli, izdahnula je lakoćom koja joj je sve do tada bila uskraćena.

JEDAN MOJ OKRŠAJ S MOREN ILI ISPOVIST RIBARA O DOŽIVJAJU KOJEGA ĆE SE UVIK SIĆAT

Od ranog ditinstva more me opsidalo. Ono me je privlačilo ko najdraža igračka i vuklo me sebi ka mater u svoje krilo. Kad san malo naresta odlučija san se bavit ribanjen, a i prilike su me na to natirale. Rano san osta brez ćaće, raniteja obiteji, i ja, najstarije muško dite, mora san privatit tu obavezu.

Ribarija san liti na srdelskoj mriži, a zimi baca mrižice (popune, plostice, gaunare) i parangale da bi priskrbija ručak za famiju, i ništo za prodat. Radeć na moru i živeć š njin otkrija san mu puno lica. Digo je tiho i mirno, da se u njemu jaslu naši brodi i kuće na Kraju. Kad ga vitrić uzbiba, uputu se mali vali koji kupaju i miluju naše lipo žalo. Ali, kad ga prikriju tmurni oblaci i zapuše orkanska bura ili fortunal juga, more minja svoju dobru ćud. Uznemiri se, uzburka, pobisni. Žestina njegovi valova može progucat i veliki brod, a di neće malu ribarsku gajetu. To se na nesriću zna dogodit kada zapuše ladna biokovska bura. U tin momentima našlo se puno naši ribara, pa i ja.

Ispričat ću van taj moj doživjaj s bisnin moren. Bija san mladičić od petnest godina. Bija je četvrti misec. Barba Pere i ja išli smo salpat parangal. Noć je bila maglasta i potiha. Bilo je tmurno, ali ništa nije zvalo nevrime. Izaša san na balkon i još jedanput oćutija vrime, i činilo se da nema nikakve bojazni. Potegnili smo gajetu u kraj, u stivu ubacili stare kapute i kape. Barba Pere je vazeja sa sobon mrvu sira i kruva i malo bevande. Armižali smo brod, prigledali vesla, štrope, vazeli šešulu, užegli feralić, odrišili sidro i uputili se o kraja. Počeli smo veslat i pričat. Barba Pere mi

je govorija o momu ćaći, o dobrin ulovima srdela i skuša, o zajedničkon druženju. Ja san se sitija igranja su balunon krpašen, krađi suvi smokava i kumpeta s našega tavana, paša s kozon i magareton. Sićanje me dirnilo. Vidija san i rat, strijanje ćaće, uplakanu mater, opjačkanu kuću.

Kako smo se zanili su pričon nismo ni ositili da se sprema nevrime. Puva je lagan vitrić. Došli smo do sinjala - tikve di je parangal. Počeli smo salpavat. Na udican je bilo popriličito ribe. Kad smo bili kraju s poslon, punila je bura iz usta i utrnila nan feralić. Nismo imali vrimena dignit svu ribu sa udica. Bura je puvala sve jače, a valovi su bili sve veći. Gajeta se počela jujat da san se cili naježija od strava. Barba Pere je iz stive izvuka kapute i kape pa smo se brzo navukli. Cilo to vrime svon smo snagon veslali pu kraju. Iznenada je zapuva veliki reful, privrnija je brod i podiga ga u varju ka škatulu. Bura nas je bacala prema škoju, na Hvar. Nike smo vale znali: Bristovu, Pokominu, Pogorila..., ali isto tako i strašne sike. U brodu je nasta muk. Strav nan se uvuka pod kožu. Bože, di ćemo i kako završit. Pokuša san ostat miran, moleć se Bogu i svetomu Nikoli. Vitar je nemilosrdno šiba, a vodena prašina nan grizla lice i ruke. Kape su već odletile u more. Naša san stari šal i š njin zaštitija glavu i lice. Vas cili stopjeni stisli smo se jedan kraj drugoga. Ostali smo brez vesela, na milost i nemilost nevrimenu. Rekli smo nikoliko riči i oprostili se jedan od drugoga. Barba Pere je na vas glas plaka moleć Boga za spas, a ja san opet pa u očaj, misleć kako ćemo se sasić na oštre sike škoja. Promislija san smrt je ovde. Izgubili smo svu nadu, pridali se sudbini držuć se čvrsto za bande broda. Noć je tmurna i nepredvidiva. Šta će s nama bit? Oće li nas ovo veliko more progucat i razbit o sike. Promislija san na mater, sestre, braću, prijateje, školske drugove. Mislija san i o barbi Peri, dobron čoviku koji je bija društven i volija jude. Vidija san ga vesela i nasmijana na kartan, bućan ili čineć monade s prijatejima. Nikad nije mislija kliko će i šta će steć, niti ga je bilo briga za to. Glavno mu je bilo prijateji i društvo. A sada se pozdravja sa životon ka i ja.

Najednon kuda nas je more povuklo u se. Ja san se malo izvuka i ugleda obrise škoja. Reka san barbi Peri da iskočimo iz broda. Svejedno nemamo šta izgubit. Čekali smo da stane reful, svukli kapute, izuli cipele. Skočija san u ladne valove. Borija san se su moren, gušila me vodena prašina koja je činila tmurnu zavesu

pa se slabo vidija kraj, iako je bija blizu. Iznenada me veliki val bacija na siku. Svon snagon san se uvatija za stine i polako izvuka ranjenu livu nogu. Kad san se uspeja, cili ustravjen, gleda san iz kojega san se pakla izvuka. Plačuć od sriće pojubija san kamen i promuklin glason počeja zvat barbu Peru. Zaludu san zva, barbe Pere nije bilo nigdi. Kad san izgubija svu nadu prene me iz nevoje muklo dozivanje: "Bogo, Bogo...". Iša san put glasu i naša se u malon zaštićenon vali. Dogodija se mirakul. Naša gajeta nasukana na žalu, a malo podaje iscrpjeni barba Pere. Nisan zna di ću od sriće. Zagrlili smo se i izjubili, plakali i smijali jer smo ponovo rođeni. Doživili smo havariju, ali živi smo i pri zdravoj pameti. Pripoznali smo valu po jednon staron ribarskon kući. Bila je to Pokomina. Prizna mi je da od strava nije iskočija iz broda nego se š njin nasuka na žalo. Promrzli, mokri, gladni i iscrpjeni, uputili smo se kozjon stazon prema Bogomoji. Bosi, ranjeni nogu, teško smo išli uz gor, ali nas je ništo jače vuklo naprid. Ujedanput smo vidili malo svitlo i pošli u ton pravcu. Pivci su već počeli pivat kad smo došli prid vrata osvitljene kuće. Pokucali smo u stravu, ali se brzo pojavija prosidi čovik, blagi očiju. Videć nas mokre i promrzle reka je: "Uđite, užgat ću vatru. Znan šta van se dogodilo, ne tribate pričat. Nije mi prvi put da pružan pomoć brodolomcima." Kad smo se osušili i pokripili rekli smo mu ko smo i oklen smo. On nan je reka da je barba Tomas. Pita nas je za tučepske ribare i za moga pokonjega ćaću.

U Tučepi na Kraju je nastala strka i plač kad nismo došli doma. O našon sudbini nisu znali ništa dok sutra obnoć nismo upalili vatru (ribarski signal). Prikosutra ujitru bura je fermala i motorni brod iz Tučepi već se naša u vali. Š njin je došlo puno rodbine, između nji i moja mater. Kad su nas vidili žive i zdrave počeli su plakat od sriće, i mi skupa š njima.

Pripovidija:
Bogomir - Bogo Čobrnić

Zabilužila:
Anka Milković

Tatijana Gareljić

ČOVJEK I KAMEN

Postoje neke datosti u životu čovjeka na ovom našem oporom, običava se reći, *tvrdom* hrvatskom, dalmatinskom, primorskom tlu.

Bili svjesni toga ili ne, svaki od nas određen je s dva prirodna elementa - kamenom i morem. Moguće je ispisivati stranice i stranice teksta i izricati nizove rečenica, dosjetiti se svih prizora, pojava i događaja koji podcrtavaju predodžbu o Mediteranu, lamentirati o suncu, maslini, primorskom boru, smokvi, slanim srdelama, vinu, tovaru, gajeti... i sve će to biti u redu i svaka od tih slika ili svaki od zvukova predstavljat će dio ovoga našega podneblja.

Ipak, kamen i more u središtu su naših života.

Možda je najbesmisleniji posao na svijetu pokušavati naći smisao u narečenome. Vjerojatno je najjednostavnije prihvatiti to kao datost - živjeti s tim, dijeliti s kamenom i morem *sriću* i *nesriću*. Poput Dragoga Mravičića, osjećati kamen dijelom života, pjevati ga, hvaliti i kuditi.

Osjećati kamen i stinu kao simbol mukotrpnoga življenja. Kao nezaobilazan dio djetinjstva koje je to bilo samo po dobi tučepskoga dječarca. Jer kada netko izrekne riječ djetinjstvo čovjek nekako nesvjesno, refleksno i bez razmišljanja, pomišlja na igre, razbibrigu i zabavu, na dio života lišen odgovornosti i glavobolja odraslih. Mjerilima životnoga sadržaja odvagnuto, djetinjstvo Dragoga Mravičića, pa, mogli bismo napisati, djetinjstva ondašnje generacije Primorki i Primoraca, bilo je lišeno mnogo čega.

Gotovo je moguće zamisliti prizor trudbenika pri gradnji ceste među kojima je i pojava dječaka prerano uozbiljenoga i

odrasloga, zaokupljenog poslom odvoza razmrvljena, poslom učvršćivanja zidova i raščišćavanja stina.

Valjda se već tada kamen prikazivao Dragome kao suparnik i kao uzdanica, kao onaj kojega je trebalo pobijediti, smrviti i dotući, ali i onaj kojemu ima zahvaliti za skroman obrok i nadnicu. Naposlijetku, i kao onaj kojemu ima zahvaliti za zaštitu u hladnim i burovitim zimskim noćima, ali i kao kamena ploča navučena nad prerano preminule roditelje.

Mnogi su koji tvrde kako najraniji zvukovi i slike ostaju utisnuti u čovjeku cijeloga života. Otuda valjda i slika matere kako oslonjena o kamen pere robu, prizor stare Tučepke s brimenicom, otuda valjda zapletena i brižno čuvana u sigurnim ćelijama ljudske memorije i slika dostojanstvenoga, staroga i brižnog oca i prizor starog Paške.

Odrastanje u Tučepima za vrijeme Drugog svjetskog rata i u prvim godinama nakon njega sigurno je bilo nešto posve drukčije nego li odrastanje i odgoj u urbanim središtima uz mogućnost učenja uz kakve-takve izložbe, učitelje i općenito, umjetničku naobrazbu.

Slika koja slijedi možda jest predromantičarsko poimanje prošlosti, ali dočarava ono nešto čega nisu imali oni koji ne znaju što su jutra na ribarskoj brodici, sred kanala, s umorom u tijelu i dječačkim očima, zjenicama širom otvorenim životnim prizorima, s oporim osjećajem nabubrelosti žuljevitih ruku najmlađeg među članovima ribarske družine.

Slika je to velebnih obrisa biokovskog masiva i obrisa jadranskih otoka koji se iz mrkline noći polako pomaljaju nošeni još nejakim zrakama približavajuće užarene svijetlosti; masivnih, bogatih oblika, prizor briljantnih i fascinantnih uradaka Jednoga i Jedinoga.

Te i takve slike ostaju zauvijek u nutrini Dragoga Mravičića.

Postoje i oni koji tvrde kako ništa u životu nije slučajno i kako sve što se dogodilo i što se ima dogoditi jest predvidljivo. Iz današnje perspektive moguće je pametovati i u životu Dragoga Mravičića prepoznavati dvije isprepletene linije. Jedna je predstavljala borbu za egzistenciju, svoju i svoje obitelji, dugogodišnje napore u gradnji kuće, odgoju triju kćeri i sina, staranje o obiteljskim maslinicima i skladovanje sa svojom suprugom, rad u trgovini, utiranje prvih tragova i temelja modernoga turizma u Tučepima. Druga je predstavljala onu duhovnu, gotovo pa umjetničku liniju.

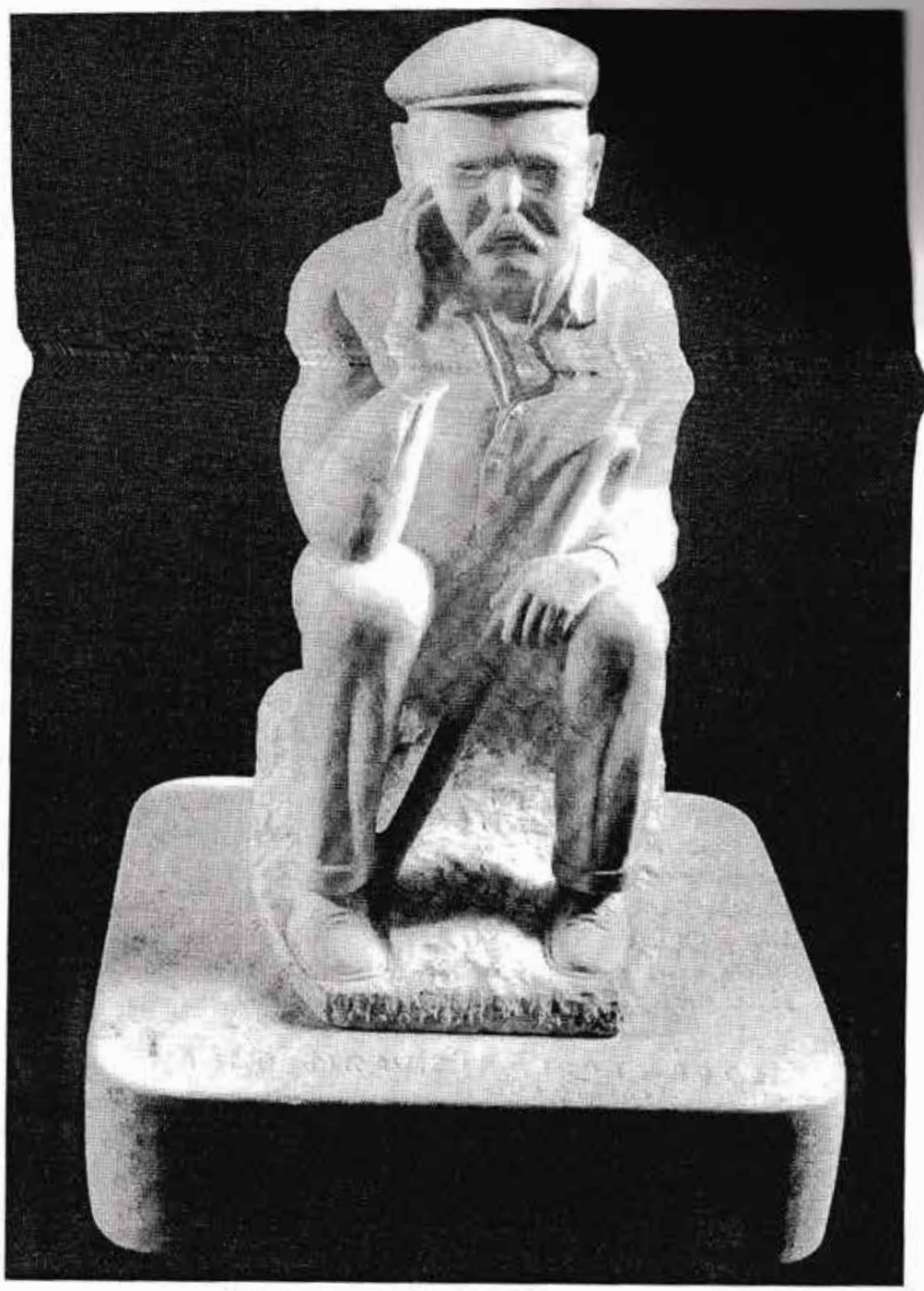

Dragi Mravičić, PAŠKO MRAVIČIĆ, 1966., kamen, vis. 31 cm

Dragoga je uvijek bilo moguće naći među njegovateljima starih običaja, među dugogodišnjim članovima glasovitoga makarskoga muškoga zbora, a među nekolicinom je zaslužnih za očuvanje tradicije klapskog pjevanja u Tučepima.

Pametovati iz današnje perspektive značilo bi u sitnim detaljima obrađenog kamena upotrebljavanog u gradnji i urešavanju obiteljske kuće, posebno u ukrašavanju ulaznog pročelja, tražiti potvrdu tvrdnji da je bavljenje barba Dragoga oblikovanjem kamena i skulpturskim radom nešto što je sudbinski bilo neizbježno.

Postoje, napokon, oni koji tvrde kako je izlišno raspravljati o tome što bi bilo da je bilo ili da nije bilo. Naime, sam barba Dragi veli kako je zahvalan kamenu koji ga je, u trenucima najtežih životnih iskušenja, u vremenima kada se zloduh rata nadvio nad ove prostore i prijetio pojedincu, obitelji, zajednici i domovini, primio u svoje okrilje.

I želim i željela bih vjerovati u tu sliku: sliku čovjeka koji u kaosu rata, strepnji i strahova izlaz nalazi u minucioznom bavljenju obradom kamena.

Najprije su nastale precizne makete graditeljskih profanih i sakralnih objekata: Hotel *Jadran* u Tučepima, 1994.; Crkva Sv. Ante Padovanskoga u Tučepima, 1994.; Katedrala Sv. Dujma u Splitu, 1994./95.; Crkva Sv. Jurja u Tučepima, 1995. Potom, oslobađajući se strepnji i strahova, ostvaruje skulpture s više inventivnosti i imaginacije, a svoju vještinu razvija na temelju vlastitih tehničkih i likovnih iskustava. Oživljava likove iz svog djetinjstva, u njima karakterističnim pozama: Poprsje oca - Marijan Mravičić Điro (1887. - 1942.), 1995.; sjedeće skulpture - Paško Mravičić (1871. - 1969.), 1996. i Tučepka u narodnoj nošnji, 1996. i likove žena i muškaraca pri radu: Žena sa brimenom, 1997.; Mladi ribar, 1997. Od sakralnih motiva nastaju Kraljica mira, 1996. i La pieta, 1997. - kao zahtijevno djelo prepuno simbolike, ponovo s dominantnim likom žene - majke. Njegove kompozicije nadahnute su hrvatskim kulturnim nasljeđem i prožete su naracijom u akcentiranim prepoznatljivim simbolima: Pjesnik Ujević, 1996.; Školjka, 1996. i Tučepsko domaćinstvo iz XIX. stoljeća, 1996.

Priča time tek prividno dotiče svoj kraj.

Naime, prelagodno bi bilo napisati kako je svojim dosadašnjim radom i skulpturama Dragi Mravičić postao nezaobilazan dio hrvatske naivne umjetnosti i time završiti ovu priču. Uostalom, makar su

začeci priče u 1929. godini, ipak onaj skulpturski dio započinje u zrelim godinama Dragoga Mravičića, sasvim precizno, u 65. godini njegova života.

Negdje u krajevima spreme i sjećanja Dragoga Mravičića, u kamenolomima Brača, u vrletima Biokova, leže kameni ulomci i stijene i ne sluteći kako jesu i bit će izazov umjetničkom nervu. Sasvim sigurno u svijesti i sjećanjima Dragoga Mravičića žive slike i sjećanja na drage tučepske žene i ljude, na doživljene prizore i pritišću stvaralački nagon.

Čut će se za mirnih ljetnih popodneva i burovitih zimskih dana kuckanje iz spreme Dragoga Mravičića. U društvu pjesnika Tina Ujevića, praćen strogim i brižnim pogledima oca Đira, u društvu sa starim Tučepkama i Tučepljanima, uz slavlje i *brecanje* zvona crkve Sv. Ante u selu, Dragi će teškim težačkim, ribarskim rukama nježno oblikovati kamen i pretvarati vizije u stvarnost, služeći kamenu i služeći se kamenom.

PJESME, ŠALE

U ZAVIČAJNOM ZAGRLJAJU

Branko Bušelić

Danilo Čović

Dragi Mravičić

Ljubica Mihaljević - Falak

Neda Šimić - Božinović

Branko Bušelić: Iz neobjavljene zbirke nekoliko zavičajnih naslova.

Na tučepskom žalu

Poslušaj kako more
zanosno s vjetrom priča.
Tu, na mome tučepskom žalu
sunce i mjesec, na kamenu im svića.
A tihi zvon pjesme ljubavi
zunzi u svakom valu.

Sluša to maslina,
ta čudesna biljka.
I smokva
što se svojim sladom hvali,
i kuća kamena s dušom čovika,
i ribar s malom barkom
u ovoj čarobnoj vali.

A Biokovo,
ta gorda ponosna planina
što stope svoje
u moru hladi
Tučepi moju čuva u njedrima
za tebe, za mene,
za nas radi.

Kad mirisi se stope

Staro se je društvo okupilo
Ka' i uvik uz partiju balota
Di korjenje u izvor se slilo
Tu di dušu miluje lipota.

Komaštre se njišu nad kominom
Sve se šesno slaže u lopižu
Da sve slade bude zaliva se vinom:
Vole ovaj kamen svi što tu sad stižu.

U kužini staroj mirisi se tope
Jutike se šire oni vonji lipi
Svi gušti brujeta u jedno se stope
Da čovik se može božanski da kripi.

Složeni uz komin i stari su banci
Pod cripnjom i pogača na kominu cvate
Skupili se evo, moji dragi znanci
Pod odrinu sili pismom vrime krate.

Riba ovog mora čuča kućni začin
Da slavu užitka boje pružit znade
Kad se sprema obid na starinski način
I bogovi njime znadu da se slade.

Svaki bokun šesno vinom se zalije
Ka' što uvik bilo tako je i sada
Iz bačve se toči iz bukare pije
Vino pismu diže duši daje slada.

Običaje stare njeguj, brižno čuvaj
Ne daj da i' vrime prigazi, odbaci
Ka' baba i prababa i brujet svoj kuvaj
Dičimo se onima čiji smo izdanci.

More mu jubav
(tučepskom ribaru)

Zajedno dijele rumene im zore
Svoja vedra i oblačna jutra
Već poduže vode razgovore
O svome jučer, danas i sutra.

Zorom ga budi zov malene luke
Punim srcem svojim on ga voli
Čvrsto su stegnuli ruke
More i čovik od soli.

More mu jubav, more mu radost
I slatko i gorko voće
S veslom je otplovila mladost
Sve svoje vrime njemu dati hoće.

Ferali, mriže i parangali
Vesla, jarbol i idro
Smiraj u tihoj vali
Duboko u moru mu sidro.

Sada ka' i jučer šibaju ih vjetri
S morem živi uz more će mrijeti
Ovu jubav mjere nevidljivi metri
A galeb je ćuti kad uz barku leti.

RIBAR I GAJETA

Sviježe jutro poslije kiše
Tiho zvoni vala jeka
Tromo hoda ribar Miše
Gajeta ga mirno čeka.

Godine su prošli skupa
Na razgovor sad joj svraća
Tko će znati koliko puta
Plovili su iz madrača.

Vedro je korača kroz životni vir
Vjeru i nadu sobom noseć
Uz gajetu svoju sad nalazi mir
Žuljeve vremena vinom roseć.

Umorna su stara pogrbljena pleća
Ka' i gajete trule daske
Sad se opet on prisjeća
Na one davne s njom odlaske.

Na vesla su išli tamo do škoja
Spojili bi drage obale dvije
Za obid bi čapali dva tri švoja
I točili vino iz bačve kod Mije.

Išli su oni kroz bure i juga
Zov jubavi grije jače od svega
S veslom i gajetom uz starog druga
Na pariće bi stigli do nje i njega.

None Nikoline njima nema više
Ma i oni su već spremni za partit
Samo vrime neka ružno briše
Da se ono lipo može slatko pamtit.

Godine jubavi čuvat će mriže im iste
I drage im tučepske rumene zore
Suze blažene čiste
Na odlasku, za njih prolit će more.

SVE SUVLJE SU BAČVE
(mirisi konobe)

U konobi pod gredom u starom krtolu
Tučepski sir tako divno miriše
Na svakoj trpezi na svakom stolu
Baš svaki jezik govori i piše.

Zašto je sada tako ga malo?
A sjećam se kad ga je dosta bilo:
U jedan krtol sad sve bi stalo
Ima ga samo poneko kilo.

I bačve u konobi sve više se suše
I tučepskog opola sve je tanje
U dimu vremena i oni se guše
Od sveg' što je bilo sada ima manje.

I krtol stari pomalo se kida
Ni konoba nije ono što je bila
Nestaju obilježja baba i dida
I druženja ljudi kroz večernja sila.

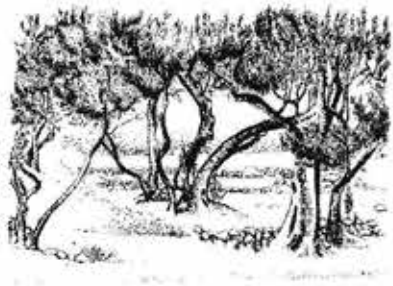

Danilo Čović (1914.) objavio je više zbirki stihova. Donosimo rukovet iz zbirke MODRIKASTE GOLETI. Živi u Zagrebu.

Bilješka s puta

Plavokosa stjuardesa nudi me bombonima
crvenim, žutim, zelenim i modrim,
visoko iznad Apeninan
mislim na Tučepi i Zagreb.

Evo me nad domovinom: Biševo i Vis
smiješe mi se smiješkom brodova i vinograda,
gleda me Split s crvenin krovovima,
zagorjela Zagora, siva Lika,
na osam tisuća metara visine
nadlijećem modrooke Plitvice.

Vijugava Sava, s mikrofona glas
najavljuje silazak u Zagreb.

S radošću, jedinom prtljagom
pozdravljam platane na Zrinjevcu.

Ekvinocij

U meni i oko mene
ekvinocij s mrmorom mora
i prosvjedom neba.

Tko me to mami na pučinu
koju sam oplovio po bonacama i burama,
tko niže preda mnom pejzaže djetinjstva
prostrte po maslinama?

Gromovnik Ilija zove me u kola ognjena
na kojima se stiže ravno u raj
bez skafandera.

Na bijelom žalu u Tučepima po meni
pljušti kiša davnih uspomena.

Ne očekujući Herakla

Razapetog na kamenu liticu Volicije
zavičaj me probada agavinim bodljama,
žedan sam a neka nevidljiva ruka
napaja me gorčinom i slanošću mora, pali
pod mojim nogama krijesove od bušinca i pokusa,
ja gorim na suncu.

More ispod mene slikovito,
modro, duboko, hladno,
oko mene mirisi mirte rascvjetane.

Daleko su masline sa sjenama blistavim,
kućica je daleko modra na suncu sa pitarom cvijeća na prozoru
i s krevetom na kojem se slatko drijemlje i sanja -
dvije-tri kapi vode s nedostižnog potoka
bile bi dovoljne za svu moju bol.

Ja sam propet i proklet u zavičaju,
grčim se i grčeći kličem
staru i dragu riječ: ljubav,
ljubav za ovaj krajolik od porculana,
za ove ljude prometejske sudbine,
za bijelo jedro, zeleni vinograd,
za maslinik s modrom kućicom u njemu,
za miris borovine i mirte,
za jedno nebo na kojem se pale kristali.

Peku boli, ja bivam proklet u ljubavi
ne očekujući Herakla da me izbavi
od patnje i ljubavi za zavičaj od koje se
ovdje umire
tiho kao što umiru cvjetovi u staklenicima.

Pejzaž u zavičaju

Previše ljepote za jedno ljudsko postojanje,
preduga staza za moj kratki vijek,
preduboko more za moje patnje,
previsoko brdo za moje uspone,
pretoplo sunce za moje ljubavi.

Otkrih još u djetinjstvu
kolajne žukina lišća, prstenje
zvijezda na nebu od modra stakla,
pjesmu bure u jedrima
mojih bijelih i crnih bracera.

Otkrih ljepotu groblja pod borovima,
gdje se sniva tišinom rasta trave
u zore pune rose.

Trebao bih možda još mnogo godina,
mnogo tihih stoljeća, vedrih dana
za porinuća mojih brodova
u ljepotu pejzaža u zavičaju.

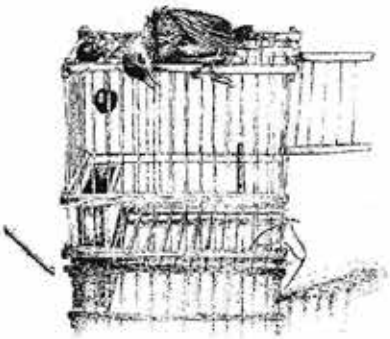

Groblje na obali

Jedna crkvica, nekoliko borova i stari hrast,
nekoliko stećaka i kamenih stupova, jedan razbijeni sarkofag,
zeleni pokrivač trave, zatim zid okružen maslinama,
stotinjak nadgrobnih ploča s usnulom mahovinom
i s rimskim brojevima koje ljudi moga zavičaja smatraju zagonetkama
a ispred groblja more s kupačima, lađama i otocima.

Poslije podne
na groblje dolaze mladi ljubavnici
u kupaćim kostimima, bakreni, razgovarajući
jezicima dalekog sjevera.

Sjede ljubavnici na stećku s ukrštenim mačem i štitom
grleći se, a zatim sa stećka
odgonetaju povijest moga naroda.

Ispod kamene ploče djed i baka
tišinom osluškuju šapat ljubavnika.

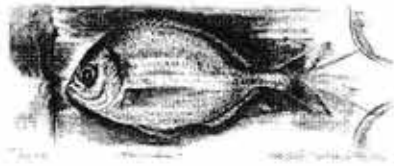

Dragi Mravičić - Uronio u kamen. O njemu piše i njega kleše. Pripremio je nekoliko samostalnih izložbi.

KAMEN I JA

Na kamenu me majka zače
Na kamenu tvrdu ja se rodi
Na kamenu prve riči zbori
Na kamenu prvu suzu proli

Na kamenu ladnom
Majka mi je stala
A na drugom robu
Ona mi je prala.

Na kamenu grubom
Ona me povija
I kroz pismu svoju
Sriću mi doziva

Kuća moja od kamena bila
Svi zidovi njeni bijahu od stina
Sve igračke moje od kamena su bile
Ja i buće napravi' od stine
I ja baca' s ramena kamena
Prava igra mojega vrimena

Po kamenu ljutom
U velikom bolu
Boson nogon trčin
Po kamenu golu

Škrtu žemlju od kamena sam krao
Virujte mi njemu nije drago
Puno puta na kamen sam stao
Svojoj dragoj poljubac sam dao

Svi susreti nisu bili laki
fala Bogu ostali su taki
Ja bez tebe ostarit ne mogu
Ispod tebe ležat' ću u grobu

Oprosti kamene na primjedbe moje
Ja se skloni' u okrilje tvoje
Od nevera jutih i velikog boja
Ti me sakri baš u njidra svoja

Iako vam nisan sve reka' o sreći
priđite kamenu on će vam reći
Iako on ne govori i diše
Pridite njemu, na njemu sve piše.

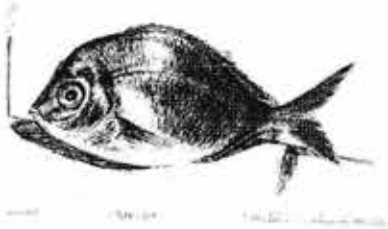

Ljubica Mihaljević - Falak: Objavila zbirku KAMENI CVJETOVI. Iz nove zbirke KAMENI BRODOVI donosimo rukovet stihova.

ULJANICA

Mati moja uljanicu je palila
i malu svijeću nosila
a plamen dlanom čuvala.
Gorio je plamen i ožario lice
oca moga
i lica naših težaka.
Uljanica je svijetlo davala
i žmirkala da bi uz nju
život tekao.
Mjesec kroz prozor zavirivao
i svijeći svijetliti pomagao.
Svijetli uljanica
da bi baka plesti mogla,
svijetli uljanica da bi djeca jesti mogla.
Podigni, mati, svijeću
da bolje vidim, da bolje vidim
u život hoditi.
Gori uljanica na našem stolu,
osvjetljava bore moje majke,
gori uljanica na našem stolu.
Uljanica je svijetlila i djedu mome,
svijetlila je i ocu mome
pomagala nam je kroz život hoditi
i težak život nositi.
Mati moja uljanicu je nosila
i plamen dlanom čuvala.

Sveti Jure

Puk je do obale doplovio
Svetom Jurju se poklonio
i blagoslov za sretan put poželio
u sjeni stoljetnih maslinika
stoji, diše, zbori
sagradiše me tučepski pučani
u trinaestom stoljeću
djeca crkvi pohodili
ovim kamenjarom dohodili
Bogu se molili
da ljetina ponese,
maslina plod donese
Sveti Jure zdravlja podari.
u bespuću kamene planine
uronila uvala
rascvjetala žuka
miris vrijesa omamio
zrikavci zriču
ljube mjesečinu
do zorinih svanuća
Sveti Juraj reče:
pohodile me mnoge vojske
lađe su morem plovile
al' me nisu osvojile
tu sam na braniku
čvrstom granitu
stoljećima dišem
slavu sam naroda branio
puk se Bogu molio
i naprijed hodio
bljesak tonova ljutnja je utonula
crkvica u viječni spokoj uronula
crkvica na obali i
vrh Svetog Jurja na planini
sjedinjuje ljepotu padine
pučanima mir daruje.

Stric
(stricu Marijanu)

U novi svijet hrle svi
snažni, mladi, djeca i stari,
ubogi i gladni.
Lade morima plove
svijet rijekama odvode
u nepoznati kraj dovode
u obećanu zemlju dolaze
vapori rijekom putuju
karavanom konja prevoze
tamo gdje će rudu kopati
drvo tesati, zlato ispirati
koksare ložiti i puteve krčiti
palače graditi i ribu loviti
u obećanoj zemlji
kruh je sa sedam kora
al' gladna usta
u nepoznat kraj hrle
beskućnici mole, zastaju
i u nepoznatom kraju ostaju
žamore, čuju se jezici razni
nitko nikoga ne razumije
dušu im zapljuskuje tuga.

Iz kamena izronio
u kamenoj se kolibi rodio
tu je prve korake hodio
zvijezde su mu put kazivale
Ivanjske vatre svijetlile
mati je nebesa za koru kruha molila
otac ga je učio
crljenicu kopati
kamen krčiti
i vodu u bremenici na ramenu
s izvora donositi.

Dida će reći
škrta zemlja plodovi sitni
desetoro djece treba hraniti
najstariji u šesnaestoj
kad je partio
na kamenom žrvnju godinu
tisuću devetsto petu uklesao
korabljom do Triesta doplovio
i Bogu se molio.
Od Genove do Amerike u trćoj klasi
vaporom trideset i tri dana je plovio.
On i strah na drvenoj palubi
pod otvorenim nebom samuju
nešto ga vuće u nepoznato
koje će ljude sretati
koje krajeve pohoditi
zvijezda vodilja će mu put kazivati
do nepoznatog kraja će doploviti.

Tada mu reće ovdje ćeš stati
novim stazama hoditi
i rudu kopati i žito sijati.
U zjenici zore majku je pozivao
uz pomoć Božju boljem se nadao
kada je uho na ugalj
pod zemljom naslonio.
Čuje se kako nemirno more
hridi potkopava u rodnom kraju.

Majci je knjigu pisao
i dolar u pismu utisnuo.
Napisat će
sve je ovde drugačije
ljudi su tuđinci crni bijeli
oštrim pogledom gledaju
kako je ugalj kopao
zlatnu je žilu našao

bolji je život vodio
bratu je pasport poslao.
Tako su braća s Jadrana
zlato kopali
nove pasporte u domovinu poslali.

***Z**vijezda vodilja trajno ga je pratila*
u rodni kamen ljubav vraćala
stariji brat reče
pod starom murvom
uz proljetni maestral
želim sjediti i sve obgrliti
i dušu odmoriti
umorne kosti
u kameni grob položiti.

***H**vala ti, sveta zemljo,*
što si tuđine prigrlila
i kruh im podarila.

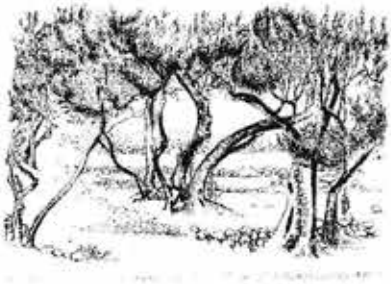

Neda Šimić - Božinović: Iz neobjavljene zbirke donosimo rukovet poezije.

KOLIJEVKA NA MORSKOJ PUČINI

U neko noćno doba
Sjedim na obali mora.
Vidim jedan bijeli čamac,
Što se njiše na površini mora.
Iz daljine mi se čini
Ko kolijevka djetetova,
Što na srebrnoj svili leži.
Pa ga njišuć se na valu meku,
U san blagi uspavljuje.
I dok se tako moja sjećanja
Utapaju u valu,
Koji me u prošlost odnosi -
Prenem se kad shvatim
Da kolijevke na morskoj površini nema -
I da djete što je u njoj -
Nikad ni rodjeno nije.

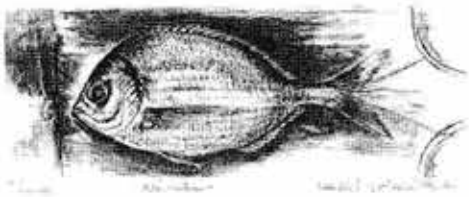

HODAM PO SREBRNOJ POVRŠINI MORA

Hodam po srebrnoj površini mora
I idem daleko, daleko -
Pravo ka mjesecu.
Kristalna staza mjesečeva
Odvodi me onom drugom kraju.
I mislim - da li tamo daleko i tamo visoko
Raj obećava.
Kad mjesec za oblak zađe
Odmah nesta srebra -
I nema više staze.
Od tada stojim na tvrdoj stjeni svojoj -
I ne vjerujem više mjesecu,
Koji me jednom slaže.

Ko vas spoznat ne može

O, širine morske i visine nebeske.
Veličanstvene li ste -
Koliko stare,
A koliko uvijek nove. -
Bez vas stvor nikakav ništa nije.-
'Ko vas spoznat ne može
Neka ga dubine odnesu -
Neka ga visine odvuku -
Neka ga nema.

U ČAST KAMENU I MORU

Teška olujna stanja
Što često zaokupljaju našu dušu,
A što život nam ih stvara,
Mogu bit ublažena,
Ili čak posve stišana
Samo jednim pogledom,
Na mirnu i plavetnu površinu mora.
- Kao u njemu plime i oseke
I u nama postoje. -
Sigurno je saznanje da stijene
Koje iz površine morske strše,
Odolijevajuć svim olujama,
Ostaju čvrste i stamene,
U svom postanku. -
Nije li dovoljno za naše ohrabrenje
Da shvatimo da i mi možemo bit
- Isto što i te stijene. -

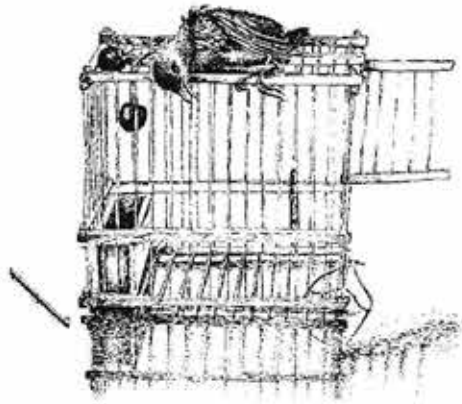

More na dlanu

Ima l' gdje još pjesnika? - more, o more!
Što ćudi tvoje svekolike opjevali nisu?
Ima li tvojih daljina, koje nečije oko sagledalo nije?
Ima li dubina, gdje svjetlo sunčevo doseglo nije?
Daljine su tvoje bez kraja -
A gdje kraja nema, ni početka nije.
Sveudilj tome pod mojim nogama ti si - more, o more!
Zahvatam u dlanove svoje - malo vode tvoje.
To ja tako grlim sve beskraje i s njima svijet cijeli.
Te tako tvoju moć vidim - ne svoju - more, o more!
Tvoje kaplje na mom dlanu gledam, kao dragulje sjajne -
I vraćam ih tebi natrag, i laka srca puštam ih modrinama tvojim.
Modrinama rekoh - koje nisu uvijek modre.
Samo blage modre oči nečije u njima svoj odraz mogu naći.
No, kad se tvoje vode uzmute - orkani kad zafijuču -
Ledeni vjetrovi kad zatutnje, udaravši o stijene zajedno s njima -
Stenju i šište - penju se i ruše i vrište -
Pomute bistar pogled i svijest uma i duha -
Misleć na izdisaju sve je - pa i ono što davno izdahulo je -
Te sagledat ni razaznat ne možeš već,
Što je nebo, a što more - kad dan, a kad noć je?
Ni spoznat ne možeš da crne oči u noći su još crnje - more, o more!
A kad u svom miru sve zastane -
Površina tvoja mirna i tiha ogledalo biva.
Tad crnim i sivim, zelenima i modrim očima, -
Blagost svekoliku daje - more, o more!
Blagost im daje!

MALE ŠALE - ANEGDOTE

Iz rata

Za vrijeme Drugog svjetskog rata partizani su došli u naše selo. Tu su našli jednu staru baku pa su je upitali:

"Bako, znaš li ti koja smo mi vojska? Mi ti se borimo protiv ustaša, talijana, četnika i švaba. Sve ćamo ih srediti."

A baka će njima na to iskreno i naivno:

"Dušo moja, da još sredite one đavlije partizane uvijek bi se molila Bogu za vas."

Čekaj magare

Srele se dvije susjede pa se žale na oštru i hladnu zimu. Veli jedna:

"Crknut će mi živina jer im nemam više što dati. Ostao mi je još samo bigunac suhe trave, a tu je magare i par ovaca. Magare stalno reve, a ja njemu: ne revi, lezi i čekaj dok trava ozeleni."

Kad je trava ozelenila, magarca više nije bilo.

Bakina škrinjica

Dječak Mate išao jeu treći razred. Putem do škole uvijek je nešto jeo i grickao. Davao bi nešto i svojim školskim prijateljima. Tu je bilo suhih smokava, oraha, bajama, suhica i kocke šećera. Prijatelji su se čudili i pitali ga odkle mu to. Mate pun radosti reče:

"Imam bakinu škrinjicu, otvaram je i zatvaram kad hoću i uzimam šta hoću. Znam gdje baka drži ključ. Ona to sve čuva za Božić i Novu godinu, da nama djeci podijeli."

Bližio se Božić, baka radosno okupi svoju unučad da im podijeli ono što čuva u škrinjici. S osmjehom uze ključ, ali se Mate hrabro postavi i reče:

"Bako, ne muči se, škrinjica je prazna!"

Kruh

Jednog dana, iza rata 1946. godine, pitao mali Ivo mamu:

"Zašto, mama, nemamo svaki dan dovoljno kruha i zašto ga uvijek zatvaraš?"

Majka je svaki dan molila krunicu, pa će joj Ivo:

"Ti, mama, moliš kruh naš svagdašnji daj nam ga danas, pa tako i učini. Ispeci ga i odmah daj da se najedemo, jer ćemo sutra opet imati, tako se moliš!"

Sirnica

Bilo je vrijeme Uskrsa, spremale su se domaće sirnice. To su rado radile bake. Pripreme su bile i po dva-tri dana. Tomu su se radovali svi ukućani, a posebno djeca. Tako je baka Kata pripremala sirnice pred svojom unučadi, koji su tiho i raširenih očiju gledali što baka radi. Tek što je baka umjesila i stavila tijesto da se diže, mali sedmogodišnji unuk Ivo ostane sam da bi opipao sirnicu. Dosadi mu čekati pa uze nož, odreže poveći komad i pojede.

Kada je baka trebala peći sirnicu iznenađena vidi kako je iznakažena i rezana, ali mali Ivo joj bez straha priđe pa reče:

"Bako, nisam mogao više čekati, pojeo sam svoj dio, a ti sad peci za ostale!"

Školski zadatak

Sa školske ploče, u drugom razredu, trebalo je prepisati zadatak za domaći rad, ali mali Mate ne prepisuje. Učiteljica mu priđe i zapita ga:

"Zašto, Mate, ne prepisuješ zadatak?"

Mate smjelo odgovori:

"Moj drug piše, zar ne vidite? Zašto bi oba pisali isto?"

Bog čuva

Djeca su na vjeronauku učila da ih Bog čuva i da se nalazi svugdje.

Grupa dječaka s Moće u predvečerje, bez znanja roditelja, pođu prema Sutvidu da naberu bobica od smrečke za svoje praćke.

Bližila se večer, a djece kući nema. Zabrinuti roditelji tražili ih i dozivali. Djeca se javiše s vrha Sutvida, polako silazeći u susret roditeljima koji su vikali i plašili ih. Nimalo uplašeni, djeca im odgovore:

" Nas nije strah. Bog je s nama, ona nas čuva, jer se nalazi svugdje, ali nas nije očuvao od vaših batina!"

Malo humora

- *Vi slušajte, a mi ćemo šutjeti.*
- *Ako budeš živjela do smrti, ja ću se tobom oženiti.*
- *Ja ću tebi dati lijek protiv gladi, a ti meni daj svoje jelo.*
- *Možeš mi vjerovati. Rijetko istinu govorim, a još rjeđe lažem.*
- *Samo bijeli i crni nisu moji, a svi ostali su tuđi.*
- *Neka sam i siromah, samo da imam para.*
- *Tko me voli, neka mi dade veliku kćer, tko me ne voli neka mi dade malu.*
- *Bilo nas je šestero braće, umirali, umirali i ostalo nas je sedmero.*
- *Svu noć plakao za mrtvim, a ujutro pita:"Tko je umro?"*
- *"Moja kćer puca na visoko" - reče majka - " pa se udala za dimnjačara."*
- *"Tko želi da nešto dobije, mora se oko toga truditi" - rekao je Petar i dobio par ćušaka.*
- *"Susjedo, posudi mi svoju djevojku."*
  - "Čemu?" -
  "Da napravim drugu!"
- *Pitali žabu zašto stalno krekeće, a ona odgovori: "Jer sam oduševljena svojim glasom!"*
- *Lijepo blejiš, ali ne znam kakvo mlijeko daješ.*
- *U mladosti živimo za vraga, a u starosti za Boga.*
- *Pitali devu: "Zašto ti je vrat takav?". "A što je na meni ravno?" - smiješeći se odgovori deva.*

Priredila:
Marija Spajić